

СНЕЖАНА ВЕЛКОВА

СОЊА ЈОВАНОВСКА

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ЗА VIII ОДДЕЛЕНИЕ

Рецензенти:

Д-р Гоце Цветановски, научен соработник
Стојка Даскаловска, професор по македонски јазик
Катица Стојчевска, професор по македонски јазик

Лектор:

Елена Тошева

Издавач:

Министерство за образование и наука за Република Македонија

Печати:

Графички центар довел, Скопје

Тираж:

16.600

Со решение на Министерот за образование и наука на Република Македонија бр.22-2433/1 од 26.04.2010 година се одобрува употребата на овој учебник

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека
"Св.Климент Охридски", Скопје
373.3.016:811.163.3(075.2)
ВЕЛКОВА, Снежана
Македонски јазик за 8 одделение на осумгодишното образование /
Снежана Велкова, Соња Јовановска. - Скопје : Министерство за
образование и наука на Република Македонија, 2010.
- 172 стр. : илустр. во боја ; 24 см
ISBN 978-608-4575-91-7
1. Јовановска, Соња [автор]
COBISS.MK-ID 84081418

Драги ученику

Учебникот по македонски јазик за VIII одделение е изработен според барањата за современ, работен учебник кој ќе ти овозможи самостојно и творечко учење, учење и истражување во парови и групи, работа по нивоа, проблемско поставување на задачите и целите и нивно решавање, формирање лични ставови и заклучоци.

Текстовите се разновидни и уште повеќе ќе ти ја приближат литературата како уметност на убавиот збор, а сознанијата за литературно-теоретските поими ќе ги збогатат твоите видувања за оваа уметност.

Задачите, разговорите, објаснувањата, заклучоците се замислени така што ќе ти овозможат да размислуваш, твориш, истражуваш, учуваш, осознаваш, применуваш. На овој начин полесно и поуспешно ќе ги совладуваш содржините од сите подрачја кои ги изучуваш: Јазикот, Литературата, Изразување и творење и Медиумската култура. Во Учебникот се наоѓа и делот „Текстови за проширување на знаењата“ со кој ќе можеш да ги утврдиш своите знаења и да научиш нешто повеќе за поими од литературата што си ги сретнал досега. А сите тие заедно ќе го збогатат твојот естетски, морален и културен развој.

Учебникот е приспособен на твојата возраст, а следењето на барањата, укажувањата, посочувањата и објаснувањата ќе ти овозможат пријатни мигови на учење.

На крајот од учебникот ќе најдеш речник кој ќе ти ги објасни помалку познатите зборови или литературно - теоретски поими.

Веруваме дека учебникот ќе ти биде другар и пријател.

Со новиот учебник во новата учебна година среќно!

Авторите

**„Судбината на јазикот е и
судбина на народот“.**

Гане Тодоровски

ЈАЗИК

- Македонскиот јазик во XX век
- Македонскиот јазик меѓу двете светски војни
- Кодификација (озаконување) на македонскиот литературен јазик
- Првите објави за македонската азбука и за македонскиот правопис
- Фонетика
 - Акцент на тугите зборови
- Морфологија
 - Минато неопределено свршено и несвршено време
 - Идно време
 - Глаголски конструкции со сум и со има
 - Можен начин
 - Честички
 - Модални зборови
 - Исказни зависносложени реченици
 - Временски зависносложени реченици
 - Причински зависносложени реченици
 - Последични зависносложени реченици
 - Условни зависносложени реченици
 - Допусни зависносложени реченици
 - Односни зависносложени реченици
 - Начински зависносложени реченици
 - Целни зависносложени реченици
 - Стикестика - функционални стилови
 - Видови реченици
 - Интерпункциски и правописни знаци

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО XX ВЕК

Крсте Петков Мисирков

□ Прочитај и присети се

Почеток на XIX го означил пробивот на народниот македонски јазик во писмена употреба, заменувајќи го црковно-словенскиот јазик. Македонските автори ги пишувале своите книги на народен македонски јазик.

Во средината на XIX век во Македонија растел интересот за народната литература. Почетоците на собирање и печатење на народните умотворби ги означиле браќата Димитар и Константин Миладинов. Тие објавиле Зборник со народни песни, во Загреб 1861 година.

Во втората половина на XIX век се формирале две гледишта во врска со оформувањето на македонскиот литературен јазик:

1. литературниот јазик да се оформи врз основа на западномакедонските говори;
2. оформување на литературниот јазик врз поширока дијалектна основа.

□ Поврзи ги знаењата

Крсте П. Мисирков, 1874-1926

Кон крајот на XIX и почетокот на XX век се засилува настојувањето да се оформи посебен македонски литературен јазик. При тоа, од историско значење е објавувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков, во Софија 1903 година.

Во последната статија од оваа книга, насловена како „**Неколку збори за македонскиот литературен јазик**“, авторот Мисирков изнел **предлози и ставови** за идниот македонски литературен јазик.

Како **основа** за македонскиот литературен јазик, Мисирков го посочува **централното наречје** (Велес - Прилеп - Битола - Охрид).

За **правописот** тој предлага да биде **фонетски**, а тоа значи за секој глас по една буква.

Во **лексиката (зборовниот состав)** на литературниот јазик, Мисирков го застапува ставот **да**

бидат вклучени елементи од сите македонски говори.

Запомни и примени

Меѓу предлозите **за изговорот**, во процесот на создавањето на македонскиот литературен јазик, Мисирков ги истакнал и следниве предлози:

1. испуштање на интервокалното **в** ;
2. употреба на групата **шч** ;
3. изговор на **јн** наместо **њ** .

Во извадокот кој следи, од книгата „За македонските работи“, **посочете ги зборовите** во кои се содржани предлозите на Мисирков во однос на изговорот.

„...Јазикот на једен народ јет негоо дуовно богатство и наследство во које се заклучуваат отпечатени во гласовни знакои и збори сите народни мисли, осекајн'а и сакајн'а со који имат живено и живит једен народ и који се предаваат како нешто свето од едно поколејн'е на друго.“

Задача за час

- Читајте делови од последната статија од книгата „ За македонските работи“ и дискутирајте за искажаните мисли и предлози на Мисирков за јазикот.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

□ Прочитај и запомни

Додека ја читаш содржината која следи, ќе ги прошириш знаењата за развојот на македонскиот јазик.

По **Балканските војни** Македонија била поделена меѓу соседните земји, а македонскиот јазик **бил забранет за официјална употреба**. И покрај забраната, **македонските автори пишувале творби на македонски јазик**.

Во **периодот меѓу двете светски војни**, прашањето за оформување на **македонски литературен јазик** се поставувало сè позасилено.

Македонските автори создавале **фолклорни драми на народен јазик** кои биле изведувани на сцена. Прва била изведена драмата „**Ленче Кумановче**“ во 1928 година, која подоцна била насловена како „**Бегалка**“. Нејзин автор бил **Васил Иљоски** кој ја напишал **на кумановски говор**.

Во 1935 година почнала изведбата на драмата „**Печалбари**“ од авторот **Антон Панов**, напишана **на западномакедонското наречје**.

Следела изведбата на драмата „**Парите се отепувачка**“ од авторот **Ристо Крле**, напишана **на струшки говор**.

Во овој период биле печатени и **првите поетски збирки**. Со објавувањето на стихозбирката „**Бели мугри**“ (во 1939г. во Самобор), чиј автор бил **Кочо Рацин**, **централните говори** се зацврстиле **како основа** за македонскиот литературен јазик.

Потоа биле објавени поетските збирки „**М'скавици**“ и „**Пеш по светот**“ од поетот **Коле Неделковски**.

Овие книги одиграле важна улога во оформувањето на македонскиот литературен јазик и **зацврстувањето на централните говори** како негова основа.

□ Задача

- На час читајте песни од поетите Кочо Рацин и Коле Неделковски и согледајте ги карактеристиките на јазикот на кој се испеани.

КОДИФИКАЦИЈА (ОЗАКОНУВАЊЕ) НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Поврзи ги знаењата

- Од податоците кои следат **ќе ги прошириш своите знаења** од историјата на македонскиот јазик.

Зборот **кодификација** значи прифаќање и систематизација на јазичните **правила и закони** на еден јазик и пропишување на задолжителната **јазична норма**.

Кодификацијата на македонскиот јазик е поврзана со овие датуми:

1. На **2 август 1944 година**, на **Првото заседание на АСНОМ** (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија), кое се одржало во манастирот **Прохор Пчински**, било донесено решение за **воведување на македонскиот јазик како службен јазик** во македонската држава.

2. На **5 мај 1945 година** била усвоена **македонската азбука**.

3. На **7 јуни 1945 година** бил озаконет **македонскиот правопис**.

Усвојувањето на **азбуката** и озаконувањето на **правописот** значеле брз **развој на македонскиот литературен (стандарден) јазик**, а со тоа и олеснување во примената на јазичната норма во практика.

Вежба

- Следат фотокопии од документите кои се однесуваат на кодификацијата на македонскиот јазик.

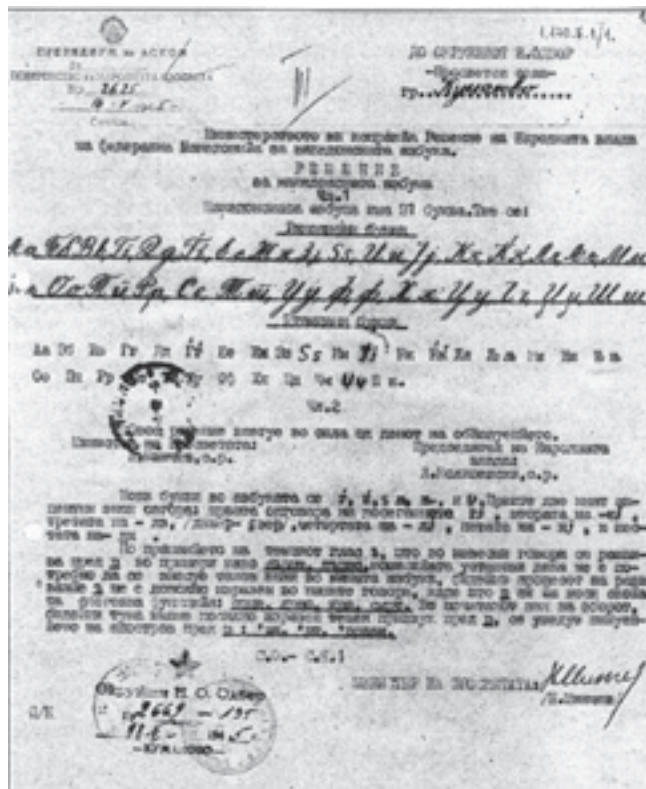
- Прочитајте ги и согледајте ги особеностите на јазикот на кој се напишани, споредувајќи ги со јазичната норма. (**На пример**, зборовите заведуе, влегуе и сл).

Решение на Министерството за просвета за македонскиот граѓански донесено на 7 јуни 1945 година
Извор: ДАРМ, Скопје, фонд: 170, Министерството за просвета (1945-1951), к. 7, ае. 4/4

Решение на Президиумот на АСНОМ за основните права на граѓанинот во демократиска Македонија, 2 август 1944 година
Извор: АСНОМ - Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ, том I, книга I, Скопје, АМ, 1984, стр. 158.

Решение на Министерството за просвета за македонската азбука донесено на 16 мај 1945 година
Извор: ДАРМ, Скопје, фонд: 170, Министерството за просвета (1945-1951), к. 7, ае. 1/1

ПРВИТЕ ОБЈАВИ ЗА МАКЕДОНСКАТА АЗБУКА И ЗА МАКЕДОНСКИОТ ПРАВОПИС

□ Поврзи ги знаењата

- Следи содржина која ќе ги прошири твоите знаења за кодификацијата на македонскиот јазик.

Блаже Конески дал значаен придонес во кодификацијата на македонскиот литературен јазик, во донесувањето на македонскиот правопис и во изградувањето на литературно-јазичната норма.

За принципите на кои се темели македонската азбука и правописот, Блаже Конески, меѓу другото запишал :

1. Македонскиот литературен јазик треба да се темели на централните говори.

2. Речникот на литературниот јазик да се обогатува со зборови од сите наши дијалекти, да се изградуваат нови зборови и само колку што е потребно да се усвојуваат туѓи зборови.

3. Македонската азбука да биде составена од толку букви колку што има гласови во литературниот јазик.

4. Правописот да се изработи на фонетски принцип (за секој глас по една буква).

Објавувањето на „Македонскиот правопис со правописен речник“ од авторите **Блаже Конески** и **Крум Тошев**, во 1945 година, значело голем придонес во зацврстувањето на нормата на македонскиот литературен јазик. Овој правопис ги содржел **основните принципи** на правописот и на правописните правила.

Блаже Конески е автор на капиталното дело „**Граматика на македонскиот литературен јазик**“ од 1952 година. Во него авторот пишува за: развојот на македонскиот јазик, гласовниот систем, акцентот, зборовните групи, формите на зборовите. Оваа граматика претставува **основа** на современата македонска наука за јазикот.

Исто така, во „**Речникот на македонскиот литературен јазик**“, Блаже Конески како редактор дал голем придонес. Речникот имал значајно место во примената на македонскиот литературен јазик.

Паралелно со развојот на македонскиот правопис се развивал и македонскиот литературен јазик.

□ Прошири ги знаењата

Пред појавата на делото „Граматика на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески, во **1946 година** била одобрена **општата граматика како учебник за училиштата**, од авторот **Круме Кепески**.

За овој историски труд, во развојот на македонскиот литературен јазик, авторот рекол: „Кога го видов пакетот со спакуваните граматика, се возбуди; од нив се согледуваше **ликот на македонскиот јазик**“.

□ Задача

- На час донесете граматика, речник и правопис кои ќе ги разгледувате и ќе разговарате за нив, за тоа кои знаења се прошируваат од нив и сл.

ФОНЕТИКА

АКЦЕНТОТ НА ТУЃИТЕ ЗБОРОВИ

Повтори - подготви се за час

- Што проучува фонетиката?
- Што е акцент? На кој слог се акцентираат едносложните, двосложните и повеќесложните зборови во македонскиот литературен јазик? (Ќе ти помогне низата од зборови.)

цвѐт	дрво	тѐтратка	македонски
------	------	----------	------------

Зошто македонскиот акцент е третосложен и динамичен?

Поврзи ги знаењата

Содржината која следи ќе ги поврзе и прошири вашите знаења за акцентот, односно за акцентирање на туѓите зборови кои навлегле во македонскиот јазик.

1. Голем број зборови **целосно се вклопиле** во нашиот третосложен акцент:

а) Зборови кои завршуваат на наставките:

-ија, -иум, -ика, -ичар - и др.

Пример: поѐзија, хѐмија, ра́диум, грама́тика, крити́чар.

б) Зборови со разни завршоци:

Пример: ра́дар, студи́о, ко́мичен, ми́кроскоп, мо́нолог.

2. Има голем број зборови **кои го задржале** акцентот на јазикот на којшто му припаѓаат.

а) Акцентирање на првиот слог од крајот на зборот.

Примери: ателјѐ, жири́, интервју́, коментáр.

б) Акцентирање на вториот слог од крајот на зборот.

Примери: литератúра, гимназија́лец, антéна, организи́ра, симболизи́ра, таленти́ран, телефони́ра.

3. Некои туѓи зборови **се акцентираат двојно** (и со домашен и со туѓ акцент) : билет - билéт, бáлкон - балкóн, рéшо - решó.

□ **Примени ги знаењата**

- Препиши ги туѓите зборови од текстот и акцентирај ги.

На час по хемија се случи немил настан. Наставникот го праша Дарко кој е симболот за калиум. Дарко прво молчеше, а потоа прошепоти дека не мисли да стане хемичар. Верувам дека наставникот го чу, но без да коментира го посветува да седне и да научи. Наместо да биде среќен што не доби критика, Дарко направи невкусна мимика која ја забележа и трпеливиот наставник, а некои ученици се насмеаја. Помислив дека текот на наставниот ќе стане драматичен. Но, коментарот на наставникот содржеше толку поучни зборови, од кои Дарко и сите ние останавме засрамени.

Снежана Андовска - Велкова

- Напиши пет реченици во кои ќе употребиш туѓи зборови кои го прифатиле македонскиот акцент и пет реченици со зборови кои го задржале акцентот на јазикот од кој потекнуваат.

□ **Задачи за дома**

- Од извадокот кој следи препиши ги туѓите зборови и акцентирај ги.

„Прво ги собрал од полиците: портабл машината за пишување, портабл телевизорот во колор, магнетофонот со селенти, машинката за бричење и џебниот транзистор, мелницата за кафе и соковникот на струја, решото на гас и футролираната пегличка за корекции, ѕидниот часовник и будилникот на батерии, трофејниот дурбин и двогледот за опера - со тоа што ги оставил: рускиот фрижидер, машината за перење, шпоретот на дрва и семејната фотографија над мојата старомодна комода...“

Од расказот „Крадец“ од Димитар Солев

- Препиши ги туѓите зборови и акцентирај ги: компонира, регистриран, национален, генијалец, гримаса, апарат, организам, антена, литература, ракета, тераса, сателит, екскурзија.

МОРФОЛОГИЈА

МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО СВРШЕНО И НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ

Повтори

• Определи кои се прости, а кои се сложени глаголски форми во реченициве.

1. Симе ќе игра кошарка.
2. Тие би играле цел ден.
3. Прочитав убава книга.
4. Вие сте вредни деца.

• Кои глаголи во низата се свршени, а кои се несвршени?

гледа, мисли, избриша, гледаше, запиша, скокна, лета

Размисли, одговори

• Кога се вршело дејство во реченициве? Можеш ли да го определиш точно моментот кога се вршеле дејствата?

Играчот лежел на подот.

Тој постигнал многу голови.

Согледа дека дејствата се вршеле **во минатото**, но **не може точно** да се определи моментот.

Запомни

Со **минато неопределено време**, свршено и несвршено, се изразуваат **минати дејства** без да се определи точно моментот на одвивањето на дејството.

Од табелите ќе уочиш како се образува ова време.

Минато неопределено свршено време

Минато неопределено несвршено време

Еднина	Множина	Еднина	Множина
1л. сум видел	1л. сме виделе	1л. сум гледал	1л. сме гледале
2л. си видел	2л. сте виделе	2л. си гледал	2л. сте гледале
3л. видел	3л. виделе	3л. гледал	3л. гледале

Согледа дека ова време се образува од помошниот глагол **сум во сегашно време и л-формата** од менуваниот глагол, **свршен или несвршен**.

Забележуваш дека формата од глаголот **сум не се употребува** во трето лице, еднина и множина.

Вежби

- Препиши ги од баснава формите за минато неопределено свршено и несвршено време.

Лисицата забележала во шуплината на еден даб леб и парче месо кое го оставиле некои овчари. Влегла во шуплината и изела сè. Бидејќи не можела да излезе, зашто се прејала, почнала да цифка. Минувала друга лисица и откако го чула цивкањето, пришла и ја прашала што ѝ е. Откако разбрала што се случило, рекла:

- Ќе останеш таму додека не станеш онаква каква што си била кога си влегла. Тогаш ќе излезеш лесно.

- Изменувај ги, во еднина и множина, во минато неопределено време, свршено и несвршено, глаголите: плете, носи и гледа.

За дома

- Напиши пет реченици за илустрацијава при што ќе употребиш глаголски форми во минато неопределено време (свршено и несвршено).

ИДНО ВРЕМЕ

Повтори и поврзи ги знаењата

- Веќе учеше дека **времето** на вршењето на глаголското дејство се определува **според моментот на зборувањето**.
- Прочитај ги стиховиве кои следат и размисли за времето на вршење на глаголското дејство.

„...Секоја солза моја
Цвеќенце лично **ќе е**.
А секој издив **ќе стане**
Славеј што слатко пее.

Ако ме сакаш, мило,
Цвеќиња **ќе те красат**,
И под прозорците твои
Славеи песна **ќе гласат...**”

Хајнрих Хајне - препев: Блаже Конески

- Обрни внимание на глаголските форми кои се нагласени. Какви дејства искажуваат според моментот на зборувањето?

Глаголските форми кои означуваат дејства кои се вршат или ќе се извршат по моментот на зборувањето се викаат идно време.

Образување: Веќе уочи дека идното време се образува со честичката **ќе** и **сегашно време од глаголот** кој го менуваме. Се образува од **свршени** и од **несвршени** глаголи. (**Согледај** од табелите!)

Еднина	Множина	Еднина	Множина
1л. ќе јадам	1л. ќе јадеме	1л. ќе седнам	1л. ќе седнеме
2л. ќе јадеш	2л. ќе јадете	2л. ќе седнеш	2л. ќе седнете
3л. ќе јаде	3л. ќе јадат	3л. ќе седне	3л. ќе седнат

Прочитај, размисли, одговори

- Прочитај ги речениците. Потоа размисли и одговори на прашањата.
 1. Утре во салата **ќе вежбаме** подолго време.
 2. Тој **не ќе се сложи** со вашиот предлог за тренингот.
 3. Тој **нема да се сложи** со вашиот предлог за тренингот.
- Зошто идното време е сложена глаголска форма?
- Како се образуваат одречните форми на идното време?

□ Вежби за час

- Одбери по еден глагол од трите глаголски групи и образувај форми за идно време.
- Од стиховиве кои следат, препиши ги глаголските форми употребени во идно време.

Жалај, моме, да жалиме
како ќе се поделиме,
како ќе се поделиме
јас од тебе, ти од мене.
Јас ќе одам надалеку
надалеку преку Вардар,
преку Варадар, на туѓина
да спечалам жолти лири.

Народна песна

Смилево славно в оган гори,
топови грмат, татне земја,
куршуми свират на сите страни
жените плачат, пиштат деца...
Груев, Сугарев, пред борци стојат:
- Држете се браќа, не се боите,
скоро ќе падне крвав тиран!
И ново царство ќе основаме...

Народна песна

- Препиши ги реченициве и определи кои се прости, а кои се сложени глаголски форми.

1. Вие сте добредојдени секогаш.
2. Денес сум напишал една песна.
3. Горан ќе учи и шпански.
4. Тие играат нова игра.
5. Изградија ново игралиште.
6. Тој дошол многу порано.

- Глаголските форми во реченициве се во минатото неопределено време.

Препиши ги на тој начин што ќе ги трансформираш во идно време.

1. Јас сум ја заборавил лектирата.
2. Гостите доцнеле еден час.
3. Сме тренирале цело поладне.
4. Ти си ја кажал тајната.

□ За дома

Од текстови во учебникот препиши реченици во кои глаголските форми се употребени во идно време.

ГЛАГОЛСКИ КОНСТРУКЦИИ СО СУМ И СО ИМА

Прочитај и согледај

• Прочитај ги реченициве и посочи ги елементите од кои се составени глаголските форми

1. Јас **сум дојден** пред вас.
2. **Беше повикан** на забава.
3. **Ќе беше пофалена** од сите.
4. Јас **би бил среќен** за петката.

Веќе согледа дека глаголските конструкции во реченициве **се сложени** и се составени од **форми на помошниот глагол сум и глаголски придавки**. Овие конструкции се нарекуваат **сум - конструкции**.

Поврзи ги знаењата

• Откако ќе ги прочиташ реченициве, истакни од кои елементи се составени глаголските конструкции.

1. Јас **имав учено** за придавки.
2. **Имаме размислено** за проблемот.
3. **Ќе има собрано** многу поени.
4. Да, **сме немале одено** кај нив.

Овие глаголски форми составени од **помошниот глагол има/нема и глаголска придавка во среден род** и се нарекуваат **има - конструкции**.

Вежби

- Состави три реченици со сум - конструкција и три реченици со има - конструкција.
- Прочитај го извадокот и посочи ги сум - конструкциите во него.

„...Нејзините очи играа како немирни изворчиња. Русосјајната коса ѝ беше собрана во две плетенки, а бојата потсетуваше на зрелите жита. Девојчето личеше на вистинска жетварка...

Под вештите старечки и детски раце срповите ја играа познатата игра со класјето... Кога сонцето се извиши над шумата, арен дел од нивата беше откинат...”

Од „Малата жетварка” од Горјан Петревски

МОЖЕН НАЧИН

□ Прочитај, одговори

- Откако ќе ги прочиташ стиховиве, размисли и одговори во кои стихови е искажано претполагано дејство (што би се вршеле под одреден услов), а во кои посакувано дејство.

.....

На татко ми што работи в рудник
за подарок сонце **би му дала**,
но не можам - сè уште сум мала.
Би му дала и кристално небо,
И добрина, добра како лебот.

Живко Николовски

.....

Би сакала да имам моќ
да дарувам секому среќа
и радости цела вреќа.
Би сакала да имам сила
да бидам добра вила...

Тања Јованчевска

Во стиховиве се гледа дека со **можниот начин** се изразува **претполагано, можно** или **посакувано** дејство.

□ Запомни

Формите за можен начин **се исти** за сите три лица во еднина и во множина. (Види ја табелава!)

Еднина	Множина
1л. јас 2л. ти 3л. тој } би сакал	1л. ние 2л. вие 3л. тие } би сакале

- Како ќе знаеш **на кое лице се однесува** некоја форма за можен начин? Тоа го **откриваш од личните заменки**.

Примери:

Тој би дошол со вас.

Јас би дошол со вас.

Тие би играле фудбал.

Ние би играле фудбал.

- **Како се образува можниот начин?**

Веќе уочи дека тој се образува со честичката **би** и глаголската **л - форма** од глаголот, **свршен** или **несвршен**.

Пример: Тони **би берел** јаготки. Тони **би набрал** јаготки.

Примени ги знаењата

- Напиши по една реченица со глаголите: носи, испеа, мие и најде, но да го користиш можниот начин.
- Препиши го извадоков на тој начин што глаголските форми ќе ги трансформираш во можен начин.

„...И така Петко и оваа година остана на второ место. Сам призна дека не свири поарно од Катин, но се надеваше дека украсот на неговата гајда ќе му донесе голема слава. Не му беше криво што гајдата на Катин е поголема, но од каде, пустињата, толку пишти?”

Од „Раскази” од Иван Точко

- Напиши пет реченици за илустрацијава при што ќе употребиш форми за можен начин.

Честички

Прочитај и согледај

- Прочитај го извадокот и речениците кои следат и согледај го значењето на истакнатите зборови во нив.
 1. Во мојата соба влезе татко ми и викна:
 - Ја напиша **ли** домашната задача?
 - **Да**, ја напишав - одговорив тивко.Откако ја разгледа тетратката, тој рече:
 - **Ете, само** ти можеш да бидеш вака неуреден! **Токму** така и си мислев. **Одвај** се разбира напишаново.
 2. а) Денес попладне **ќе** одам кај баба ми.
б) Ние **би** сакале и вие да дојдете кај нас.
в) Речи му **нека** биде **повнимателен** на часовите.

Уочи дека во **извадокот**, нагласените зборови **го истакнуваат значењето на другите зборови во реченицата**. А во речениците, нагласените зборови служат за **образување глаголски форми и за степенување на описните придавки**. Овој вид зборови се нарекуваат **честички**.

- **Размисли** и одговори зошто честичките спаѓаат во групата неменливи зборови?

Вежби за час

- Препиши ги реченициве, поцртај ги честичките и определи дали го истакнуваат значењето на други зборови или образуваат степен кај описните придавки, или пак образуваат глаголски форми.
 1. Е, дури и тој дојде навреме.
 2. Ние би сакале победа.
 3. Баба ќе ми плете џемпер.
 4. Токму вие сте потребни.
 5. Миле ми е најдобар другар.
 6. Скоро ќе ни започне часот.
 7. Купив речиси три килограми компири.
 8. Тие нека дојдат порано.
- Напиши по две реченици со честички за истакнување на значењето на други зборови, за образување други глаголски форми и за степенување на описни придавки.

ИЗВИЦИ

□ Прочитај, истакни

- Прочитај ги реченициве во низата, размисли и истакни што изразуваат и со каков тон се изговараат.

Ех, колку убав ден!

Еј, сврти се!

Крц, се чу звук!

Сигурно веќе согледа дека нагласените зборови претставуваат **извици**.

Извиците се зборови со кои:

- а) **се изразуваат чувства** (среќа, восхит, страв, тага, чудење, болка и сл);
- б) **се обрнува внимание** (еј, пст, бре, мац, иш);
- в) **се имитираат звуци** (мјау, крц, бум, трас, крц).

□ Прошири ги знаењата

1. Извиците се изговараат со **повисок тон**.
2. Еден ист извик може да се употреби со различно значење. **Уочи го** тоа на примериве! **Согледај ја** и употребата на интерпункциските знаци!

Еј, дојди овде!

Еј, еј повторуваше дедо!

Еј, ама среќа!

3. Извиците може да се употребуваат и **самостојно**.

Леле!

Бре, бре!

Пст!

Ав, ав!

4. **Служба на извици** можат да вршат и други зборови кажани со повисок тон.

Мајко!

Боже!

Помош!

Дејане!

Срамота!

5. Извиците можат да се **удвојуваат**.

Мјау, мјау, молеше мачето! **Чук, чук**, се слушаше во дворот.

□ Задачи за час

Определи што изразуваат извиците во реченициве.

1. Ех, не прави се дете! (Б.Пендовски)
2. Ха, ха - почна да се смеат сите кадани. (С.Попов)
3. Боже, зар си гледал од горе! (М.Цепенков)
4. Еј, бабо, одам на риболов! (В.Николески)
5. Тик - так се чу во собата! (В.Иљоски)

- Пронајди ги и препиши ги извиците од басната која следи.

ЛИСИЦАТА И ГРОЗЈЕТО

- Оф, умирам од жед рече една лисица стоејќи под лозница со зрело грозје. О - о - о, колку убаво грозје, извика таа! Потскокна неколку пати за да го фати гроздот, но секогаш плас - паѓаше наземи.

- Их, грозјево е кисело, а јас не јадам такво, се тешеше лисицата.

- Чр, чр, се смееја птиците од едно дрво.

- Ах, ако ве дофатам, се закани лисицата.

А птиците исплашени, пр - пр и летнаа. Одеднаш се чу бум - бум. Тоа беа ловците и лисицата исплашена побегна кон гората.

Народна басна

Вежби за дома

- Напиши по една реченица со извикот **пст** и тоа во едната да изразиш чувство, во другата имитирање, а во третата да обрнеш внимание некому.

- Состави пет реченици со извиците: **оф, леле, ах, уа** и **море**, но да изразуваат различни чувства. (На пример: болка, негодување, потсмевање, изненадување или сл.).

- Употреби најсоодветни извици во реченициве. (Следи го примерот кој ти е посочен!).

1. Детето падна во реката. (Плас, детето падна во реката.)
2. Викна по мене колку го држеше гласот.
3. Дамјан веднаш да дојде во кујната.
4. Кучето цела вечер лаеше.
5. Сликата падна и тропна многу силно.
6. Изненаден сум што пак те видов.

ВИЛЕМ ДЕ КУНИНГ,
Ископини

МОДАЛНИ ЗБОРОВИ

□ Соработувај, заклучи

• Додека ги читате речениците, размислете **што се изразува** со зборовите кои се нагласени. (Односно, **чиј став** е изразен?).

1. **Сигурно** ќе патуваме заедно на Малта.
2. Реков дека, **можеби**, утре ќе дојдам.
3. **Секако** ќе ве пречекаме на аеродромот.

• Согледајте дека нагласените зборови **се во врска со другите зборови**, изразувајќи **личен однос** кон она што е кажано во речениците. Тие се **модални зборови**.

Зборовите со кои изразуваме личен став на говорителот кон она што се соопштува се викаат **модални зборови**.

• **Запомни** дека со модалните зборови може да се изразуваат:

1. **увереност** (**Сигурно** ќе добијам петка.);
2. **претпоставка** (**Можеби** не ќе правиме тест.);
3. **тврдење** (**Бездруго** ќе ме испраша денес.).

Примери за модални зборови: веројатно, се разбира, божем, главно, неспорно, можеби, секако, сигурно, бездруго, навистина, впрочем, то ест и др.

□ Прошири ги знаењата

Во изразувањето честопати користиме и **модални изрази**: за (со) среќа, за несреќа, за големо чудо, без претерување, без сомнение, нема збор, во крајна линија, дефинитивно и др.

Примери: **Без сомнение** тој е најбрз. **За среќа**, не ме виде.

Модалните зборови **потекнуваат** од други видови зборови: прилози, придавки, именки, глаголи и др.

Пример: а) Од глаголот **разбира**, модален збор **се разбира**.

б) Од именката **сомнение**, модален збор е **без сомнение**.

□ Вежби за час

- Пронајди ги и препиши ги модалните зборови и изрази во текстот.

Наскоро ќе го прославуваме Денот на училиштето. Се чувствува раздвиженост и радост кај сите ученици. Ќе подготвиме убава приредба, а сигурно ќе организираме и забава. Впрочем, тоа го правиме секоја година. Ќе имаме многу гости, а без сомнение ќе ни дојдат и наши другарчиња од збратименото училиште од Прилеп. Се разбира, ќе ги пречекаме убаво и секако, ќе ги прошетаме низ градот. Веќе правиме планови каде ќе ги однесеме, а можеби и тие ќе ни предложат нешто. Навистина, верувам дека убаво ќе се дружиме.

Од ученички состав

- Напиши по една речница со секој од модалниве зборови и изрази: бездруго, божем, без претерување, нема збор и за среќа.

□ Задачи за час

- Пронајди ги и препиши ги модалните зборови и изрази од извадокот.

„Категорички го отфрлам како произволно тврдењето дека обвинетиот ја злоупотребувал смртта на своите браќа.

Во текот на целокупната постапка овде за тоа не стана ни збор, можеби од небрежност. Напротив, тој како студент ја одбил понудената стипендија, плашејќи се дека не ја заслужил и плашејќи се од префрлувањата што за првпат, за жал, беа изречени овде.”

Од „Парадоксот на Диоген” од Томе Арсовски

- Препиши ги реченициве на тој начин што ќе ги дополниш со различни модални зборови и изрази.

1. Марија ќе дојде со нас, _____ со другарите.
2. Сите ние, _____ не чувме за писмената.
3. Наставникот, _____ предава разбирливо.
4. _____ сите ќе бидеме задоволни.
5. _____, мораме да се трудиме повеќе.
6. Гостите дојдоа, _____ се израдувавме.

ИСКАЗНИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

□ Повтори - поврзи ги знаењата

- Низ следниве прашања, повтори ги содржините за сложена реченица, а тоа ќе ти помогне во усвојувањето на новите содржини.
- Што ја сочинува структурата на сложената реченица? Кажете една сложена реченица.
- Како се нарекуваат одделните прости реченици во составот на сложената реченица?
- Како се делат сложените реченици според меѓусебниот однос на дел-речениците во нив?
- Кажете една зависна и една независна сложена реченица.
- Која реченица се нарекува главна во сложената реченица?

□ Прочитај, размисли, заклучи

Додека ги читаш речениците, размисли кој дел од главната реченица го дополнуваат (дообјаснуваат) нагласените дел - реченици.

1. Забележа **дека** Милка пее **прекрасно**.
2. Томи реши **да му помогне на пријателот**.
3. Ние бевме известени **дека ќе има забава**.

Согледа дека нагласените дел-реченици дополнуваат дел од главните реченици. Во **првиот пример**, го дополнуваат **прирокот**, во **вториот пример предметот**, а во **третиот пример глаголско-именскиот прирок**.

□ Запомни

Зависните реченици кои го дополнуваат прирокот или друг член во реченицата се нарекуваат **исказни зависносложени реченици**.

Самиот назив на овие реченици објаснува дека тие **го продолжуваат исказот** од главната реченица.

Сврзувачки зборови со кои овој вид реченици се сврзуваат со речениците од кои зависат се: **дека, да, што, каков, чиј** и др.

Од правописот

1. Кога зависната реченица **е пред** главната, тие **се одделуваат** со запирка.

Пример: Дали ќе го оствари планот, не беше многу сигурен.

2. Кога зависната реченица **е по** главната, **не се одделуваат** со запирка.

Пример: Се радувам што те видов.

□ Вежби

- Прошири ги речениците со исказни реченици.
- 1. Родителите ме прашуваа. 4. Се прашував често.
2. Тој љубопитно гледаше. 5. Ние ветивме.
3. Гоце го праша. 6. Наставникот ме викна.
- Напиши по една исказна зависносложена реченица со сврзниците: дека, како, што, да и каков. Потоа поцртај ги главните реченици во нив.
- Препиши ги од извадоков главните реченици во една табела, а исказните реченици во друга табела.

„Орде рече дека ќе му го отстапи својот кревет, а за да не им биде тесно, тој ќе оди да спие кај некои другари, има каде. Но, тој рече дека секако ќе се видат вечерта дома. Меѓутоа, Орде не дојде вечерта и беше јасно дека тој избегнува да се сретне со Милета...”

Од „Закланото крувче” од Блаже Конески

ВРЕМЕНСКИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

□ Соработувај

- Прочитајте ги речениците кои следат и разговарајте што се искажува со зависниот дел во нив, односно со што го долнуваат дејството во главната реченица.

1. Додека стоеше пред врата, мислеше на средбата.
2. Сите ја чекавме вечерата додека мама готвеше.
3. Секогаш се радував кога одевме на патување.

□ Запомни

Зависните временски реченици го означуваат времето на вршење на дејството во главната реченица .

- **Сврзници** со кои временските реченици се сврзуваат со речениците од кои зависат се: **кога, откога, откако, штом, штотуку, тукушто, дури, додека, пред да** и др.

Од правописот

1. Ако зависната реченица **е пред** реченицата од која зависи, двете реченици **се одделуваат** со запирка.

Пример: Додека траеше часот, сите слушаа внимателно.

2. Ако зависната реченица **е по** реченицата од која зависи, **не се одделуваат** со запирка.

Пример: Сите седнаа пред да влезе наставникот.

□ Примени ги знаењата

- Прилошките определби за време претвори ги во временски зависносложени реченици следејќи го дадениот пример.

1. Летно време одиме во Берово. (Кога е лето, одиме во Берово.)
2. Влегоа дома доцна и видоа голем неред.
3. Зимно време заедно се санкаме по падините.
4. Вчера на средбата разменивме многу мислења.

- Препиши ги временските реченици од извадоков.

Тогаш кога наоколу беше мртво, Воведа Иваноска тешко се одлепуваше од прагот и повторно во темниците се вовлекуваше во куќата. Еден ден, сепак еден ден, Воведа Иваноска не издржа. Еден ден заронеа лисјата, кога насекаде мирисаше на цвет, таа застана повторно на прагот. Тешко беше да се напушти прагот...

Од „Губењето на водата” од Живко Чинго

ПРИЧИНСКИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

□ Размисли

- Додека ги читаш реченициве, размисли кој вид прилошки определби се трансформирале во зависни дел-реченици.

Не дојдоа поради дождот. → Не дојдоа зашто врнеше дожд.
 Ме опомена заради кавгата. → Ме опомена бидејќи се карав.

- Уочи дека **прилошките определби за причина** се трансформирале во причински реченици.

□ Запомни

Причинските зависносложени реченици ја искажуваат причината поради која се врши (или не се врши) дејството во главната реченица.

- **Сврзници** за причинските реченици се: **бидејќи, затоа што, зашто, поради тоа што, заради тоа што** и др.

Примери:

1. Децата не тренираа, **зашто** беа преморени од натпреварот.
2. Селанецот беше среќен, **поради тоа што** заврна дожд.
3. Мама беше лута **бидејќи** бевме немирни.

Правопис

Кога причинската реченица е **пред** главната, редовно се одделува со запирка. Ако причинската реченица е **по** главната, со запирка се одделуваат ако меѓу дел-речениците врската е лабава.

Примери:

1. Бидејќи задоцнив многу, не влегов на часот по историја.
2. Момчето побегна зашто се исплаши.
3. Не ме плашеше тестот, зашто долго и темелно вежбав.

□ Согледај и применувај

- Прашалниот прилог **зошто** не се употребува како сврзник за причинските реченици,

Пример: **Наместо:** Не јадев **зошто** не бев многу гладен.
Треба: Не јадев **зашто** не бев многу гладен.

- Не е прифатливо да се употребува зборот **пошто**.

Пример: **Наместо:** Учев многу пошто заостанав со содржините.
Треба: Учев многу бидејќи заостанав со содржините.

□ Примени ги знаењата

- Препиши ги и прошири ги реченициве со причински реченици.

1. Наставникот го повика Јован.
2. Не отидов на концертот.
3. Денес бев среќен.
4. Очекуваше добар резултат.
5. Сања не дојде на училиште.
6. Улицата беше затворена.

- Напиши по една причинска зависносложена реченица со секој од сврзниците за овој вид реченици.

ПОСЛЕДИЧНИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

□ Размисли и одговори

• Откако ќе ги прочиташ речениците, одговори што соопштуваат нагласените дел-реченици.

1. Денес вев многу гладна, **така што на ручекот се прејадов.**
2. На тренингот вежбав толку напорно, **што заслав многу рано.**
3. Филмот беше страшен, **што предизвика немир во мене.**

Уочи дека нагласените реченици ја означуваат **последницата** од исказаното во главната реченица. Тие се **последнични реченици**.

• Внимателно прочитај ги речениците во двете табели. Ќе ги согледаш **двата тип** последични реченици. Воедно, ќе ја уочиш употребата на запирката кај овие реченици.

1. Беше **толку** тажен, **што** лееше солзи цел ден.
2. Томи кажа **таква** глупост **што** се засрами.

1. Беше многу топло, **така што** се исушија речните корита.
2. Песната беше тажна, **така што** присутните се насолзија.

Во **првата табела**, во главните реченици има заменски зборови (**толку, таква**). Тогаш тие последични реченици може или не да се одделат со запирка од главната реченица.

Во **втората табела**, во главните реченици нема заменски зборови. Тогаш тие последични реченици **редовно се одделуваат** со запирка од главната реченица.

□ Примени ги знаењата

• Прошири ги речениците со последични зависносложени реченици.

1. Бев толку многу тажна.
2. Автомобилот се расипа.
3. Таа пееше прекарсно.
4. Баба толку се исплаши.
5. Ветрот дувна ненадејно.
6. Кажа таква вест.

□ Вежби за дома

- Препиши ги последичните зависносложени реченици од текстов.

Имавме одделенски час.Ја немаше вообичаената врева пред да влезе наставникот.Сите како да очекувавме со нетрпение што ќе се случи.Зошто бевме нетрпеливи? Ее, денес ќе разговараме за една немила случка од минатиот ден.Велам немила зашто се случи кражба.Тоа ни се немаше случено досега, така што немаме искуство во решавањето ваков проблем.

Наставникот влезе и толку силно тропна со вратата, што некои ученици подрипнаа.Го праша претседателот на паралелката да објасни што се случило.Тој почна да зборува толку драматично што сите ние занемевме...

(„Од одделенски час” - од ученичи состав)

- Напиши пет последични реченици кои ќе се однесуваат на илустрацијава.

УСЛОВНИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

□ Размисли, заклучи

- Прочитај ги реченициве и размисли од што произлегува дејството во главната реченица.

Ако научиш, ќе одиш на забава. Да послушаше, не ќе те казнеа.

- Забележа дека дејствата во главните реченици зависат од условите искажани во зависните реченици.

Зависните условни реченици го искажуваат условот под кој би се вршело (извршило) дејството во главната реченица.

- **Спореди ги** условите искажани во реченициве.

1. **Ако се потрудиш**, ќе успееш.

2. **Можеби ќе дојдам**, ако не врне.

3. **Ќе научеше, да се потрудеше повеќе.**

Во **првата реченица** е соопштен **реален услов** за кој нема пречки да се исполни.

Со **втората реченица** условот е **можен** зашто има колебање дали ќе се изврши.

А во **третата реченица** е соопштен **нереален** услов зашто е спротивен на она што се случило.

- **Сврзници за условните реченици се: ако, да, кога би.**
- Во однос на употребата на запирката, кога условната реченица е **пред** главната, **редовно** се пишува запирка. А кога условната реченица е **по** главната, **може или не** да се употреби запирка.
Примери: Ако си упорен, ќе успееш. Ќе успееш, ако си упорен.

□ Вежби

- Напиши три условни зависносложени реченици со секој од сврзниците.

- Прошири ги реченициве со условни реченици.

1. Ние би јаделе сладолед.
2. Ќе одам в село.

3. Вежбам упорно.
4. Утре доаѓаат гостите.

- Определи го видот на условот во условните зависнословени реченици.

1. Тони ќе оздраве, ако го слуша лекарот.
2. Ако можам, ќе ја научам играта.
3. Кога би се трудел, ќе успееш.
4. Можеби ќе успее, ако му помогнеш.

ДОПУСНИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Прочитај, размисли, заклучи

- Прочитај го извадокот и размисли што е искажано со нагласените реченици.

Коста го отвори долапот и седна крај масичето да јаде, **иако не беше гладен**. Мислата го мачеше и не му се јадеше. Неколку пати се готвеше да рече нешто, ама не се решаваше, **макар што маката го мачеше** да направи нешто за својата болна мајка.

Од „Скап динар“ од Борис Бојаџиски

Забележа дека нагласените реченици **допуштаат** да се извршат дејставата во главните реченици. Поради тоа овој вид реченици се викаат **допусни реченици**.

- **Сврзници** за овие реченици: **иако**, **покрај тоа што**, **макар што**, **при сè што** и др.

- **Правопис:** Ако допусната реченица е **по главната**, може да се употребува запирка. Кога допусната реченица е **пред главната**, редовно се употребува запирка.

Вежби

- Напиши пет допусни зависнословени реченици.

- Дополни ги реченициве со допусни реченици.

1. Дојдовме навреме.
2. Симе ќе научи.
3. Наставникот објаснуваше.
4. Ние ќе ти поверуваме.

- Пронајди три допусни зависносложени реченици во текстови од учебникот и препиши ги.

ОДНОСНИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Размисли, заклучи

- Прочитај ги реченициве и размисли на што се однесуваат нагласените дел-реченици

1. Внимателно слушав **што зборуваше наставникот**.
2. Донесоа пет столици **колку што имаше гости**.
3. **Кој е упорен**, ќе има успех.

Уочи дека во **првата реченица**, зависната дел-реченица, се однесува на **целата главна реченица**; во **втората реченица**, зависната дел-реченица се однесува на **предметот во главната реченица**; а во **третата реченица**, зависната дел-реченица се однесува на **подметот во главната реченица**. Оттаму заклучокот:

Односните реченици се однесуваат на дејството во главната реченица или на еден нејзин член.

Согледај

- Од примерите кои следат, подетално ќе ги уочиш **значењата** кои можат да ги имаат односните реченици:

1. **Пример:** Постигнавме гол **што предизвика аплауз**.
Односната реченица **се однесува на дејството** во главната реченица (на прирокот).

2. Пример: Лаеше кучето **чиј сопственик е нашиот сосед.**

Односната реченица **се однесува на подметот** во главната реченица (кучето).

3. Пример: Прашуваа деца **кои не внимаваа на часот.**

Односната реченица може **да се замени со атрибутот** невнимателните (деца) и сложената реченица да стане проста: Прашуваа невнимателни деца.

4. Пример: Му заблагодарив на човекот **којшто ја поправи струјата.**

Односната реченица може **да се замени со зборот** електричар кој би бил **предмет**; тогаш сложената реченица би станала проста: Му заблагодарив на електричарот.

- **Сврзувачки средства** за односните реченици се:
 - а) односни заменки: **што, кој, којшто, чиј, чијшто**;
 - б) заменски придавки: **каков што, колкав што**;
 - в) заменски прилози: **каде што, кога, како што, колку што**.

Од правописот

а) Ако односната реченица е **пред** главната, **редовно** се употребува запирка: Кој рано рани, две среќи граби.

б) Ако односната реченица е **по** главната реченица, **не се** употребува запирка: Ја купив сликата која одамна ја посакував.

в) Кога односната реченица е **вметната** во сложената реченица, и **пред** и **по** зависната реченица се употребува запирка: Детето, коешто се изгуби на пазарот, ги пронајде родителите.

Вежби

- Напиши по една односна зависносложена реченица со сврзувачките средства: **чијшто, колкушто и каковшто**.

- Препиши ги односните дел-реченици од извадокот и определи со какви значења се.

На 5 јули 1014 година, кога царот Самоил се молеше во тврдинската црква, пристигна гласникот којшто му соопшти дека византискиот цар Василиј II, кој пред пет години ја напушти Македонија, пак се префрлил на Балканот. Стариот негов „пријател“ не го заборавил, како што се мислеше, туку се готвел да удри на македонската земја и да го уништи Самоиловото царство колкаво што беше...

Драган Ташковски

НАЧИНСКИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

□ Прочитај, согледај

- Додека ги читаш речениците, уочи што соопштуваат зависните дел-реченици (кои се нагласени).
 1. Илија ќе постапи **како што ќе го советува мајка му**.
 2. Сирачето јадеше брзо **како да не видело храна**.
 3. Замириса на изгорено **како божем гореше куќата**.
 4. Ми олесни на душата **небаре товар симнав од грбот**.
- Согледа дека нагласените реченици **означуваат начини на одвивање на дејствата** во главната реченица.
- Сврзници за поврзување на овие реченици со главната реченица се: **како, како да, (како) божем, небаре, како што** и др.

Забелешка: Има начински реченици кои почнуваат **без да**.

Примери: 1. **Без да сакам** го навредив мојот другар.
2. Влета во собата **без да мисли** на опасноста.

Запомни: Начинските реченици **не се одделуваат** со запирка.

□ Вежби за час

- Препиши ги начинските дел-реченици од извадоков.
Бил убавец, на иконите што го нема. Како стрела ги прострелувале моминските срца очите кои наликувале на катран... И кога се оженил со Грозданка, како од слана покосени свенале момите. А за нејзината убавина цела приказна не стасува. Штом ќе кажуваш колку е убава како да ја навредуваш...
Извадок од „Јанинка и Јанкула” од Коле Чашуле
- Пронајдете текст во учебникот од кој ќе ги препишете зависните начински реченици. Можете да се организирате во групи и групата која за најкусо време ќе пронајде повеќе начински реченици, од истиот текст, ќе ги чита, а другите групи ќе внимаваат дали точно ги пронашле бараниот вид реченици.
- Препиши ги реченициве дополнувајќи ги со начински дел-реченици.

1. Излеговме набрзина.
2. Бојана ме послуша веднаш.
3. Симе гледаше кон вратата.
4. Брзо го смени мислењето.

□ Вежби за дома

- Напиши по една зависносложена речница со сврзниците: без да, како да, божем и небаре.
- Посочи ги начинските зависносложени реченици во извадокот.

Човекот застана од другата страна на огништето, токму спроти Мате. За да го гледа поубаво, Мате се навали наназад и се потпре со лакти на церадата. Сега можеше да го види цел, без да го преместува погледот, од колената нагоре како потпрен врз темномодриот фон на небото. Му се стори како да забележа извесна збунетост на тврдото лице од човекот.

Од „Последниот лет на птицата селица” од Бранко Варошлија

- Напиши состав на тема „На еден одделенски час” во кој ќе раскажеш за дискусиите кои сте ги воделе за некоја тема на некој одделенски час.

ЦЕЛНИ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

Согледај, заклучи

- Прочитај ги речниците, размисли и донеси заклучок што соопштуваат целните реченици? (Тие се нагласени.)

Дежурниот излезе **да донесе креда.**

За да успее, вежбаше многу

Речениците кои ја соопштуваат целта (намерата) со која се вршело, се врши или ќе се врши глаголското дејство во главната реченица се викаат **целни реченици**.

- **Сврзник** со кој целните реченици се сврзуваат со главната реченица е **да**, а може да се користи заедно со предлогот **за**.

Пример: Се подготвував брзо (**за**) **да** не задоцнам.

- Меѓу **за** и **да** може да се употребат и други зборови.

Пример: Зборував гласно **за** сите **да** го чујат добро.

Поврзи ги знаењата

- Размисли во кој вид зависносложени реченици може да се трансформира целната реченица? (Досега се запозна со сите видови зависни реченици.)

Дојди за да се договориме.

Дојди ако сакаш да се договориме.

Дојди бидејќи сакаш да се договориме.

• Правопис

Кога целната реченица е **пред** главната, тие се одделуваат со запирка: **За да бидеме пријатели**, важно е почитувањето.

Кога целната реченица е **по** главната, тие не се одделуваат со запирка: Доволно е добра личност **за да ми биде пријател**.

Забелешка

Место **за да** не се користи **како би**.

Неточно: Дојдов како би те видел.

Точно: Дојдов за да те видам.

□ Примени ги знаењата

• Дополни ги целните реченици користејќи ги потребните сврзници и прироци.

1. Брат ми отиде на лекар.....лек за забоболката.
2. Денес дедо ме прати на пазар.....лимони.
3. Маја донесе ореви.....торта.
4. Рибарот отиде на река.....риби.

• Прилошките определби за цел или за намера прошири ги во целни реченици.

1. Другар ми отиде во Прага поради студирање режија.
2. Влеговме во езерото заради возење со педалинка.
3. Мама матеше јајца за колачињата.
4. Ги наредија рибите на скелето заради сушење.

□ Задача за дома

• Препиши ги зависните дел-реченици и определи го нивниот вид. **Презентирајте на наредниот час** по Јазик; **проверувајте ги** своите знаења за видовите зависноложени реченици, откривајќи ги и во други текстови од учебникот.

Имав пет години кога мајка ми ја одведеа в затвор. Не ја оставија нити да ме гушне. Ја туркаа со кундаците по грбот и нејзината рака исчезна во толпата... Не можев да заборавам дека еден ден се поткренав на прсти за да ја видам неа или нејзината рака: мене тогаш ми ја зедеа пролетта...

И секогаш ја барав својата пролет: за да можам и јас да играм како сите деца, за да можам и јас да го видам зеленилото на дрвјата... Станував ноќе, додека сите спиеја, и одев на она место каде што мајка ми последен пат ми мавна со раце...

Од „Незгаснати желби” од Ташко Георгиевски

СТИЛИСТИКА - ФУНКЦИОНАЛНИ СТИЛОВИ

Подготви се за час

Стилистиката е наука за стилот, а **стил** е начин на изразување.

Функционални стилови се: **научен, административен, разговорен, уметничколитературен** и др.

Прочитај, размисли

- Прочитајте ги текстовите кои следат, размислете за нивната содржина и разговарајте за стилот со кој се напишани.

1. „Дијалектологијата е гранка од науката за јазикот. За предмет на проучување ги има дијалектите (говорите) на даден јазик.”

2. П.П „Челик”

бр. 05-359

15.05.2003 г. - Скопје

Решение

Врз основа на членовите 25, 26, 27 од Законот за работни односи, член 15, му се издава ова решение на работникот Петар Николовски, за користење годишен одмор во траење од 26 денови.

3. - Здраво, како си? Каде одиш?

- Во сендвичара, да купам нешто.

- И јас одам таму. И јас треба да купувам.

- Ајде, ќе одиме заедно.

4. „Ирина бавно се исправа, преминува со влажната рака на чело.

Лебедите ја запираат играта, зачудено ги вртат главите. Марина зема некаков предмет од кајчето и со голема сила го фрла во водата. Лебедите ги шират крилата - два прекрасни засводливи лака - непријатно плискаат...”

□ Запомни

Првиот текст е напишан со **научен стил**, а тој ги опфаќа областа на науката, образованието и просветата. Специјалисти во определени области изнесуваат научни сознанија, или се обраќаат кон популицјата со цел да ја заинтересираат за некоја научна област. **Јазична карактеристика на научниот стил** е присуство на термини карактеристични за конкретна област: дефиниција, функција, систем, фактор. Преовладува третото лице, еднина и множина, и е поголема употребата на именките и придавките.

Вториот текст е напишан со **административен стил**, кој опфаќа општење меѓу државата и граѓаните. **Јазична особина на административниот стил** е употребата на термини од правото, војската, дипломатијата и сл. Преовладуваат именките над глаголите.

Разговорниот стил прикажан во **третиот текст** е застапен во секојдневниот живот. **Разговорниот стил го карактеризираат**: спонтаност на изразот, изобилува со форми за обраќање, заповедни форми, емотивност, хумор и сл.

Уметничколитературниот стил е претставен во **четвртиот текст** во кој покрај комуникативната функција, се јавува и естетската комуникација. Уметничколитературниот стил се карактеризира со: сликовитост, богатство од речничкиот состав, доаѓа до израз граматичкиот систем на јазикот, а јазикот добива уметничка и естетска функција; може да се вклучат дијалектизми, жаргонизми и сл.

□ Прошири ги знаењата

Секој од функционалните стилови ама **потстилови**.

Научниот стил ги има овие потстилови: **строгонаучен** (се пишуваат монографии, докторски и магистерски трудови и сл.), **научно-учебнички** (за учебници, предавања и сл.), **научнопопуларен** (за книги, статии и др.).

Потстилови на **административниот стил**: **законодавно - правен** (за закони, решенија, наредби и сл.), **политички** (за реферати, изјави и др.), **деловен** (за договори, потврди и др.).

Уметничколитературниот стил ги има овие потстилови: **прозен** (кој се изразува преку раскази, новели, романи), **поетски** (се дели на епски и лирски) и **драмски** потстил (ги вклучува драмските текстови).

ВИДОВИ РЕЧНИЦИ

Секако дека во текот на твоето школување си користел и речници. **Што претставува речникот?** Тој е публикација во која е собран, среден по азбучен ред фондот на зборови на еден јазик (или еден негов дел, од едно подрачје).

Постојат повеќе видови речници, според нивната намена:

1. Речник во кој се толкуваат зборовите на еден јазик. **На пример**, Речник на македонскиот литературен јазик.

2. Речник-двојазичен во кој се објаснуваат зборовите од еден јазик на јазикот за чија популација е наменет. **На пример**, Македонско-англиски речник.

3. Медицински речник-самиот наслов укажува дека во него се објаснети зборови од медицинската наука. И тие можат да бидат поделени на видови речници според областа на која се однесуваат: за бубрежни болести, за срцеви заболувања и тн.

Значи, видови речници има голем број, во зависност на областа на која се однесуваат: историски, географски, речници за науките физика, хемија и тн.

□ **Задача**

- Потрудете се да донесете разни видови речници, да ги разгледате и да разговарате како се користат, односно како бараме објаснување за одредени зборови.

Можете да донесете Македонско-англиски речник и да објаснувате како го користите.

- Според можностите, посетете библиотека (може и училишната) и побарајте да видите и да разгледате видови речници. Дополнителни објаснувања побарајте од библиотекарот за прашања кои ве интересираат.

ИНТЕРПУНКЦИСКИ И ПРАВОПИСНИ ЗНАЦИ

□ Размисли, запомни

Треба да правите разлика меѓу **интерпункциски** и **правописни** знаци.

Дел од нашето писмо се и **знаците за интерпункција** кои ги користиме **во писменото изразување** и тие се задолжителни. Тие ги **означуваат речениците и деловите во нив, паузите и интонацијата**.

Интерпункциски знаци се: точка, запирка, прашалник, извичник, точка и запирка, две точки, три точки, загради, црта, (тире), наводници и полунаводници.

Некои интерпункциски знаци се употребуваат и како **правописни знаци**: точка, две точки, три точки, црта, црточка, загради, апостроф, ѕвездичка, нареден знак, акцентски знак.

□ Вежби за час

- За проверка и утврдување на знаењата за употреба на интерпункциските и правописните знаци постојат многу можности:

1. Заедничко согледување и поправка на направените грешки од овие подрачја во писмените вежби и писмените работи, при што низ дискусија ќе ги утврдувате правилата.

2. Диктати подготвени од наставникот.

3. Диктат на дел од текст од учебникот и размена на тетраките меѓу учениците, коригирања на диктатите со проверка во оригиналниот текст.

**Книгата е извор на
сите мудрости**

ЛИТЕРАТУРА

- Поема
- Видови рими:
 - паралелна
 - вкрстена
 - обрлена
- Стилски фигури:
 - алегорија
 - симбол
 - словенска антитеза
 - иронија
- Видови романи:
 - авантуристички
 - научно- фантастичен
 - љубовен
- Композиција на драмски текст
- Двојна природа на драмски текст
- Литературно – научни видови
- Биографија
- Автобиографија
- Патопис
- Репортажа

ЛИРСКО - ЕПСКИ ВИДОВИ

ПОЕМА

□ Подготви се за час

- **Григор Прличев** е најзначајниот македонски писател од периодот на Преродбата. Негова најпозната творба е **поемата Сердарот**. Во неа го опејал **јунакот Кузман Капидан**, инспириран од неговата борба против разбојничките банди кои вршеле терор во западните делови на Македонија. Темата е поврзана со неговото убиство и тагувањето на народот и неговата мајка Неда.
- Кои се особините на лирските, а кои на епските песни?

□ Прочитај и уочи

- Додека го читаш текстот, уочи ги лирските и епските елементи во стиховите.

СЕРДАРОТ

Во пролетна вечер, задумено почива една
жена, седејќи на прагот.

Со раце на колена, пушката светната, ладна
таа ја милува благо.

На средна е доба; и јадра, и сосема здрава,
кршна и херојски силна.

Извајана е амазонската нејзина става:
вистинска личота милна.

Но, одеднаш се слушна надвор како некој стапи
со некој толку тивок шум:
четворица натажени Арнаути, без капи,
по селскиот се движат друм.

Испотени, мртовецот го носат; и во тремот
го внесоа тој товар скап,
а луѓето се собрале крај мртвиот и немо
приковале свој поглед тап.

Отсекаде се чуја плачови и пискот силен
и, чиниш, овој народ клет
тој час го оплакуваше со својот лелек вилен
најсвидното на овој свет;

Крај трупот Кузманов со тага коњот р'жи
сè уште крвав беше тој;
ја копка земјата и лад со гривата му држи
на стопанот и другар свој.

И мајката истрчува со стапка трепет полна,
се двоуми, но сал за миг...
По плачот општ се сети дека веста беше болна
и танок таа пушти крик,

да, како лавица што дрско ловците ја гонат
и плодот ѝ го крадат прв...
А тогаш и најтврдиот од очи солзи срона:
го стигна жалта својот врв.

Плачовите низ селото се носеа сè уште
и Неда црна крпа пак
од главата си фрли, повторно косата ја пушти,
а плачот стана толку јак.

-Малодушни земјоделци, истајте се од дворов!
-им викна мајката со гнев.
-Јас сакам да го видам. Молкнете, о створој,
гледајте си на својот грев!

Доста му се ридањата, пискотите мои ледни
за награда, во овој час.
Над вашите невести и ќерки плачете, о бедни,
бидејќи за нив нема спас.

При викот мајчин народот стаписано се стресна,
и пат ѝ стори нејзе мал.
Со коси пуштени, се фрли ко Менада бесна
врз својот мртов син од жал.

Албанците, гологлави, пристапија со почит,
со раце скрстени. Тој час
најстариот се доближи и вземи удри очи,
па прошепна со искрен глас:

-И везден ти да плачеш, имаш зошто. Биди силна!
Ти изгуби, о мајко, џин!
Народите ќе пејат колена со уста милна
за делата на твојот син.

Григор Прличев
препев: Георги Сталев

□ Разговор за текстот

- Во почетните стихови го запознаваш ликот на мајката. Опиши го нејзиниот физички изглед.
- Следат стихови во кои се опејува атмосферата од сознанието дека заштитникот на народот е мртов. Опиши ја таа атмосфера.
- Каков е односот на Албанците кон јунакот, нивниот противник Кузман, и кон мајката?
- Кому и со каква цел се обраќа мајката на Кузман?
- Посочи ги поетските слики во извадокот и дај им наслови.
- Пронајди ги и објасни ги стилските фигури кои ги согледа во извадокот.
- Кои се лирски, а кои епски елементи во стиховиве?

□ Запомни

Поема е подолга **лирско - епска** песна во која **се опејува** и **се раскажува** настан од историјата на еден народ или, пак, случка од животот на една личност. **Основата** на поемата е епска, а авторот внесува и свои **чувства**. Поемата содржи **драмски заплети и расплети**.

Во **македонската литература** поеми пишувале авторите: Григор Прличев, Коле Неделковски, Блаже Конески, Анте Поповски и др.

□ **Вежба на час**

Прочитајте ја следната песна и анализирајте ги елементите на поемата во неа. Потоа направете содржинска и структурна анализа на песната.

ВАРДАР

Воѓе, бели воѓе
кај црна црните?
Од вас до мене
од мене натака
кого барате?

Под дното ви бездна небид
врз ви мост - копја и векови...

Воѓе, бели воѓе
кај црна црните
кого барате?

Времиња, никојпат не ве напуштил,
никојпат не ќе пресуши.

Ако го снема меѓу бреговите
ќе потечеме по планињето.

Ако не стигнат планини
- од нас направете.

Времиња
никојпат не ве напуштил,
никојпат не ќе пресуши
нашиов врукот - Непокор.

Анте Поповски (Од поемата „Вардар“)

□ **Задача за дома**

- Една група ученици подготвува осврт на содржината на поемата „Сердарот”, друга група ги анализира ликовите. Трета група подготвува податоци за Кузман Капидан и народни песни за него.

- На час по **Изражување и творење** групите презентираат и се развива дискусија за презентациите.

ВИДОВИ РИМИ

ПАРАЛЕЛНА РИМА

□ **Повтори**

- Што е рима?
- Определи го видот на римите според акцентот во извадоците кои следат.

* * * * *

„ ... Сите дојдоа со **круши**
Попот ми дојде без **уши**,
Сите дојдоа со **плочи**,
Попот ми дојде без **очи**. ” ...

Народна песна

„ ... кој збор ќе ми најде
за вашата **стрв**?
Кој збор ќе ми најде за
ужасот зинат
низ пустош и **крв**?!”

Блаже Конески

* * *

„ ... Пределот е во нас и ние ќе го **разбудиме**.
Секоја наша песна е заискрено каење
Пред да изговориме или да **полудиме**.”

Михаил Ренцов

□ Прочитај и размисли

- Додека ја читаш песната во себе, размисли како ќе ја рецитираш.
- Вниманието насочи го и кон пронаоѓање на римите во песната.

Т'ГАЗАЈУГ

Орелски крилја как да си метнеш,
и в наши стр'ни да си прелетнеш
на наши места ја да си идам,
да видам Стамбол,
Кукуш да видам,
да видам дали с'нцето и тамо
мрачно угревјат како и вамо.

Ако пак мрачно с'нцето светит,
на п'т далечни ја ќе се стегнам,
и в други стр'ни ќе си побегнам,
к'де с'нцето светло угревјат,
к'де небото ѕвезди посевијат.

Овде е мрачно и мрак м'обвива
и темна м'гла земја покрива,
мразој и снегој, и пепелници,
силни ветришча и вијулици,
околу м'гли и мразој земни
а в гр'ди студој, и мисли темни.

Не, ја не можам овде да седам,
не, ја не можам мразој да гледам!
Дајте ми крилја ја да си летнам
и в наши стр'ни да си прелетнам;
на наши места ја да си идам,
да видам Охрид, Струга да видам.

Таму зората греит душата,
и с'нцето светло зајдвит в гората;
таму дарбите природна сила
со с'та раскош ги растурила;
бистро езеро гледаш белеит,
и си од ветер сино темнеит;
поле погледниш, или планина,
сегде божева је хубавина.
Тамо по срце в кавал да свирам,
с'нце да зајдвит, ја да умирам.

Константин Миладинов

□ Разговор за песната

- На почетокот на песната поетот посакува да има орелски крилја. Зошто?
 - Какви чувства го обземаат во далечната Русија?
 - Кој е мотивот во песната?
 - Какви пејзажни слики од природата на родниот крај претставува поетот, а какви од суровата туѓина? Прочитај ги и објасни ги.
 - Кое е најсилно чувство во песната?
 - Во кој вид песни се вбројува песнава според мотивот?
 - Откриј ги изразните средства и објасни ги.
 - Посочи ги стиховите во кои има рима. Согледај каков е распоредот на римуваните зборови во стиховите.

□ Забелешка

За творештвото на **Константин Миладинов**, за неговото значење во македонската литература ќе се запознаеш кога ќе учиш за *биографија*.

□ Запомни

Паралелна (рамна) рима е онаа кога се римуваат зборови во два (три или повеќе) стиха едноподруго. **На пример**, ако строфата има четири стиха (значи таа е катрен), се римуваат првиот и вториот стих, третиот и четвртиот.

На пример:

„... Те љубам, мој роден **крај**
за мене ти си сонуван **рај**.
Име ти шепотам **милно**
те љубам бескрајно **силно.**“

Татјана Јованчевска

□ Вежба на час

- Прочитај ја следната песна и пронајди ја паралелната рима.
 - Анализирај ја песната содржински и структурно.
-
-

ОЧИ

Три дена на раце те носевме збрана,
со тага и болка во погледот срчен,
и секоја капка од твојата рана,
ко крвава жар ми капеше в срце.

Другарите беа и морни и гладни,
со згорени грла и свиени плеќи,
со тап бол се впија во очите ладни
и жалеа оти не ќе пламнат веќе.

Но јас знаев оти пак ќе вивнат в жарој
и борците под нив ќе цветат и раснат,
в студените утра ќе греат ко сонце
и никога нема да стијнат и згаснат.

Ацо Шопов

□ За дома

- Пронајдете песни во кои е употребена паралелна рима. Дискутирајте за мотивите, поетските слики, изразните средства и структурата на стихот и строфите.

□ На час по Изразување и творење

- Напиши лирска песна со пејзажни елементи и со употреба на паралелна рима. Читајте ги песните, а од најуспешните направете сиден весник.

ВКРСТЕНА РИМА

□ Прочитај и согледај

- Додека ја читаш песната, обрни внимание на мотивот и на распоредот на римите во стиховите.

О, ТАА ЗЕМЈА

О, таа земја ме вика и белите птици што носат пролет
и тоа младо небо што како море се пени во зорите,
о, јас да станам најубавиот свет во нејзиното поле
и ветер што доаѓа од зелениот скут на горите.

О, таа земја ме вика, и реките што течат како лето
И шумите што тонат во бездното на тишината -
да станам таква музика што ќе го промени светот
и бојата на тревките што се љубат во долината.

О, таа земја ме вика и во мене се вие како светло ребро
и шумите како млада заклана трева во утрините бели,
а мојот насмев со нејзините усни се топи како сребро
кога само една бела разиграна река од светот нè дели.

О, таа земја ме вика и јас морам да се спремам в зори
и да бакнам едно парче кора од дрвото во мојот дом -
тој што цвета во нејзиното тело мора и да гори
кога само една бела разиграна река од светот нè дели.

О, таа земја ме вика и јас морам да се спремам в зори
и да бакнам едно парче кора од дрвото во мојот дом
тој што цвета во нејзиното тело мора и да гори
во жуборот на реките што течат како сон.

Љубен Ташковски

□ Разговор за песната

- Според мотивот, во кој вид песни спаѓа оваа песна?
- Посочи ги лирските елементи во песната.
- Анализирај ја структурата на песната.
- Пронајди ги поетските слики во песната и наслови ги.
- Кои изразни средства ги пронајде во песната?
- Посочи ги стиховите во кои се употребени.
- Во кои стихови откри рими? Цитирај ги.

□ Запомни

Звучните совпаѓања кои се наоѓаат во првиот и третиот и во вториот и четвртиот стих во строфата се викаат **вкрстени рими**.

□ Примени ги знаењата

- Во следниве примери пронајдете ги римите и определете каков е нивниот вид според распоредот во строфите. Определете го видот на римите и според акцентот.
- Разговарајте за мотивите на песните.

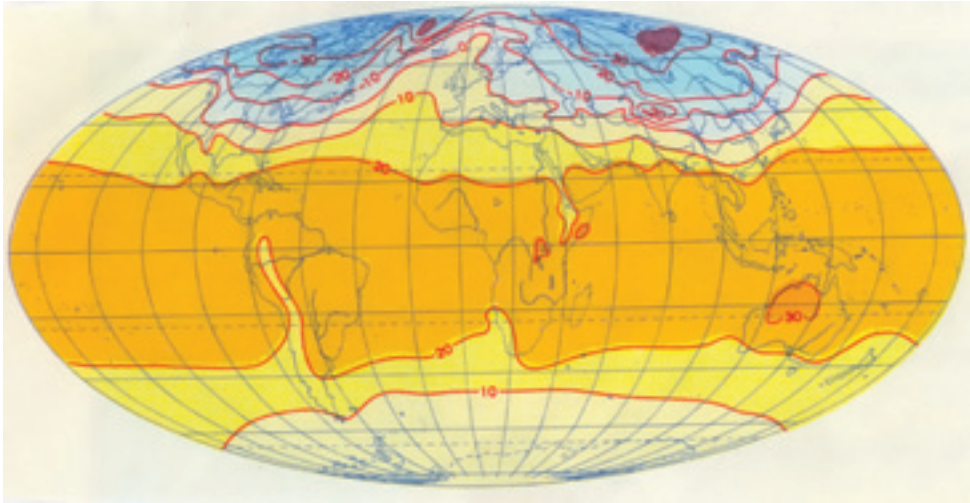
ДОЖД

Дождот тапани на сите страни.
Ветрот труби.
Раскласуваат водите во вирчиња збрани,
а секој клас веднаш се губи.

Потскокнуваат деца, босоного оро вијат.
Кал земјата цвака,
а дрвјата в мантии од лисја се кријат
и мавтаат рака.

Сите во еден извик збрани,
селото в радост мига.
Дождот тапани на сите страни,
ветрот игра.

Михо Атанасовски

СВЕТОТ ПОЛН Е СО ПРАВДА

Светот полн е со правда
Но никој не ја знае
Таа во тебе страда
надвор од тебе не трае.

На светот ќе му кажеш
на правдата твоја си ѝ велиш
Зошто ли зошто лажеш
Едно мислиш друго збориш, нели!

Јунус Емре

▣ Задача за дома

- Пронајдете и прочитајте други поетски творби со вкрстена рима. На часот анализирајте ги мотивите, поетските слики, изразните средства и структурата на стиховите и на строфите.

ОБГРЛЕНА РИМА

□ Поврзи ги знаењата

- Прочитај ги следниве извадоци од песни на македонски автори и размисли во кои стихови уочи разлика во однос на распоредот на римите употребени во претходно обработените песни.

ЕЗЕРО

...Ти езеро си стројно сјајно крзно од куна
волчи заб лист од јасика блеење на свона
ти езеро си починка и буна во триста руна
кога со снагата од дуња ќе те оплоди она.

Но никогаш не си ми тука ти карпо растопена
од окото на сонцето од издивот на ветерот
ти живо сребро на незбиднатите лета
ти окосено сено ти булко ти цветање од пена.

Ти си ми тоа езеро. Таа убавина и жена.
Песочно пладне. Јарбол со заборавени крила.
Мислам дека си присутно. Но брегот полн е со пена
како да не си езеро, како да не се ни била.

Матеја Матевски

УПЛАВ

Светка, зимски, мраз по улиците.
Снегот од кровови обвиснува
во мразулци. А што ни смислува
ќе кажат допрва капавиците.

Маглата гризе до утробата.
Ни мрзнат белите дробови.
Нè стега в пранги, како робови,
зимскиот уплав и прокобата.

Блаже Конески

□ Разговор за песните

- Во кој вид лирски песни се вбројува песната „Езеро“?
- Со што авторот го споредува езерото? Наброј ги поетски слики кои ги откри во оваа песна.
- Во кои стихови од песната „Езеро“ откри поинаков распоред на римите од оние што веќе ги научи?
 - Определи го мотивот на песната „Уплав“.
 - Опиши каква визуелна слика замислуваш читајќи ја првата строфа од песната „Уплав“?
 - Кое изразно средство е употребено во третиот стих од втората строфа?
 - Што е тоа уплав?
 - Какво е распоредот на римите во песните?

□ Запомни

Обгрлена (гушната) рима е онаа кога се римуваат првиот и четвртиот стих, вториот и третиот стих.

1. _____ горе
2. _____ сјај
3. _____ крај
4. _____ поле

На часот по литература (Групна работа)

- Прочитајте ја песната „Тешкото“. Поделете се во групи.
- Првата група ги анализира мотивот и поетските слики. Втората група ги анализира изразните средства и стилот и јазикот во песната. Третата група ги анализира структурата на стиховите и на строфите, со посебен осврт на видовите рими. Секоја група нека го презентира сработеното. Водете дискусија за чуеното, дополнувајте и вреднувајте ги презентирањата.

ТЕШКОТО

О тешкото! Зурли штом диво ќе писнат,
штом тапан ќе грмне со подземен екот-
во градиве зошто жал лута ме стиска,
во очиве зошто ми навира река
и зошто ми иде да плачам ко дете
да превијам раце, да прекријам лик-
та гризам јас усни, стегам срце клето,
да не пушти вик.

О тешкото! Старци излегуваат еве,
на чело им мисла, во очи им влага.
И првиот чекор по меката трева
е мирен и бавен со здржана тага.
Но р'знува тапан и писок се крева
и молња светнува во секој глед,
и напред се спушта, се стрелка, се слева
стегнатиот ред.

До старците момци се фаќаат скокум;
не издржа срце - сив сокол во клетка,
не издржа пламен жив потулен в око,
не издржа младост што сака да летне!
Се залула оро се заврте земја,
и чиниш - се корне стреснатиот век,
и околу трпнат ридиштата темни
и враќаат ек.

И божем се врасло кипнатото оро
со иконска сила на земјава наша
и во него шуми на реките зборот,
и во него рика див ветер и страшен
и во него шепнат узреани житја
И вечерен мирис се разлива тих,
и земјата дише во пролетна ситост
со запален здив.

И душата чиниш, на родот мој мачен
во тешково оро се уткала сета-
век по век трупал сè попуст и мрачен
од крвава болка, од робија клета,
век по век што нижел од корава мисла
за радосна челада, за слободен свет
од песна - за љубов што гине со писок
ко жерав во лет.

О тешкото! Кога во молк, да те гледам
на очиве магла ми напаѓа сура,
и одеднаш- в бескрај се растега редот
и ридја се губат в пустелија шутира-

и еве кај иде од маглата матна
сè сенка до сенка, сè еден до друг-
во бескрајно оро син оди по татка ,
по деда си - внук.

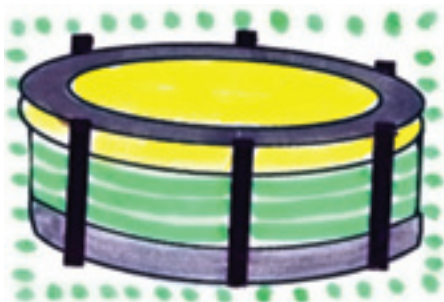
О тешкото! Синцир ти беше на робја,
дур не стана народ во листена гора,
сè дури со јадот од векови собран
не поведе бујно, бунтовничко оро!
Се залула танец низ крвје и оган,
и повик се зачу и грмеж во чад-
те разнесе сегде бунтовната нога
по родниот кат.

О тешкото! Сега по нашите села
во слобода првпат штом ќе оро сретам,
зар чудно е - солза да потече врела,
зар чудно е - жалба јас в срце да сетам?
Од вековно ропство, мој народе, идеш
носиш ти в срце дар златен и пој.
Пченицата твоја триж плодна ќе биде,
и животот твој!

Блаже Конески

□ Биди креативен

Напиши поетска творба на тема „Љубов во срцето мое” во која ќе употребиш некои од учените видови рими. Формата и видот на стихот одбери ги сам; потруди се да користиш стилски фигури.

СТИЛСКИ ФИГУРИ

СИМБОЛ

□ Прочитај, размисли

Прочитај ја песната во себе. Потоа читајте ја неколкупати по делови, изразно, доживеано, со правилна дикција, со паузи и сл. Обрни внимание на мотивот и на начинот на кој поетот ги изразил чувствата.

ВЕЗИЛКА

Везилке, кажи како да се роди
проста и строга македонска песна
од ова срце што со себе води
разговор ноќен во тревога бесна?

-Два конца парај од срцето, драги,
едниот црн е, а другиот црвен,
едниот буди морничави таги,
другиот копнеж и светол и стрвен.

Па со нив вези еднолична низа,
песна од копнеж и песна од мака,
ко јас што везам на ленена риза
ракав за бела невестинска рака.

Судбинско нешто се плело за века
од двете нишки, два созвучни збора,
едната буди темница што штрека,
другата буди вкрвавена зора.

2.

Везилке, крени наведена лика,
погледај небо во претпладне златно;
се шари таму и чудесно блика
твојата везба на синото платно.

За тебе нема ни вечерен запад,
ти - морно око на трепетна срна.
Две бои таму ти горат и капат,
две шарки твои - црвена и црна.

Зар не се плашиш од јаркоста нивна,
и најмил спомен дека ќе ти згаснат?
Зошто се губиш, ти строга, ти дивна,
дните ти минат, прокоби се гласат.

-И најмил спомен што в душа ми блеска
се гаси од нив ко цвеќе без боја.
Но ти што ловиш звук на чудна песна,
ти си ја кажа судбината своја.

Блаже Конески

□ Разговор за песната

- Објасни го мотивот на песната.
- Што чувствува поетот додека ја гледа везилката како везе?
- Зошто везилката ги одбрала црната и црвената боја за својата везба? На што асоцираат тие бои?
- Откриј ги поетските слики и посочи ги стиховите каде ги откри аудитивните и визуелните елементи.
- Именувај ги и објасни ги изразните средства кои ги препозна.
- Што се постигнало со нивната употреба?
- Посочи ги гласовните совпаѓања и видот на римата.

□ Запомни

Изразното средство со чија помош **апстрактните поими или појави** се конкретизираат на тој начин што **се заменуваат со некој материјален предмет** се вика **симбол**.

Така, на пример, во литературата симбол на ропство, на несреќа е гавранот; симбол на јунаштвото и гордоста е соколот; зората симболизира раѓање на нов ден, надеж за подобар живот. Како симбол на насиетието, се јавува волкот, а магарето се поврзува со глупавоста, инаетот и тн.

Симболот се употребува за да се постигне поголема **сликовитост** во изразувањето.

□ Вежба на час

- Во следниве извадоци од поетски творби пронајди ги зборовите кои се повеќепати употребени, но немаат исто значење. Некаде се употребени во своето основно, а во други со преносно значење.
- Потоа анализирај ги мотивите, поетските слики и изразните средства.

КОПАЧИТЕ

Се к'ти ноќта црна!
се рути карпа-мрак
И петли в село пеат
И зората се зори-
над карпа в крв се мие
И темнината пие
силно
светнал
ден!

Пробудете се морни
копачки и копачи-
на трудот
црн
народ!

Со мотика на рамо
за корка сува леб,
по патиштата стрмни,
по полињата рамни,
у вивналиот ден-
да тргнеме и ние-
страдалници од век.

На работа!
на труд!

Кочо Рацин

ЦРВЕНА

Црвена е крвта што врие и тече,
црвена е молњата облаци што сече,
црвено е небото в зори што се смее,
црвено е знамето гордо што се вее;
и гневот е црвен на стари и млади.
О, тирани, чујте-денот веќе иде-
и нашата одмазда-црвена ќе биде.

Коста Абрашевиќ

□ Биди креативен

- Замисли си еден симбол преку кој ќе опееш некој апстрактен поим или појава. (**На пример:** птицата гулаб како симбол на мирот, срцето како симбол на љубовта, сонцето, пролетта како симболи на слободата, радоста, љубовните чувства, дождот како симбол на тажни чувства и сл.) Преку тој симбол, како појдовен мотив, напиши поетска творба. Насловот и структурата на стиховите и строфите ги обмислуваш сам.
- На час по **Изразување и творење** читајте ги творбите и дискутирајте за успешноста на извршената задача.

ИРОНИЈА

□ Размисли

- Кои човечки особини се исмејуваат во песните?

МОМЧЕ НЕВЕСТА ФАЛЕШЕ

Момче невеста фалеше:
-Имам невеста работна,
на ден си нишка тегнеше
и во месецот пасменце,
а на година платненце!
Там дека мома предеше,
тешка ја дремка нападна;
бутна си урка в пепелот,
та легна мома, та заспа.
Пустата фурка дренова,
дури се мома разбуди,
пустата фурка никнала,
родила дренки зреани!
Кога се мома разбуди,
зрела се дретка назоба.

Народна песна

ЕРГЕН ШЕТА, ЕРГЕН ОДИ

Ерген шета, ерген оди,
ерген оди сто години,
на сто и десет се ожени.
Млада сака, млада зеде,
млада зеде, спрема себе.
Се погоди болничкава:
кога глава, кога срце,
кога тенка половина!
Па се чуди, лудо младо,
што да чини, да работи.
Па отиде сред село,
тамо најде стари баби,
на баби говореше:
- Море баби, стари баби!
Ќе ве прашам и распрашам.
Млада сакав, млада зедов,
се погоди болничкава,
кога срце, кога глава.
А баби му говореа:
- Море, старо, аро,
за неа е лекот готов -
мотиката, лопатата.

Народна песна

□ Разговор за песните

- Како момчето ја опишува „работливоста“ на невестата. Што се случило додека предела?
- Колку долго спиеа? Од кои стихови го извлече заклучокот?

- Кого и што исмејува народниот пејач во песната **Ерген шета, ерген оди?**
- Посочи ги стиховите каде се чувствува потсмевање за дедото (ергенот) и за жена му (младата).
- Објасни ги последните два стиха.
- Во кои делови е застапена стилската фигура рефрен?

□ Запомни

Искажувањето за момчето и на невестата за нивната „работливост“ има потсмешлив, ироничен тон, со што на зборовите им се дава прикриено, спротивно значење од она што навистина значат. Ова изразно средство се вика **иронија**.

Спротивноста во значењето на зборовите сликовито може да се прикаже ои вака:

работна -----	мрзлива
фали -----	куди
сака-----	мрази
храбар-----	плашлив

Ова изразно средство се употребува и во секојдневниот говор, а особено во ситуации кога таа спротивност во значењето на зборовите или изразите треба да се нагласи со повисок тон.

Примери: За особината на скржавост се вели: **Толку е дарезлив.**

Кога се критикува некој што е бавен, се кажува:

Брзината му е јака страна.

Ако се сака да се потенцира нечија плашливост, велиме:

Има храбро срце.

□ Задача за час

- Откриј во кои делови од следниве песни има иронија. Анализирај ја содржината, откривајќи ги особините на јазикот на кој се напишани. Преведи ги зборовите напишани на дијалект.

КРАЛЕ МАРКО И ЦРНА АРАПИНА

...Тогај рече Црна Арапина:
-Ал' ме лажеш, ал вистина велиш,
ил' со мене шега ќе се биеш?
И ми зеде тешка топузина,
ми го удри три-четири пати.
Тогај рече Марко Кралевиќе:
-Ал' се се смееш, ал' вистина маваш,
ил' од кожув правот ми го тресеш?
Почекај ме и јас да те удрам,
ти да видиш јунак како мава.
Кога Марко на Арапина мавна,
фала Богу, за чудо големо!
Снагата му в земја пропадна,
главата му на страна побегна.

Народна песна

ЕРГЕН ОДЕВ СТО ГОДИНИ

Ерген одев сто години
на сто една се оженив
зедов жена работлива.

-Купи, мажу, стодрам памук
ми го прела три години,
на година по три жички.
Направила девет жички.

Ќе ми сное торба платно.
Три тргнала, три скинала,
ни за пета, ни за прсти.

Народна песна

▣ **Задача за час - подготовка дома**

Организирајте говорна вежба на тема „дарежливост“. Секој ученик подготвува свое презентирање на настан (вистинит или измислен) при што дошла до израз нечија скржавост. Користете иронија, но и хумор, во презентирање на настанот.

СЛОВЕНСКА АНТИТЕЗА

□ Подготовка за час

Прочитај ја песнава и обрни внимание на начинот на кој авторот ја претставил содржината. **Спореди** што е испеано во првите две строфи; каков одговор следи во третата строфа, а кое е објаснувањето во двете последни строфи.

РОПСТВО

— Дејди, моја мила мајко,
од кај иде силен екот,
дење-ноќе век ќе крене,
мира, мајко, не ми дава?

Дали негде огин гори,
та сред огин змии пиштат,
ели, мајко, веди трештат,
та се пушта земја тресе.

— Нити, синко, огин гори,
ни сред огин змии пиштат:
нити веди, синко, трештат,
ни се пушта земја тресе,

туку синко, полошо е
и од огин и од вода:
врие, чедо, тиран гладен
низ нашата црна земја.

Кај што мине - чума мори,
кај што седне - земја пишти.
Нигде помен не остави
ни од живо ни од мртво.

Коле Неделковски

□ Разговор за песната

- Кој е мотивот во песната? (Размисли за насловот!)
- Посочи ги метафорите и оноματοпеите во стиховите и објасни ги.
- Учествувајте во анализата на стиховите.
- Која е причината што авторот ја нарекува земјата „пуста“ и „црна“?
- Што претпоставува поетот за да ја објасни тешката положба во својата земја?

... Дали негде огин гори,
та сред огин змии пиштат,
ели, мајко, веди трештат,
та се пушта земја тресе?...

- Дали мајката ја потврдува или ја негира претпоставката на синот?

... Нити, синко, огин гори,
ни сред огин змии пиштат;
нити веди, синко, трештат,
ни се пушта земја тресе...

- Кој е одговорот на мајката?
...туку, синко, полошо е
и од огин и од вода:
врие, чедо, тиран гладен
низ нашата црна земја...

□ Запомни

Авторот ја опишал положбата во која се нашла нашата земја во форма на претпоставка - **теза, негирање и одговор** - спротивен на тезата. Ова изразно средство се вика **словенска антитеза**. Оваа стилска фигура особено е застапена во народното творештво. Со неа се постигнува поголема **впечатливост** во изразот, а авторите го користат и за да го **задржат подолго вниманието** на читателот, да ја направат творбата **повозбудлива**.

□ На часот по Литература - постави прашања

- Прочитајте ја народната песна „Разболе се девојка”. Секој ученик составува по пет прашања за содржината и структурата на песната.
- Учениците читаат прашања и ги прашуваат своите соученици за одговор. Други ученици, ако сметаат за потребно, ги дополнуваат одговорите.
- Разговарајте за последниот стих во песната, поврзувајќи ги дискусиите со ваши примери за мрзеливоста.

РАЗБОЛЕ СЕ ДЕВОЈКА

Разболе се девојка,
откако се поле зажнало,
дури се поле дожнало.
Кога се поле дожнало,
тогај девојката станала.
Велит, говорит девојка:
-Мајко ле, мила мајко ле,
и мои верни другачки,
дали се женат ергени,
дали се можит девојки?
- Керко ле, мила ќерко ле,
женит се женит ергени,
можит се можит девојки,
за тебе велит, говорит:
"Откак' се поле зажнало,
дур се поле ожнало,
болна лежала девојка,
не била болна девојка,
тук' била мома мрзлива".

Народна песна

□ Задача за дома

Секој ученик да прочита по една песна (народна или уметничка) во која е застапена словенската антитеза. Потоа да подготви анализа на песната (мотив, поетски слики, аудитивни и визуелни елементи, дијалози - монолози, стилски фигури, рима сл.)

На час по **Изразување и творење** презентирајте од анализите и вреднувајте ги.

АЛЕГОРИЈА

□ Изрази ја мислата

- Прочитај ја песната и размисли што симболизира срцето.
- Размисли за поврзаноста на вашето искажување и содржината на песната.

БЕЗ СРЦЕ

Патник патувал
и на пазарите, каде што се продава сешто
како: кајсии и цвеќиња
рано напролет,
го продавал своето срце.
И кога го распродал,
рекол: „Што сега?“
Ја прашал канаринката: „Да те купам тебе?“
„Зошто сум ти сега, кога немаш срце!“
Го запрашал песот: „Да те купам тебе?“
„Ќе ме претепаш сега, кога немаш срце!“
Ја прашал ѕвездата: „Да те купам тебе?“
„Каде ќе ме сместиш, кога немаш срце?“
И најпосле решил
куќа да сосида.
И така направил.
А, кога луѓето поминувале - прашувале:
„Кој живее во оваа куќа?
Никогаш не отвора ни прозорец ни врата!“
Рекла куќата:
„Човекот, кој во мене се скри,
зашто му е срам што си го продал срцето“.

АВТОР: Ученичка
Бојана Андоновска

Матеј Бор

□ Разговор за текстот

- Што продавал патникот на пазар?
- Кому им се обраќал за да ги купи?
- Што одговориле канаринката, песот и ѕвездата на неговите предлози?
- Што решил на крајот?
- Што им рекла куќата на луѓето кои минувале покрај неа?
- Разговарајте за вашите размислувања околу начинот на кој поетот преку стиховите претставил човечки особини.

□ Запомни

Зборовите кои се употребени со преносно значење, за на **прикриен начин да се прикажат недостатоците** кај луѓето во нивните меѓусебни односи се вика **алегорија**. Уште се нарекува и **проширена метафора**. Со неа се даваат широки можности на најнепосреден начин **да се изнесе вистината**, односно да се проговори за **размислувањата и чувствата** на луѓето.

Алегоријата е подеднакво застапена како во **поезијата**, така и во **прозата**. Многу литературни творби, особено басните, се целосно предадени во алегорија. Алегорија се употребува и во **секојдневниот говор**.

□ На час по подрчјето Литература

- Прочитајте ги басниве кои следат и направете усна интерпретација на нивната содржина.
- Посебно нагласете ја алегоријата во нив, односно преносното значење на зборовите со кои се прикажани недостатоците кај луѓето.

ПЕС И СРНА

Еднаш еден ловечки пес гонел некоја срна.

- Никогаш нема да ме стигнеш – му рече срната.
- Зошто? – запраша песот.
- Јас бегам за да си го спасам животот, а ти трачаш за да го задоволиш својот господар – му одговори срната.

СЕ ПРОМЕНИЛ

- Си се променил, – му рекле на волкот, сега си убав, чист.
- Да, влакното го сменив, – рекол тој, но умот ми е ист.

МАГАРЕ ВО КОЖА НА ЛАВ

Едно магаре си навлекло кожа на лав и тргнало да ги плаши **неразумните** животни. Ја забележал лисицата па се обидел и неа да ја преплаши. Бидејќи случајно, пред еден миг, го беше слушнала како рика, таа рекла:

- Знај дека и јас ќе се преплашев, ако не те чуев како се креваш на големо.

АВАНТУРИСТИЧКИ РОМАН

▣ Присети се

- Кои се особините на романот?
- Наброј видови романи.
- Обрни внимание на возбудливиот настан што е опишан во следниот текст.

ВЕРНИ ДРУГАРИ

Две момчиња Том и Борн се другари кои живеат во северните краишта. Со нив е и нивното верно куче Руно. При една нивна игра правејќи снежна ескимска куќичка, случајно се однесени од морето во далечните студени краишта. Таму, во друштво на Ескимите, тие доживуваат низа авантури, за на крај, по низа перипетии, да се вратат среќно во родниот крај.

Наоколу беше црна ноќ и нигде ништо не се слушаше. Руно, кој долго стоеше на стража, најпосле се врати и, сиот премрзнат, се стисна кон господарите. Одеднаш пак истрча кон врвот и жално почна да вие. Момчињата престашено се разбудија.

„Што е Руно?“ праша Борн.

Во тој момент стреата се стересе од ветрот.

„Држи го едрото!“ извика Том и ја зграби стреата што сакаше ветрот да ја однесе.

Ветерот веќе не престануваше. Мораа да го растурат заштитниот шатор и да се покријат со едрото. Така потоа сите тројца лежеа стиснати во клопче и со страв очекуваа што ќе стане.

Виорот сè повеќе и сè погрозно бучеше. Оддалеку се слушаше грмење како во лошо време: Том и Борн ги опфаќаше ужас. Како деца од северните краевии тие добро знаеја што значи тоа. Ветерот се залетуваше во ледените плочи и се обидуваеше со сила да го ослободи скованото море. Грмеше и тропаше, како да се дробии земјата.

„Изгубени сме!“ извика Борн.

Том цврсто го повлече младиот другар кон себе, како да сакаше со своето тело да го зачува од страшниот крај.

Веднаш сетија дека тлото под нив се ниша и леден млаз вода ги обли.

Руно квичеше и трепереше со сето тело.

Луњата беснееше. Другарите се преметкаа како на лесно кајче. Напрегнато го наслушнуваа секој шум под себе. Меѓутоа, исто така одеднаш како што зафати, луњата стивна и за малку време мразот под нив леко се залула. Сега момчињата ги мачеше една друга грижа.

„Каде ќе не однесе виорот? Дали назад на отворено море, каде што нè чека смрт?“

Од такви мисли им гореше главата, а срцето одвај им чукаше.

Најпосле времето им се смилува на патниците. Бргу ги покри со снежна облека, а брановите ги залулаа во цврст сон.

Помина една долга ноќ и цел ден. Руно одвај се разбуди, излезе од скривалиштето и весело залаја. Момчињата се разбудија и брзо се загнаа по него. На едрото со кое беа покриени, лежеше снежна перница. На јасното небо пријатно мижуркаа ѕвездите. Морето сребресто се мрежеше и илјадници снежнобели плочи пловеа по него. Руно се искачи на високата карпа и весело залаја.

„Спасени сме! Ене го брегот!“, пресреќен извика Том и цврсто го прегрна другарот.

Ама меѓу нив и брегот имаше уште доста големо пространство, море покриено со плочи што пловеа. Том брзо одвезда кон одбраната плоча, вешто скокна на неа и довезда до Борн. Тие набргу го пренесоа товарот на неа, потем со лопатата и смучките завеслаа кон брегот. Цврстиот сплав полека се движеше. Многу пати веслачите мораа да подбутнуваат помали плочи, а некогаш да ги обиколуваат поголемите. Брегот сè повеќе приближуваше. Кога првите сончеви зраци го осветлија небото, ледената плоча со патниците го удри копното.

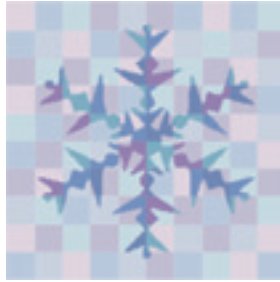
„Ура!“, извикаа момчињата со цело грло, фрлајќи го багажот на суво.

Кога Том и Борн по толку долго време и толку опасности пак сетија цврста плоча под нозе, им се чинеше дека срцата ќе им пукнат од среќа. Со солзни очи се прегрнаа и уште и Руно го привлекоа кон себе.

„На копно сме, на копно сме!, Руно, разбираш ли?“, постојано повторуваа тие.

Руно многу добро разбра. И нему му беше доста од таа ескимска игра на опасниот мраз.

Соња Север

□ Разговор за текстот

- Зошто децата ги фатил ужас? Која била нивната помисла?
- Каде се наоѓале децата?
- Што се случило утрината кога се разбудиле?
- Кога ја сетиле цврстата земја под нозете?
- Какви се нивните чувства кога го почувствувале копното?
- Посакуваш ли и ти да доживееш слична авантура и зошто?

□ Запомни

Извадокот е земен од авантуристички роман. Што се раскажува во авантуристичките романи?

Романот кој прикажува возбудливи доживувања од реалниот живот се викаат **авантуристички роман**.

Според амбиентот во кој се одвиваат, овие романи можат да бидат **пикарески** (опишуваат живот на луѓе кои сакаат бурно талкање по светот), **вестерн** и сл. Во поновата книжевност авантуристичките романи **се претопуваат со забавната литература**.

□ На часот по Изразување и творење

Усно прераскажувајте го текстот, истакнувајќи ги описите кои ги прочитавте во него.

□ Вежба

Прочитајте го извадокот кој следи, од авантуристичкиот роман „Старецот и морето“, и откријте ги возбудливите настани и психолошките моменти како главни елементи на овој вид романи.

БОРБА СО РИБАТА

Рибата ја здогледа кога таа го започна третиот круг околу јажето што ѝ излегуваше од устата.

Најнапред ја виде како темна сенка, на која ѝ требаше толку долго време да помине под чамецот, што просто не можеше да верува со свои очи.

„Не“, рече. „Толку огромна сепак не може да биде“.

Но, таа беше толку голема и кога опишуваше цел круг се најде само триесетина метри оддалечена од него и човекот ја виде нејзината опашка како се покажува од водата. Беше повисока од острицата на најголемата коса и изгледаше бледо – виолетова над темносината вода.

Додека кружеше, старецот можеше да го види нејзиното око и две сиви ремори – риби како пливаат околу неа. Напати се допираа до неа. Напати брзо одлетуваа. Напати безгрижно пливаа во нејзината сенка. Секоја беше долга триесетина сантиметри и кога пливаа брзо со своите тела се извиваа како јагули.

Старецот сега се потеше не само поради сонцето, туку и поради нешто друго. Секојпат кога рибата мирно и полека ќе се свртеше, тој го влечеше јажето кон себе и беше сигурен дека уште по две струења ќе може да ја прободe со харпунот.

„Морам да ја повлечам сосема близу“, мислеше. „Не сакам да ја погодам во главата. Морам да ја погодам во срцето“.

„Биди спокоен и смирен, старче“, рече.

„Ќе ме убиеш риба“, мислеше старецот. „Но, имаш и на тоа право. Никогаш не сум видел поголемо, поубаво, помирно и благодарно суштество од тебе, брате. Дојди, убиј ме. Сеедно ми е кој ќе ме убие“.

„Сега сè ти се збркало во главата“, помисли. „Мораш да бидеш присебен и умешен како човек. Или како риба“, помисли.

„Разбистри се главо“, рече одвај чујно. „Разбистри се“.

Уште два пати го фаќаше вртоглавицата при свртувањата.

„Не сфаќам“, мислеше старецот. Секојпат беше на работ на свеста. „Не сфаќам. Но ќе се обидам уште еднаш.“

Се обиде уште еднаш и почувствува дека се онесвестува во момент кога успеа да ја сврти рибата. Рибата се исправи и пак полека отплива, мавтајќи во воздухот со големата опашка.

„Пак ќе се обидам“, вети старецот, иако сега рацете му беа лабави, а видот го служеше само одвреме навреме. Пак се обиде и пак се случи истото.

„Така“, помисли, и почувствува дека се истоштува уште пред да почне. „Ќе се обидам уште еднаш“.

Сето свое внимание, сè она што му остана од силата и одамна загубената гордост го спротивстави сега на агонијата на рибата и рибата му пријде и заплива полека, скоро допирајќи ги со клунот штиците на чамецот и почна да поминува крај него, долга, висока, широка сребренеста, со пурпурни риги и бескрајна во водата.

Старецот го испушти јажето, застапа со нога на него и го крена харпунот колку што можеше повеќе и со сета своја сила, што во тој момент ја доби, го забодде, и уште еднаш во страната на рибата, таму зад големите градни перја, кои се креваа високо во воздухот до висината на човечките гради. Тој почувствува како железото влегува и се надвива над него и го забодде уште подлабоко, а тогаш се опре на него со целата тежина од своето тело.

Тогаш рибата се појави жива, макар што смртта беше во неа, и се крена високо од водата, покажувајќи ја сета своја огромна должина и ширина, сета своја сила и убавина. Изгледаше како да виси во воздухот над старецот во чамецот. А тогаш падна, плеснувајќи во морето и го покри со вода старецот и целиот чамец.

Старецот почувствува несвестица, му стана лошо и скоро обневиде. Но сепак, го исчисти јажето од харпунот и го пушти полека низ ранетите дланки и кога прогледа, пак виде дека рибата лежи на грбот, покажувајќи го својот сребренест стомак. Дршката од харпунот стрчеше косо од телото на рибата, а морето беше обоено со црвена крв од нејзиното срце. Крвта првин беше темна како бездна во сината вода, подлабока од една милја. А тогаш се рашири како облак. Рибата беше сребренеста и мирна и се лулаше на брановите.

Ернест Хемингвеј

▣ Размисли

- Од што е изненаден старецот?
- Како е опишана рибата?
- Зошто старецот се препотувал?
- Како се чувствувал додека се напрегал да ја улови рибата?
- Во кој момент ја гледаме решителноста на старецот?
- Опиши ја борбата на старецот со рибата.
- Кога настапуваат последните мигови за рибата?
- Што почувствувал старецот во тие моменти?
- Како ја разбираш пораката од извадокот?

▣ Задача

Прочитајте авантуристички роман по договор. Содржината ќе ја обработувате на наредните часови, со откривање на главните елементи на овој вид романи.

ЉУБОВЕН РОМАН

- При читањето на следниов извадок размислите за мотивот.

СНЕГОВИТЕ НА КЛИМЕНТИНА ЕВИН

Климентина е ученичка и успешна пливачка која реди успеси во спортот. Но, во нејзиниот живот ќе се вплетка ликот на професорот по физика во кого таа се вљубува. Знаејќи дека таа љубов е невозможна, почнува да страда. Спортот не го напушта, напротив станува сè помотивирана да успее на големите натпреварувања.

...Така, Климентина Евин, со своите две големи љубови – пливањето и професорот Андреј Ковачки, ја почна таа есен. Веројатно, една од најзначајните есени во нејзиниот живот.

Таа рана есен, и покрај сончевиот септември, плажите крај езерото беа напуштени и сами. Само овде – онде ќе се најдеа задоцнети капачи – романтичари. Некои сами, други во двојки. Како тој ден кога Климентина излезе на еден од своите постојани тренинзи на езерото.

Таа трчаше по вообичаената патека која води кон Биљанините извори. Знаеше дека таму често навраќа и професорот Андреј Ковачки.

Не можеше да остане рамнодушна на водата во езерото. Во еден миг ги отфрли тренерките од себе, ги остави на работ од едно кајче на брегот и се нурна во водата.

Пливајќи си замислуваше дека и тој е покрај неа, заедно пливаат, рамноправно, еден до друг, потоа намерно ја пушта таа да го натплива.

Таа толку се соживеа, што помисли дека таква улога не е славна за првенка во пливање, па не би било в ред на таков начин да заврши. Беше уморна од тренингот па ги облече тренерките и застана на стеблото од тажната врба, недалеку од езерото.

Се упати покрај езерото кон градот. Патем, кога ја здогледаа, два вљубени лебеда, запливаа кон неа. За да не ги навреди, подзастана.

– Многу ли сте вљубеани, мили мои? – праша.

Едниот од нив ја крена главата и почна да ја ниша горе – долу, а Климентина помисли како да вели:

– Лебедите се постојано вљубени! Една е лебедовата љубов!

Таа го предолжи разговорот велејќи:

– Дали знаете дека и јас сум вљубена? Кажете ми дали е во ред што го сакам мојот професор?

Другиот лебед ја погледна со своите бистри лебедови очи, почна да буричка со клунот низ водата и да ја ниша главата лево-десно. Како да ѝ вели таа твоја е љубов е на грешен пат!

– Кажете ми што се случи со оној осамен лебед во водите крај Свети Наум? Дали е осамен или загина тагувајќи по својата љубов?

Двата лебеда почнаа да клукаат со клуновите во водата, а Климентина ја сфати нивната потврдност.

– И него го нема веќе. Но, остана да живее лебедовата љубов!

Девојчето, при помислата на мртвите лебеди и на нивната силна, но толку достоинствена љубов, почувствува жал во себе.

Таа продолжи понатаму. Езерото ги засилуваше предвечерните бранови.

Горјан Петрески

(Извадок од романот „Снеговите на Климентина Евин“)

□ **Разговор за текстот**

- Како Климентина ја започнала есента?
- Што сторила шетајќи се покрај езерото?
- Што си замислувала додека пливала во водите на езерото?
- Со кого млада пливачка започнала нем дијалог?
- Што симболизираат двата лебеда на кои Климентина им се восхитува?
- Што се случило со осамениот лебед кај Свети Наум?
- Опишете го ликот на Климентина и нагласете ги нејзините чувства.

□ Запомни

Љубовта е составен дел од животот на секој човек. **Љубовните чувства и настани** кои тие ги поттикнуваат кај луѓето се предмет на раскажување во **љубовните романи**.

□ Вежба на час

- Прочитајте го извадокот од романот „Збунети години“ и откријте што ги преокупира главните ликови и од каде произлегуваат нивните постапки.

ПИСМО

Училиштето се наоѓаше на крајот од градот. Двокатна стара зграда обиколена со бетонска ограда. Среди паркот, под една жална врба, плискаше вода од камената скулптура. Малку понастрана, потпрен на едно багремово дрво, стоеше Борче од осмо одделение и му беше здодевно.

Тогаш од кај влезот се појави една група девојчиња. Сите беа облечени во сини работни obleки. Но, нешто друго го прикова кон нив вниманието на Борче. Во средината чекореше едно високо девојче со плетенки. И раскажуваше нешто на другарката до себе, обете свонливо се смееја. Смеата допре до Борче и го обзема сиот. Иако беше мошне далеку, тој ги распознаваше цртите на лицето на девојчето во средината, тркалезно, со црвени образи и симпатична насмевка. Борче се сети дека до него стои неговиот познатик Димитар и в миг ги поврза – Димитар и групата девојчиња. Доверливо шепна:

- Слушај Димитар! Ке ми раскажеш за она девојче?
- Кое?
- Она, што е во средината...
- Се вика Виолетка.
- Убаво именце! – блесна Борче и појде да ги пресретне девојчињата. Но Димитар држеше чекор со него и му рече:
 - Немој да ја задеваш, таа... е многу вообразена. Не разговара со машини!

Борче сакаше на некој начин да го привлече вниманието на девојчињата. Направи остро движење напред, се дочека на рацете, го крена телото и почна да оди, движејќи се со помош на дланките. Девојчињата го одминаа. Само Виолета презриво

рече:

- Циркузант!

Борче се врати кај Димитар. Беше вцрвенет во лицето, од напор или од возбуда. Кратко размислуваше. Лицето му се разведри и од ненадејната мисла:

- Димитар, ти ќе ѝ однесеш писменце на Виолетка! Од мене – за неа.

Во гласот на Димитар имаше призвук на колебање:

- А писмото ... какво ќе биде?

- Ама си наивен!?... Па љубовно, будалче!

Седнаа на една клупа. Тој ја стави тетратката на коленици.

- Сега батко Борче ќе навезе неколку реченици... Така – а-а-а... Едно нежно писменце од кое убавата Виолетка ќе поцрвене како булка!... А – ха, само уште збор – два ... Готово! Сега ќе го свиткаме листот на четири, ЦМОК! – и поштарот може да побрза!

Се поделија. Димитар се упати кон дворишната врата.

Борче ја прескокна бетонската ограда на училиштето и се загуби по некое патче меѓу бавчите. Беше сигурен дека тоа ќе стигне до Виолетка.

Велко Неделковски

▣ Задача за дома

Прочитајте го романот „Снеговите на Климентина Евин“ или некој друг роман со љубовна тематика, по договор. На час по Литература анализирајте ја неговата содржина со нагласување на елементите кои романот го вбројуваат во видот љубовен.

**▣ На час по Изразување и творење
Биди креативен**

Напиши состав на тема „Трепери љубовта во срцето мое“, во кој ќе ги искажеш сопствени чувства. На часот дискутирајте за сработеното, а од најуспешните состави изгответе сиден весник кој можете да го украсите со цртежи на истата тема.

НАУЧНО - ФАНТАСТИЧЕН РОМАН

□ Размисли

- Додека го читаш извадокот размисли дали е можно да се случи ваков настан во реалниот свет.

БЕСКРАЈНА ПРИКАЗНА

Романот „Бескрајна приказна“ во себе содржи дејство во дејство. Едно дете всушност чита книга во кој главен лик е Детската Царица која се разболува. Целото царство е во потрага по лек за Царицата кој може да се најде, но за тоа е потребно да се доживеат разни невозможни случки.

Четиристотини деведесет и девет најдобри лекари од цела Фантазија беа собрани и секој од нив ја имаше прегледано Детската Царица обидувајќи се да ѝ помогне со својата умешност. Но никој не успеа во тоа. Никој не ги познаваше ни природата ни причината за нејзината болест, никој не знаеше лек за тоа. А петстотиот, најславниот од сите лекари во Фантазија, за кој се раскажуваше дека нема лековита тревка, волшебно средство или тајна на природата што не ги познава, веќе со часови беше кај пациентката и сите нестрпливо го очекуваа резултат од неговиот преглед.

Детската Царица, како што зборува и нејзината титула, беше владетелка на многубројните провинции на бескрајното фантазиско царство, но таа всушност беше многу повеќе од владетелка, или подорбро речено, беше нешто сосема друго. Таа сите ги гледаше со исти очи. Таа само беше тука, беше присутна, таа беше центарот на целиот живот во Фантазија. Сите суштества, добри или лоши, убави или грди, весели или сериозни, глупави или мудри, сите своето постоење му го должеа на нејзиното постоење. Без неа никој не би можел да живее, исто како што ни човечкото тело не би постоело без срцето. Нејзината смрт истовремено би значела крај за сите нив, пропаст за неизмерното царство Фантазија.

Во големата сала каде што беа собрани лекарите влезе Каирон, надалеку прочуен лекар. Тој беше кентаур. Од појасот нагоре имаше тело на човекот, од појасот надолу тело на коњ.

Нем молк ја исполни салатата.

„Нема да се обидувам со убави зборови да го ублажам нашиот пораз. Сите нас нè збуни болеста на Детската Царица. Ние само знаеме дека истовремено со нејзината болест почна и уништувањето на Фантазија. Не знаеме дури ни дали медицинската наука може да ја спаси. Мојата единствена и последна надеж е дека некаде во ова безгранично царство постои суштество што е помудро од нас и што би можело да ни даде совет и помош. Едно нешто е сигурно, за потрагата по тоа суштество е потребен трагач – извидник, некој што е способен да открие пат во непроодна дивина, што нема да отстапи пред никаква опасност, пред никаков напор. Со еден збор – јунак. Детската Царица ми го кажа името на тој јунак, кому му ја довери својата судбина, па и судбината на сите нас. Тој се вика Атреј и живее во Тревното Море зад Сребрените Планини. Јас ќе му го предадам АУРИН (медалјон со таинствена моќ) и ќе го пратам во големата потрага.”

Со тие зборови стариот кентаур излезе од салатата, тупотејќи бучно со копитата.

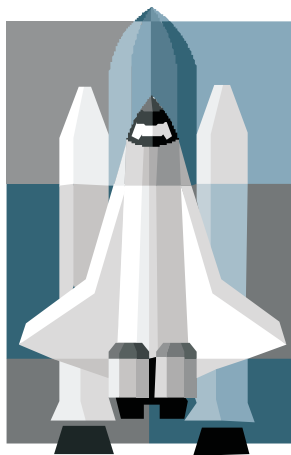
Михаил Енде

□ Разговор за текстот

- Што се обидувале да направат лекарите во почеток од текстот?
- Каква била болеста на Детската Царица?
- Каква улога имала Детската Царица во своето царство?
- Што би значела нејзината смрт?
- Од кого била побарана помош да ја излекува Царицата?
- Каде се наоѓал лекот за нејзината болест?
- Опиши го кентаурот.
- Нагласете ги научните и фантастичните делови во извадокот.

□ Заклучи

Научно – фантастичните романи раскажуваат настани кои во реалноста тешко можат да се остварат. Настаните и

ликовите се нереални-**фантастични**, а поради употребата на податоци од науката, со желба да се овозможи нејзин напредок, човекот да го допре невозможното, овие романи се нарекуваат и **научни**. Ликовите често доживуваат авантури опасни по нивниот живот, што го засилува вниманието на читателот и ги прави овие романи привлечни за читање.

Основоположникот на овој вид романи, **Жил Верн**, во своите дела „Пат околу светот за осумдесет дена“ и „Дваесет илјади милји под морето“, во времето кога живеел (пред повеќе од еден век) опишувал случки кои биле нереални.

Истите денес, со напредокот на науката и техниката, се реалност.

□ Вежба на часот

Прочитајте го следниот извадок, од романот „Кој се измами“, и откријте кои елементи во него можат да се наречат научно-фантастични.

ВСЕЛЕНСКИ БРОД

Беше ноќ. Олхелм го сврте копчето на видеофонот.

- Мери, - рече тој.
- Каде си? Што се случи?
- Не можам да ти кажам. Слушај ме, итно е. Веднаш појди во лабораторијата и побарај го доктор Чемберлен. Наговори го да дојде со тебе кај нас. Нека го земе апаратот за рентгенски зраци.
- Но...
- Стори што ти вела. Побрзај! Сè мора да биде подготвено за еден час. Јас веднаш доаѓам...

Тој ја прекина врска и погледна на часовникот. Момент подоцна излезе од авто – ракетата и се стопи со темнината.

Направи чекор.

Сепак постоеше една надеж. Вселенскиот брод на Кенатауровците морал да се сруши некаде во близина. Во него роботот е уништен и безопасен.

Кога би можел да ги најде остатоците од бродот. Одненадеж како да му светна нешто во мозокот. Гаволската шума! Што можело да ја запали шумата, ако не тој проклет вселенски брод?

Утрото го затече на работ на преслапот. Пред него се простираше вистинска пустина, тлото беше изгорено, а по него расфрлани парчиња искривен метал.

На Олхелм му застана здивот. Не стигна да провери дали е таму роботот. Ако сепак успеал да избега, или ако се распаднал?...

Оние двајца агенти веќе се враќаа.

- Тоа е навистина непријателски брод, - рече еден. – Има нешто внатре.

Агентите го извлекоа трупот од корупката на ракетата и го спуштија на тревата.

- Градите му се отворени. Нешто во него светка ... како да е метал.

- Не фаќај! - Може да експлодира!...

Не ја изговори реченицата до крај. Експлозијата беше толку силна што нејзиниот блесок се виде дури до Алфа Кентаур.

Филип Дик

▣ **Задача**

- Прочитајте ја во целост книгата „Бескрајна приказна“, или некој друг роман со научно-фантастична тематика, и на часот обработете ја содржината нагласувајќи ги елементите на научно-фантастичниот роман.

▣ **Биди креативен**

Проследете научно–фантастичен филм и споредете ги ефектите од доживувањето на нереалните сцени што ги видовте, со описите кои ги прочитавте во книга со научно – фантастична содржина.

КОМПОЗИЦИЈА НА ДРАМСКИ ТЕКСТ

□ Присети се

Драма е творба во проза или стих наменета за изведба на сцена.

Драмите се пишуваат во **дијалочка форма**, односно ликовите говорат меѓу себе **директно**. Зборовите на авторот (обично напишани во загради) претставуваат појаснувања за изгледот на сцената и на ликовите, како да постапуваат, со каков тон говорат и сл.

□ Поврзи ги знаењата

- Додека го читаш текстот, согледај како се одвива развојот на дејството во него.

БЕГАЛКА

Ленче е млада девојка вљубена во Бошко. Нивната љубов не е одобрена поради разликата во имотната состојба на нивните семејства. Драмското дејство е проследено со низа комични случки, а е лоцирано во Куманово, на почетокот на дваесеттиот век.

Чин први

Четирнаестта појава

ЛЕНЧЕ: *(Излегува плашливо.)* Зошто ме викаш ,Бошко? Ќе не види некој!

БОШКО: Слушај, Ленче, јас вака повеќе не можам, туку да се венчаме.

ЛЕНЧЕ: Е, а куќа? Нова куќа...

БОШКО: Зар ти нејќеш во стара куќа?

ЛЕНЧЕ: Не, Бошко јас и во колиба би ти дошла, туку татко...

БОШКО: Вистина... Треба прво куќа да направам.

ЛЕНЧЕ: Треба да поиташ.

БОШКО: Итам јас, Ленче, само не се стасува. Куса рака, што се вели. Сиромаштија... Туку од човечка рака ништо не куртулисува. Дење и ноќе ќе работам! Ќе земам и под лихва...

ЛЕНЧЕ: Страшно е тоа... Секој ден идат такви кај татко ми... а не можат да се откинат. Срцето ми се кине!...

БОШКО: (*Силно возбуден.*) За тоа срце што го имаш такво, толку си ми во срцево, Ленче, не само за убавината... Не плаши се, Ленче, не земам многу пари. Ќе ја пуштам летово и мајка ми на афион... Како кога бев мал, кога ме ранеше со аргатлак... „Да ти поможам, ми вели, уште малце за куќата, после веќе не одам аргатка”. Не можам да ја запрам. Повеќе ѝ се брза од мене: сака снаа дома да види... Така, Ленче, на есен... Туку пак е далеку... „Кој превари, тој товари”. Може да те побара некој друг, па... да се свршине...

ЛЕНЧЕ: За тоа имаш право, Бошко. Па кога мислиш?

БОШКО: Колку побргу, толку поарно. Нека биде... в недела.

ЛЕНЧЕ: В недела! Што зборуваш, Бошко. Зар ова е сипи, напиј се... Тешко, Бошко. Еден господ да ни е на помош, ама...

БОШКО: Знам, татко ти... Ќе го молиш. А мајка ти – таа е добра, умна жена... И јас ќе ја пратам мајка ми. Две мајки, безбели, ќе надбијат еден татко.

ЛЕНЧЕ: Ќе видиме, Бошко. (*Ослушнува песна.*) Еве ти ги другарите! Ај добра ти ноќ, Бошко! (*Си отидува.*)

ТРЕТИ ЧИН

Тринаесетта појава

ЛЕНЧЕ: (*Излегува.*) Зошто ме викаш?

БОШКО: Па така ... да ти ја честитам свршувачката...

ЛЕНЧЕ: Зар ти?

БОШКО: Ја јас, ја кој друг. Ама што момче си одбрала! Момче и пол, Досе ...

ЛЕНЧЕ: Бошко, зар не знаеш ... Што можев јас?

БОШКО: А, ќе можеше, да сакаше ... Да ме сакаше мене. Е, будала јас: мислев, верував дека ме сакаш!

ЛЕНЧЕ: Зар уште не ми веруваш, Бошко!

БОШКО: Бре, уште? Мижи да те лажам! Зошто не излезе синоќа. Толку сакав да зборувам со тебе! Не ти рече чичо Трендо?

ЛЕНЧЕ: Ми рече.

БОШКО: И писмо ти пратив. Не купи вчера изутрина симит од Спасе Тумбочелецот?

ЛЕНЧЕ: Купив ... Расечен ... Среде – писмо ... Го читав и го квасев со солзи.

БОШКО: Ами, како не, солзи. Што ми ваѓаш ширити! Зошто не

излезе?

ЛЕНЧЕ: Татко, Бошко, ме заклучи. И вечерва. Туку Донка некако ујдиса клуч. Леле Бошко, да знаеш со каков страв стојам. Ако стане ...

БОШКО: Да ме сакаш, не ќе имаш страв, ни ...

ЛЕНЧЕ: Како да ти докажам Бошко, дека те сакам!

БОШКО: Како? Бегај за мене!

ЛЕНЧЕ: Бегалка!

БОШКО: Бегалка, ако сакаш моја да бидеш.

ЛЕНЧЕ: Сакам, Бошко, туку мајка ... Таква рана да ѝ отворам.

БОШКО: Така! А мојата рана, а мојава болка! Слушај, Ленче! Ако те загубам, не ќе можам да те преболам. Јас не можам да живеам без тебе, Ленче!

ЛЕНЧЕ: И јас не можам без тебе, Бошко! И, мојата рана е без пребола! Ќе ти умрам Бошко!

БОШКО: Зошто, Ленче! Зошто да умреме, кога можеме да си живееме, заедно, среќни?

ЛЕНЧЕ: Ама ...

БОШКО: Нема веќе ни ама, ни аман! (*Ја прегрнува цврсто.*) Ајде!

ЛЕНЧЕ: Вака без ништо?

БОШКО: Вака, без ништо! Ништо друго не ми треба. Да не мислиш и ти, како што зборуваат, дека јас твоето богатство...

ЛЕНЧЕ: Не.

БОШКО: Да можеше да не бидеш богаташка ќерка, а да бидеш таква каква што си! Јас само тебе, за тебе самата, те сакам! Доста си ми ти, само ти на светов, Ленче!

ЛЕНЧЕ: И ти мене, Бошко.

БОШКО: Тогаш? Ајде, Ленче!

ЛЕНЧЕ: Не, Бошко, не сега ... остави ме да помислам ...

БОШКО: До кога?

ЛЕНЧЕ: До ... утре вечер.

БОШКО: Утре вечер ќе ме сакаш повеќе отколку сега?

ЛЕНЧЕ: Не, не може да се сака повеќе отколку што те сакам сега.

БОШКО: Ленче! Не сакам повеќе зборови, само зборови! Докажи ми! Ајде веднаш!

Четиринаесетта појава

ДОНКА: Ленче, аџијата! Или внатре, или – со Бошко!

БОШКО: Со мене, Ленче!

ЛЕНЧЕ: Со тебе! Води ме, Бошко!

БОШКО: Ајде, Ленче! (*Ја фаќа под мишка. Отидуваат.*)
ДРУГАРИТЕ: (*Пеат.*)

*Ајде моме, да бегаме
Наше село, арно село,
од три страни сонце грее,
од четири месечина...*

Васил Иљоски

□ Разговор за текстот

- Што ѝ предлага Бошко на Ленче?
- Зошто Ленче е неодлучна? Што смета дека Бошко треба да се направи?
- Од какво семејство е Ленче, а од какво Бошко?
- Кој се противел на нивната врска и зошто?
- Со кого ја свршуваат Ленче и како реагира Бошко?
- На каков чекор се одлучуваат младите?
- Определи ја развојната линија на драмското дејство.

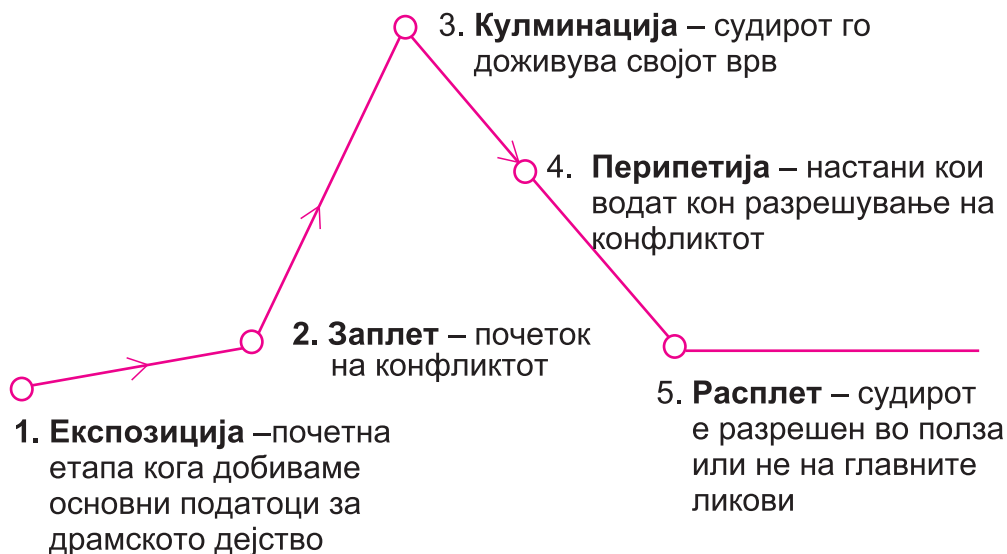
□ Запомни

Во драмските текстови дејството е предизвикано од некој **конфликт** (судир, недоразбирање). Конфликтот може да биде **надворешен** (ликовите доаѓаат во судир со некого или нешто во остварувањето на својата цел) и **внатрешен** (ликовите имаат свои судири во личноста, поттикнати од нивното однесување, желби, чувства).

Конфликтот во драмскиот текст придонесува да се развиваат **етапи во развојот на дејството**.

□ Да ти помогнеме

- Развојот на дејството во драмскиот текст се одвива во **пет етапи**.
- Разгледај ја шемава и објаснувањата за етапите.

□ На час по подрачјето Литература

Организирајте се во пет групи. Секоја група прави осврт на една етапа од развојот на драмското дејство во извадокот од „Бегалка“. Презентирајте ги изработките, дискутирајте колку успешно сте го сториле тоа. Секако, помош барате и од вашиот наставник.

□ Задача за дома

Група ученици ја прескажуваат фабулата на драмата колку што е можно пократко. Треба да внимаваат да ги опфатат најбитните моменти од содржината на драмата.

Друга група ученици го прераскажуваат извадокот од драмата „Бегалка“ во учебникот, внимавајќи на претворањето на драмскиот текст во прозен.

Третата група го подготвува текстот за читање по улоги, односно за драмско читање. Не треба да изостанат и движењата, мимиките, гестовите.

ДВОЈНА ПРИРОДА НА ДРАМСКИОТ ТЕКСТ

□ Спореди и заклучи

- Прочитај го извадокот од драмата „Македонска крвава свадба“.
- Спореди го со гледана театарска претстава од истоимената драма.

МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА

(Дејствие трето)

Сцената претставува соба во чифликот на Осман-бег. Утро. Цвета уморна од тага спие на миндерот.

(Појава прва.)

ЦВЕТА: *(Блада.)* Мајчице *(Се стреснува.)* Мајчице, Турци идат, леле! Оф, каде сум *(Разгледува наоколу.)* Турска куќа *(Плаче.)* Оф, пушти живот мој!... Мајко, каде си да ме видиш?... Брате, зошто не дојдеш да ме откинеш од мрсни, погански раце! Татко, златен татко, али бараш чаре, за да ме извадиш од таа пуста куќа?... Ах, тешко мене, јас сирота?! Загинав?!... Мајко, о мила мајко!... Што грев сум сторила, та овие маки за мене? Оф, пушти таксират мој!... Ах, зашто сум се родила девојче во оваа пуста земја?!... Ке ме потурчат?!... Туркина да бидам?! У! Чувај ме Господи, умирам ама Туркина не станувам!... Не, то саде не мојт да бидит!... Не!... Мајчице, татко, Дуко, братенце мое, каде сте?... Мајко. *(Се замислува.)* Не! Требит од овде да избегам! *(Оди кон прозорецот.)* Ах, сонце, тие се мољам, кажи за моите маки. Ти виѓаше кога ме грабеа. Јас секое утро тебе сум те пречекувала, сонце... *(Се замислува.)* Од овде, низ пенџерево ќе избегам. Али ќе избегам, али ќе се отепам! Многу поубоо е да умрам *(Се обидува да ја протне главата низ решетките на прозорецот.)* Ах, не можит од овде и сила немам да скршам едно железно. *(Оди кон вратата, ја побутнува, ја наоѓа затворена.)* И овде затворено. Ах, Господи, али не ти е грев?!... Четири дни сум затворена, ко пиле во кафез!...

(Паѓа на миндерот и задремува. Влегува Осман-бег.)

(Појава втора.)

ЦВЕТА И ОСМАН-БЕГ

ЦВЕТА: (Како да се сепнува.) Мајчице ти си? (Испискува кога го здогледува Турчинот.) Оф...

ОСМАН-БЕГ: Што си станала толку рано, мори!... Да не мислиш на жетва да одиш?!... Спи раат, спи раат, Осман-бег не ти пушти на жетва да ти гори тој бело лице, има кој да работат за тебе... Како спа сама овој вечер? Кажи де, што молчиш?!... Али уште плачеш?! Грев ти на душата, мори гаурко, ако на тој меки душеци не спиеш раат. (Се приближува до неа, сака да ја фати за рака.) Зборувај де!

ЦВЕТА: Бегај!

ОСМАН-БЕГ: Не си љути, мори гаурко, не си љути!

ЦВЕТА: Бегај да ти кажувам!!!!

ОСМАН-БЕГ: Јас те милувам, мори стоко.

ЦВЕТА: Бегај, не ти сакам милувањето твое!... Бегај!!!

ОСМАН-БЕГ: Не си љути, мори! Стопанка ќе ти праам на чифликот, жими вера. Тој сета стока моја, твоја ќе бидит.

ЦВЕТА: Нејќум, нејќум! Држ си стоката за тебе, а мена пушти ме дома да си одам!

ОСМАН-БЕГ: Да те пуштам? А! Тој саде не можит да бидит!... Ти, ести, си моја.

ЦВЕТА: Твоја?!... Не!...

ОСМАН-БЕГ: Ти Туркина ќе бидиш.

ЦВЕТА: Кој? Јас Туркина? Не! Никогаш!...

Војдан Чернодрински

▣ Разговор за текстот

- Каде се одвива дејството во драмскиот извадок?
- Кому се обраќа Цвета во почетокот на извадокот?
- Од кои зборови се гледа очајот на Цвета?
- Опиши ги карактерните особини на Цвета кои ги откриваш во извадокот.
- Кој ѝ се придружува на Цвета во втората појава од драмскиот извадок?
- Како настапува Осман–бег кога ѝ се приближува на Цвета?

- Каква е нејзината реакција?
- Истакнете ги монолозите и дијалозите во извадокот.
- Каде се одвива развојната линија на драмското дејство?

□ Запомни

Драмскиот текст има двојна природа. Тој се чита како литературна творба и тој е основа за театарска претстава.

Читателот при читањето **создава претстава** за драмското дејство, а при сценската изведба дејството го пренесуваат актерите на уреден сценски простор со разни ефекти.

□ Научи повеќе

Оствари разговор со актер во театарска претстава за тоа како тој ја доживува двојната природа на драмскиот текст.

□ За дома

Прочитајте ја драмата „Македонска крвава свадба“ и пронајдете податоци за животот и делото на Војдан Чернодрински. Наредниот час обработете ја содржината и прочитајте ја белешката за авторот.

ЛИТЕРАТУРНО - НАУЧНИ ВИДОВИ

БИОГРАФИЈА

□ Повтори

- Веќе имаш учено за литературно - научниот вид творба **автобиографија**. Што се раскажува во неа?
- Во наредните часови ќе ги збогатиш знаењата за видовите **литературно - научни творби**.

□ Подготви се за час

Додека го читаш текстот, размисли за тоа кој и како раскажува за Константин Миладинов, но и за литературните и научните елементи кои ги содржи.

КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ

(Извадок од биографија)

Во малото, убаво гратче Струга, што лежи од двете страни на чистиот,просирлив Црн Дрим, се родија двајцата браќа Миладиновци: Димитрија и Константин. Првиот бил дваесет години постар од Константина која се родил 1830 година. И двајцата го совладале одлично грчкиот јазик, но со време постариот брат Димитрија увидел дека Грците имале јасни стремежи да го погрчат македонското население и решително станал во борба против таквите стремежи. Затоа и својот далеку помлад брат, кој дотогаш студирал во Грција, ќе го прати на студии во Москва. Во Москва Константин ќе го носи Зборникот со македонски народни песни за да пронајде издавач. Тие песни браќата Миладиновци започнале да ги собираат во Македонија, во времето кога цела Европа се интересирала за народното творештво. Таму, во далечна Русија, Константин копнеел по родната земја, за родната Струга и Охридското Езеро. Тој сакал да се врати во татковината, зашто туѓината не била толку прифатлива: таму никој не се заинтересирал за издавањето на големиот зборник. Константина често го обземала тага. Во едно такво расположение ја напишал и својата најубава песна „Т'га за југ”

во која посакува „Орелски крилја как да си метнех и в наши стр'ни да си прелетнех". Своите песни Константин Миладинов ги пишувал на струшки дијалект. Оставил мал број песни, но сите се исполнети со топлина. Во повеќето од нив се огледа духот на народната поезија.

А кога разбрал дека нема да успее да го отпечати Зборникот, тој решил да ја напушти Русија. На патот за татковината, се задржал во Виена и Загреб, се запознал со хрватскиот бискуп Јосип Јуриј Штросмаер, кој го помогнал материјално да ги издаде народните песни. Потоа Константин чул за судбината на брата си Димитрија, кого што грчкото свештенство го наклеветило пред турските власти дека божем бил руски шпион. Турците го затвориле во цариградските зандани. Константин побрзал да го ослободи, но наклеветен и тој како шпион, веднаш бил затворен. Живеејќи под тешки услови во занданата, Константин се разболел, без да го види брата си, сè додека еден ден судбината не ги споила двајцата браќа во иста ќелија.

Обајцата браќа ја нашле својата смрт во занданата. Умреле речиси во исто време, во растојание од неколку дни: првин понежниот Константин, а потоа и Димитрија - во 1862 година.

Ѓорѓи Абаџиев

□ Размисли и одговори

- Од каде биле родум двајцата браќа?
- Што увидел Димитрија откако браќата го совладале грчкиот јазик?
- Со каква цел Константин заминал во Русија?
- Како се чувствувал во далечната земја?
- Кој му помогнал во печатењето на „Зборникот“?
- Што дознал на враќање во татковината?
- Што му се случило на Константина додека се обидува да го ослободи брата си?
- Како завршуваат животите на двајцата браќа?
- Кому му е посветен текстот што го прочита?
- Кој ги пренесува податоците за животот на браќата Миладиновци?

- Од каде ги дознал авторот податоците за Миладиновци?

□ Запомни

- Веќе уочи дека текстот е извадок од **литературно - научна творба**.
 - Кои се карактеристиките на овој вид творби?
1. Тие ги соединиле елементите **на литературната и на научната проза**.
 2. Тоа значи дека историски или општествени појави, или животот на значајни луѓе, ги претставуваат со својот **литературен стил на пишување**.
 3. **Овој вид творби некогаш се поблиски до науката, а некогаш до литературата (што е избор на нивниот автор)**.
 4. Во литературно - научните творби **нема измислени настани, појави и ликови**. Сè е вистинито, слушнато, видено, доживеано, прочитано.

□ Прошири ги знаењата

Биографија е литературно-научен вид кој ги обединува книжевно-историските и уметнички елементи. Се пишува врз основа на веродостојни документи за **животот и работата на некоја истакната личност (писател, научник, уметник, политичар, спортист...)**.

Но, биографија може да се напише и за човек од секојдневието.

Има два вида биографии: **научни и уметнички**. Научните се темелат на архивски и писмени документи. Во **уметничките**, пак, авторот тие податоци ги дава на уметнички начин и ги обликува во форма на роман или расказ. Таков е извадокот што го прочита во романизираната биографија за браќата Миладиновци.

□ Вежбај и согледај

Прочитај го следниот извадок и определи го видот на биографијата посочувајќи ги елементите што ги уочи.

ЗА КЛИМЕНТ

...Климент, скромен по карактер, го копкаше секогаш кога ќе се размислеше за судбината на словенската писменост, помислата дека неговите ученици ги чека трнлив пат, тешки борби за натамошното ширење на просветата, прашањето дали се нивните плешки доволно јаки да го понесат тешкиот товар. Тој додека живееше во Моравија, виде колку завидно образование имаат латинските свештеници. Не паѓаа подолу овде, во неговата родна земја, грчките свештеници. А словенските свештеници, неговите ученици - признаваше Климент со тешка тага во срцето, очевидно, заостануваат. Навистина, населението понесено од ентузијазмот за свој јазик, своја црква, ги следеше словенските свештеници и учители, но немаше ли да бидат успесите поголеми и словенската писменост побезбедна ако словенските свештеници и учители поседуваат подлабоки познавања. А тој, и како најблизок ученик на Кирил и Методиј, и како прв словенски епископ овде, се чувствуваше најзадолжен да ги оспособи колку што може повеќе словенските учители. Затоа неговата дамнешна мисла и желба - да отвори училишта со повисок ранг, сега ја сметаше за неодложна задача, за насушна потреба. На убавиот град Охрид, под самиот врв на ридот, врз место што има доминантна позиција над целиот крај, од каде што се гледа како на дланка прекрасното езеро, Климент го изгради манастирот што го нарече св. Пантелејмон. Во него ги собра најспособните свештеници, оние што беа најнапредни додека ги школуваше и коишто како свештеници и учители постигнаа најдобри резултати.

Лазо Каровски
(Извадок од книгата „Климент Охридски“)

□ **Задача за дома**

Состави дел од сопствената биографија. На час презентирајте неколку од нив и дискутирајте за белезите на биографијата (споредувајќи ги особините на научната и на уметничката биографија).

□ На час по Литература

- Обнови ги и прошири ги своите знаења за Кирил и Методиј и за Климент Охридски.
- Дел од учениците пишуваат состав за животот и делото на Кирил и Методиј, а дел за Климент Охридски. Најмногу задржете се на нивното значење за словенската писменост.
- Читајте од составите на часот, дополнувајте, дискутирајте. Обидете се, со помош на наставникот, и да ги вреднувате.

Климент Охридски

АВТОБИОГРАФИЈА

□ Повтори

- Во претходните одделенија веќе се запозна со дејноста на Марко Цепенков. Присети се на ученото за него, особено за неговата улога во собирањето на народното творештво.
- Минатата година стекна првични знаења за автобиографијата. Кои се нејзини карактеристики?
- Читајќи го извадокот обрни внимание кој го опишува животот на авторот.

МЕРАК ПО КНИГА

Многупати му велеш на татка ми оти не ме остаи поеќе време да одам на даскал, за да се изучам арно, ами само со толку ме остаи. - „Море де, бре синко, доста ти е толку учење, ми велеше, не ќе се чиниш поп да што сакаш толку да се учиш. Доста ти е тоа што го знаиш, да дури капа ти дупчи. Ете, знаиш во секаква книга да пеиш; знаиш книга да пишиш; есап да праиш; ее, знаиш и по некој темесук да праиш. Право што е прао, синко, ем тако ми бога еднога, то от поп знаиш поарно; знаиш али не знаиш, синко Марко оти от попа Рабуше по иљада пати ти поарно знаиш книга отколку поп Трајко от с. Долгаоци. Ем ќе ти го донесам синко еден петок вечер да видиш и да поверуваш, оти ти иљада пати ти поеќе знаиш.

* * *

Имаф и на занаетот севда да го учам, ама па севдата што имаф за книга да учам, беше многу голема, арно ама, пуста сиромаштиа, немаф си пет пари да купам некое книже, да си пеам.

Бог да прости од некој другари деца што беа побогати, што ми дадоа едно книже од Насредин оца и от Бетодола, та со ниф прво се учеф да пеам и да разбирам от тоа што го пеаф.

Во 1846 година татко отиде во Струга да работи еќимл'к. Туку му текна, прати книга отиде на мајка ми по едни кирации да ме носат мене во Струга, при него. Тамам во месец маиа ме зеде кирацијата и ме однесе во Струга при татка. Конако му беше на татка во куќата од попа Иоана, бог да го прости, близу Дрим, и до касарниците. Седејќи јас некој месец во Струга, го распознаф градо, после ме даде татко на даскал, при Наума Хаџоф, да учам книга, ама по грцки да учам, чунки бугарското беф го научил от кора до кора, што велаат стари, да требаше да се научам и грцки.

Почнаф да учам алфавита и за брго време го научиф да го пеам како вода букфарчето. От букфарчето веднаш ме префрли татко во псалтиро, псалтиро бил како некое море најголемо во него имало сета наука, затоа него требало да го учам.

Марко Цепенков

Марко
Цепенков

□ Размисли, одговори

- На каков јазик е напишан извадокот? Деловите кои не ви се доволно јасни, преведете ги на литературен јазик со помош на наставникот.
- Каква желба имал Цепенков?
- Што му велел татко му?
- Како минувало детството на Цепенков во Струга?
- На кој јазик се школувал авторот и која била најзначајна книга за неговото образование?

□ Запомни

Автобиографија е литературно-научен вид творба во која авторот го опишува својот живот и **раскажува за сопствените доживувања**, но дава податоци и за условите во кои живее и работи.

□ Прошири ги знаењата

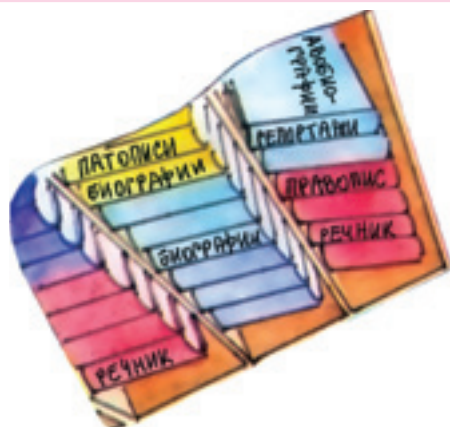
Некогаш автобиографијата содржи само одредени етапи од животот на авторот како што се детството или младоста на авторот. Како литературен вид има долга традиција. Во почетокот имала воспитна улога, а потоа во неа биле вметнувани и авантуристички и филозофски елементи. Во автобиографијата преовладува субјективниот однос на авторот кон настаните и личностите.

□ Задача за дома

- Потсети се на делови од автобиографијата на Григор Прличев што веќе имаше прилика да ја запознаеш. Дискутирајте за нејзината содржина анализирајќи ги елементите својствени за автобиографијата.
- На час читајте ги деловите кои сте ги одбрале и дискутирајте за нив.

□ На час по Изразување и творење

Пронајдете автобиографии од други автори и прочитајте делови од нив. Направете споредба со биографијата како литературно - научен вид.

ПАТОПИС

□ Согледај

При читањето на текстот обрни внимание што опишува авторот и каков е неговиот однос кон она што го презентира.

ПРАГА И МОСКВА

Во Европа има многу прекрасни места и градови што треба да се видат. Меѓу нив особено се издвојува Прага и раскошната природа што ја нуди овој убав град. Така, според легендата се вели: „Гледам дворец и слава која допира до ѕвездите. Местото лежи скриено во длабока шума, од север заштитено со долината Бруснице, а од југ со широк карпест рид. Реката В'лтава ќе ве однесе дотаму. Одете таму и сред шума ќе видите човек кој кова праг за куќа. Изградете дворец таму и наречете го според кованиот праг”.

Според легендата, од пророчките зборови на принцезата Либуше, која со принцот Премисл владееле многу одамна со Чесите, од древниот дворец на Вишехград, се родила Прага, град кој со својата историја имал моменти кога ја носел светлината на новите идеи на Европа, уште кога Париз не ни сонувал дека така ќе се нарекува - град на светлината.

Како четири комори на срцето на Прага се Храдчани (храд значи дворец), Кралскиот град, Мала Страна, Старо Маало и Ново Место. Инаку главната поделба ја прави В'лтава, која рамнодушно го следи растежот на градот со векови на нејзиниот десен и лев брег.

Беше пладне кога ја напуштив Прага и заминав за Москва, главниот град на Русија. Таму се сретнав со она што мајката природа го дарувала, а човекот со своите раце го создал и оставил белег на своето време, за генерациите да се восхитуваат, да се радуваат, да учат...

Москва бил и веројатно ќе биде најголемиот, најзначајниот, најубавиот, најстариот и главниот град во Русија. Тој е политичко, културно, управно и индустриско средиште на Русија. Тој е центар на образованието на Русија и пошироко, каде што во 1755 година

е формиран Ломоносов универзитетот, потоа таму има бројни други универзитети, високи воени и други школи, академии, институти и секаков вид институции.

Во Москва го видов Кремљ. Тој е централен утврден дел на градот подигнат во 15 век кој има основа на триаголник и е окружен со ѕидини високи дванаесет метри и долг повеќе од два километра.

Сите тие убавини, споменици од историјата и од културата на Русија и на рускиот народ, на одреден начин, ги видов и ги почувствував во Москва. Меѓутоа, сè си има свој почеток и крај, па и мојот престој кој траеше неколку дена. Ја напуштив Москва во вечерните часови кога Сонцето тонеше над непрегледните рамни простори на Русија. На аеродромот „Шереметјево“ имаше вообичаена гужва. Луѓето брзаа за своите дестинации. А патувањето со авион во Русија е неопходно потребно за големите оддалечености што ги чекаат патниците.

Од авионот беше пријатно да се гледаат делови на убавата Москва и на нејзините предградија. Во тие моменти најдов време да ги резимирам впечатоците за средбите, за настаните, за сè она што го видов, почувствував и доживеав во московските вечери.

Славе Николовски - Катин

□ Разговор за текстот

- Каде авторот нашол инспирација за текстот што го напишал?
 - Кои знаменитости на Прага ги опишува?
 - Во кое лице е опишан текстот?
 - Што го воодушевило писателот во Русија?
 - Кои податоци за Москва ги уочи во текстот?
 - Какви сличности и разлики откри во содржината на оваа творба во однос на расказот?
- Со кој вид литературна творба што ја познаваш можеш да го споредиш прочитаниот извадок и зошто?

□ Запомни

Литературно-научен вид во кој патувањето и описите на предметите се пренесуваат со личен став се вика **патопис**. Најчесто содржат описи на природата, на луѓето и на краиштата во кои писателот патува, во кои се опфатени животот во минатото, сегашноста, културата и сл. Можат да бидат романизирани со авантуристички елементи и со голема уметничка вредност.

Во македонската литература патописи пишувале: Славко Јаневски, Видое Подгорец, Луан Старова, Славе Николовски - Катин, Трајан Петровски и др.

□ Задача за час

Прочитајте го следниот текст и посочете ги особините кои го вбројуваат во патопис.

ОД КАМБЕРА ДО ЛАКТИЊЕ

Од Камбера до Лактиње има само десетина километри. Можеби чудно, но токму така. Вистина, Камбера е главен град на Австралија, а Лактиње малечко охридско село никнато на подножјето на караорманските венци, но фактите уверуваат дека меѓу главниот австралиски град и тоа малечко сиромашно

охридско село растојанието изнесува само десетина километри. Канбера е сега град со стотина илјади жители, и федерален парламент. Лактиње сега е мртво село со еден растурен дом од

времето на колективот, со иселени распаднати куќи, со само неколку старци верници... Канбера сега расте, А Лактиње гине...

За чудо големо - Лактиње охридско се корне, а од Камбера никнува ново Лактиње. Она што не можеа да го сторат Турците и Германците, го сторија самите лактаци. Го отпретаа Лактиње од пепелиштата на војната последна, го подигнаа да личи и му го оставија на сонцето караорманско да го гори и да го изгори.

Сега ново Лактиње никнало и се множи спроти убавата кралица Канбера, само на десетина километри растојание.

Живеат овде лактанци во свои куќи онака како што ќе излезе среќата. Копаат канали, корнат тропски пенушки, асфалтираат патишта, зидаат интересни зданија.

Врската помеѓу старото и новото Лактиње е непрекината. Ако не патуваат лактанци, со авионите и бродовите патуваат писмата. Останува она што трае и што поврзува.

Трајан Петровски

(Извадок од „Горчливиот австралиски патопис“)

□ Разговор за текстот

- Кои места ги опишува авторот во текстот при неговото патување во Австралија?
- Каква била судбината на караорманското Лактиње?
- Како е опишано новото Лактиње?
- Каква е врската меѓу двете села ?
- Со кој вид литературна творба што ја познаваш можеш да го споредиш патописот и зошто?

□ Задача за дома

Прочитајте патописи од други автори и презентирајте ги на час. Дискутирајте за нивната содржина и за впечатоците од описите кои ви се допаднаа.

РЕПОРТАЖА

□ Согледај

Честопати си во можност да посетиш место надвор од градот каде што живееш, или, пак, да прочиташ во весниците и списанијата текст за посета на некоја земја, регион и сл. Размисли каков е стилот и јазикот кој го користи авторот да ги пренесе впечатоците, а потоа прочитај го следниот извадок.

СМОЛАРСКИ ВОДОПАД

Можеби најчестата, првична асоцијација за водопади е по малку нејасна, недефинирана и непрецизно лоцирана раскошна глетка на бунтовни води што се сурвуваат од високо, распрснувајќи се во илјадници невидливи капки кои го замаглуваат погледот и воденат сè околу себе на чуден, неповторлив и речиси незабележлив начин. Не треба да патувате којзнае каде и којзнае колку далеку за да уживате во водопад, нурнете се подлабоко во Македонија и ќе се изненадите колку сè бунтовни води се сурвуваат од високо и во нашата замја. Смоларскиот водопад е веројатно најпознатиот, најпосетуваниот и мошне најатрактивен.

До селото Смолари се стигнува преку Струмица и Ново Село. Од Струмица е оддалечено 30 км, а од Ново Село - осум. Самиот водопад е оддалечен 1,2 километра од асфалтниот пат којшто минува низ подбеласичките села. Треба само да одолеете, патем, да не застанете, зашто овие села, секое по себе, се примамлива приказна и магнет за целодневно внимание. Патеката до бунтовните води е поплочена со камен и има релативно блага нагорнина која лесно се совладува, зашто ваш верен сојузник е околната убавина.

Додека стоите на мовчето специјално направено за да можете да го гледате суривањето на водите од триесет и девет ипол метри, се чувствуваат свечено, но некако предалеку. Смоларскиот водопад е на надморска височина од 651 метар. Тој

е речиси совршено вертикален, како некој со нож да ја исекол карпата турнувајќи ја реката во бездна. Мовчето е дрвено, убаво, практично, безбедно, отвора широк видик кон самиот водопад, но и удолу кон истекот на водата, ама, сепак... крупните, мазни и речиси несовладливи темни камења под вас како да ви ги влечат нозете, мислите и желбите да се симнете по нив... Да им пријдете на водите, да ве исплискаат без да подадете рака кон нив.

Си заминавме молчејќи. Водопадот зад нас остана да бучи посилено, подзасилен со нашите зборови што ги беше заробил со моќните канџи на восхитот.

Од дневен весник

□ Размисли и одговори

- Како е опишан терминот водопад на почетокот од текстот ?
- Според напишаното во текстот, кој е најпознатиот водопад во Македонија?
- Што дозна за местоположбата на водопадите и како се стигнува до нив?
- Какви впечатоци понел со себе авторот од глетката на водопадот?
- Какви разлики забележа во содржината, стилот и јазикот на овој текст во однос со претходните патописи?

□ Заклучи

Репортажа е начин на кој се прикажуваат реални (вистинити) доживувања, во кои се опишуваат атмосферата и најбитните моменти од некое патување или настан. Репортажи обично пишуваат новинари во весниците и списанијата, се објавуваат на радио или ги гледаме на ТВ. Репортажата се одликува со актуелност на темата, информативност, занимливост и духовитост во пишувањето.

Задача на час

Во печатот често се објавуваат репортажи. Пронајдете и прочитајте од нив. Анализирајте ги елементите со кои се одликуваат и се разликуваат од патописот.

Искажи ги своите впечатоци од прочитаните текстови.

*И малите луѓе се
спремни на големи дела*

ИЗРАЗУВАЊЕ И ТВОРЕЊЕ

- Пријава
- Телеграма
- Службени обрасци
- Усна комуникација со службени лица и со институции
- Известување
- Новинарска статија
- Предавање

НОВИНАРСКА СТАТИЈА

□ Согледај

Прочитај го извадокот од дневен весник обрнувајќи внимание на стилот на кој е напишан.

ВСЕЛЕНСКА ТРКА

Во секоја трка, велат, не е важна победата, туку што си постигнал за да стигнеш дотаму. Аналогно на тоа, вселенската трка носи забрзан и усовршен развој на различните технологии. Многу од нив продолжуваат да живеат на Земјата како успешни методи во медицината, транспортот, јавната безбедност, агрокултурата, компјутерските науки и индустриското производство...

Во последните години, црвената планета станува сè поактуелен предизвик. Далечината и нејзината недостапност донеле низа новости, како на пример, технологии за фотографирање кои денес се користат за виртуелни пописи на нашите градови. Истите камери на роботските возила кои го регистрираат пејзажот на Марс, се приспособуваат на урбаната средина, овозможувајќи детални панорамски дигитални слики.

Рационалноста и смисленоста на постапките се одлики на модерниот човек, па овие иновации се кремот на најдобриот пресек на брилијантноста на човечкиот ум и непокорноста на неговата желба за знаење.

Извадок од дневен весник

□ Размисли

- За што информира текстот што го прочита?
- Врз какви податоци се темелат новинарските текстови?
- Каков јазик користи авторот за да го опише настанот што го презентира во весникот?

□ Запомни

Објективното, јасно, едноставно и прегледно бележење на фактите при следење одредени активности или настани се главна одлика на известувањето во **новинарските статии**.

Тоа се прави со план при што се употребува прецизен и јасен јазик. Извештаите наоѓаат примена во секојдневието, а особено се забележливи во печатот, радиото, на ТВ, а во поново време се присутни во електронската комуникација на интернет.

□ Задача за час по Изразување и творење

Напишете сопствена новинарска статија за настан, појава или проблем во вашето училиште или околина. На пример: Прославен Денот на училиштето, Пошумување на училишниот двор, Имаме хумани срца и сл. Напишаните статии презентирајте ги на час и дискутирајте за нивните особини. Од најуспешните направете сиден весник.

ПРЕДАВАЊЕ

□ Согледај

- Кому е посветен следниот текст?
- Какви податоци прочита?

МОСТ НА ЕПОХИТЕ

Поет, револуционер, изникнат од пазувите на својот народ, сроден со страдањата и трепетите на народот и класата на која ѝ припаѓал, Коста Солев Рацин, со длабочината на своите погледи, беше во огнот на секојдневните судири и борби, со што ја наоѓаше смислата на животот и на постоењето.

Со неговото перо се искажува богата творечка природа,

што извира од корените на животот, на угнетениот и поробениот народ, за да мине во пркос и отпор, за чекорење кон сончевата слобода.

Со својата поезија на македонски јазик, тој ги создаваше вредностите на македонската национална култура и го објавуваше нејзиното право на слободен развиток токму во времето кога беше одрекувана и забранувана.

Свесен за својата историска мисија, со огромна љубов, истрајност и одрекување, Рацин беше во постојан напор и грч за посодржајно проучување и афирмација на историјата на Македонија и на својот народ. Со својот пишан збор Рацин направи мост на епохите. Неговата смелост и борбата за признавање на правата на народот и класата на кои им припаѓаше, му носеа непреспиени ноќи, горчини, затвори, логори и прогонства. Револуционерната цврстина го водеше кон бескомпромисна борба и кон светлините на денот, во кој човекот на човек ќе му биде брат.

Од „Животописот“ на Коста Солев Рацин

Размисли

- Како е претставен ликот и делото на Коста Рацин?
- Каква е неговата улога во афирмацијата на историјата на Македонија?
- Кон што се стремел поетот?
- На каков стил е напишан текстот и по што се разликува од други видови прозни текстови?
- Текстот може да се презентира како предавање.

Запомни

Предавањето нè запознава со најрелевантните податоци за одредена област. При тоа се користи стручна литература како и помошни средства: фотографии, шеми, графикони, графофолии како и техниката што ја овозможува интернетот.

Задача

Направете договор да одржите предавање за Коста Солев Рацин со тематски осврт на збирката песни „Бели Мугри“. При тоа пронајдете и користете податоци за поетот како и за манифестацијата „Рацинови средби“. Презентирајте песни на поетот и изработете негов портрет преку фотографии и записи.

**ПИШУВАЊЕ ПРИЈАВА, ТЕЛЕГРАМА,
СЛУЖБЕНИ ОБРАСЦИ**

- Внимателно прочитај ги текстовите и уочи ја нивната структура и намена.

ПРИЈАВА

Назив на средното училиште-----

Место, општина-----

Име и презиме на ученикот-----

Име и презиме на родителот/ старателот-----

Назив на завршеното основно училиште-----

Учебна година во која се запишува ученикот-----

Заокружи ја насоката за упис во средно училиште-----

А. Гимназиска насока

Б. Средно-стручна насока

Датум

Потпис на ученикот

ТЕЛЕГРАМА

Испраќа: Миле Јанковски

Датум: 15. 03. 2010 год.

Прима: Калина Настева, ул. Илинден бр. 74 Куманово

Авионот денес не полета поради магла на аеродромот. Се враќам со утрешниот лет во 12 часот. Чекајте ме пред аеродромската зграда во Скопје во 16 часот; со мене ќе дојде и Ангеле.

Миле

БАНКАРСКА УПЛАТНИЦА

НАЛОГОДАВАЧ

Назив и седиште на налогодавач
Коле Јанев, ул. Кочо Рацин, бр
35/4, Битола

Банка на налогодавач

Даночен број
348700095

Повикување на број
8857466 – 3

Цел на дознака

Потпис

ПРИМАЧ

Назив и седиште на примач
ЈУОГД „Пролет“

Банка на примач

Износ, МКД
500,00

Уплатна сметка
300 - 07

Сметка на буџетски
корисник
9940039822

Датум на уплата
04.05.2010 год.

Размисли

- Какви податоци се изнесени во претходните текстови?
- Што забележа во однос на јазикот на кој се напишани?

□ Запомни

Во секојдневниот живот имаш потреба да пишуваш пријави, телеграми, службени обрасци, формулари за пријавување во разни институции(зачленување во младински организации, спортски клубови, престој во странство и сл). Тие имаат специфична структура и користат јасна и прецизна мисла со презентирање лични податоци на службен јазик. Со нив се служиш кога користиш услуги на банки, пошти, судови и сл.

Во последно време, дел од улогата на телеграмата ја преземаат современите средства за комуникација (телефон, компјутер и сл).

□ Задача

- Пополнете пријава за упис во средно училиште, а вежбајте пополнување и разни други уплатници и формулари за да си го олесните пристапот до услугите во институциите.

КОМУНИКАЦИЈА СО СЛУЖБЕНИ ЛИЦА И СО ИНСТИТУЦИИ

- Во секојдневниот живот доаѓаш во ситуации кога треба да се обратиш на службено лице во: училиште, банка, пошта и сл.
- Затоа е потребно да знаеш како да воспоставиш комуникација за да можеш да ги извршиш обврските.
- Еве неколку примери кои ќе ти помогнат да се однесуваш правилно.

ВО УЧИЛИШНАТА КАНЦЕЛАРИЈА

Ученик (тропнува на врата): Добар ден. Дали може да влезам?

Секретарот: Добар ден. Повели, вледи. Што е потребно?

Ученик: Потребно е да ми издадете потврда дека сум редовен ученик во училиштево за да можам да користам месечен билет во јавниот превоз.

Секретарот: Момент, ќе ја изготвам потврдата веднаш. (пополнува формулар).

(кон ученикот) Повели, потврдата е готова.

Ученик: Благодарам и довидување.

Секретарот: Довидување.

ВО ПОШТА

Ученик (приоѓа на шалтер со писмо в рака): Добар ден. Би сакал да го пратам писмово, дали може тоа да го сторам на овој шалтер?

Службеник: Да, повелете дајте го писмото да го измерам. (Го мери и удира печат.) Ќе ве чини триесет денари.

Ученик: Повелете. (ги дава парите)

Службеник: Ги зема парите (ако има потреба враќа остаток).

Ученик: Благодарам и догледање.

Службеник: Догледање.

ВО БИБЛИОТЕКА

Ученик приоѓа на пријавница на влезот во Градската библиотека:

Добар ден, дали може да ме упатите во детскиот оддел на библиотеката?

Службеник: Добар ден. Ќе ве упатам во детскиот оддел, но прво треба да ми ја дадете вашата ученичка легитимација.

Ученик (ја вади легитимацијата и ја подава): Еве, повелете.

Службеник: Благодарам (ја разгледува и ја враќа). Повелете на првиот кат, лево.

Ученик: Благодарам (заминува).

(Кај библиотекарката)

Ученик: Добар ден. Би сакал да ја земам книгата „Исти очи“ од Горјан Петрески.

Библиотекар: Може, но дајте ми ја членската карта.

Ученик: Повелете.

Библиотекар: (заведува податоци) Момент, сега ќе ја донесам. (Бара по полиците и се враќа). Повели, позајмувањето чини десет денари.

Ученик: Повелете.

Библиотекар: Благодарам и довидување.

Ученик: Довидување.

□ Задача

Вежбајте на часот службена комуникација со симулација на форми за обраќање и комуницирање во разни ситуации.

**МЕДИУМСКА
КУЛТУРА**

- Изразни средства на филмот:
 - говор
 - глума
 - музика
 - звучни ефекти
 - маска
 - шминка
- Филмска адаптација на литературно дело
- Споредување на театарската, филмската и литературната уметност

ИЗРАЗНИ СРЕДСТВА НА ФИЛМОТ

(говор, глума, музика, звук, шминка)

□ Присети се

Во претходните одделенија сигурно научи дека филмот е уметност која освен сопствените изразни средства, на специфичен начин ги користи и изразните средства на другите уметности: литературата, театарот, музиката и сликарството. Филмот е уметност чие основно средство е сликата во движење.

При создавањето на еден филм е потребна голема екипа на луѓе: сценарист, режисер, камерман, сценограф, актери, монтажер и др.

Покрај споменатите, во создавање на еден филм учествуваат и други стручни лица и изразни средства кои даваат значаен придонес во конечното и успешно оформување на филмското дело. Меѓу нив се и следните изразни средства: говор, глума, музика, звучни ефекти, маска, шминка и др.

□ Задача

Ако имате можност посетете групно студио за снимање или за монтирање филм. Можете да повикате на часот монтажер и дискутирајте со него за неговата работа.

ГОВОР

Важен предуслов за успешно остварување на филмското дело е говорот. Сигурно сте слушнале дека првите филмови биле **неми филмови**. За роденден на филмот се смета 28 декември 1895 година, кога браќата **Огист** и **Луј Лимиер** од Франција ја одржале првата јавна проекција на филмот. Тогаш на филмското платно се гледале само слики во движење, но без говор, без музика, без шумови. Затоа таквиот филм се вика нем филм. Во немите филмови говорот на глумците е изразен преку отворање на устата, а она што наводно е изговорено се претставува преку стегнат натпис на филмската лента.

Јанаки и Милтон Манаки

Браќата Огист и Луј Лимиер

Доста време не биле направени некои чекори за усовршување на филмот, но се чувствуваала потреба од придружба на сликата со жив збор. Говорот бил потребен да се нагласи дијалогот за да се појасни дејството. Тонската придружба на филмот ја пронашол Ли де Форсет во филмот „Џез пејач“ прикажан 1927 година. Една година подоцна, со појавата на Филмот „Страдањата на Јованка Орлеанка“ од режисерот Карл Дреер, завршува епохата на немиот филм.

□ Запомни

Филмовите што се придружени со говор, звук и шумови се викаат **звучни филмови**.

Со вклучување на говорот и шумовите се постигнува поголема реалистичност и правилно толкување на филмската творба. Говорот ја надополнува изразната вредност на сликата.

□ Научи повеќе

Историјата на македонскиот филм започнува со појавата на браќата **Јанаки и Милтон Манаки**. Во 1905 година Милтон снимил неколку десетици филмови, епизоди низ кои е отсликан животот на македонскиот човек во тоа време.

□ Задача

Обидете се заеднички да гледате нем филм и звучен филм. Какво е доживувањето кај едниот, а како кај другиот филм? Пронајди ги разликите меѓу нив.

Анализирајте ја реченицата: „Една слика може да замени илјада зборови, но некои зборови не можат да ги заменат ни милиони слики”.

Милтон Манаки

ГЛУМА

Бидејќи снимањето на филмските дела се изведува по **кадри**, а тоа значи парче по парче, филмскиот актер во секој одделен кадар треба да се соживува со улогата на ликот што го толкува, а таа од него бара посебни способности и посебни напори.

Филмскиот актер работи според упатствата на режисерот и снимателот, но и покрај тоа тој со својата способност за глумење дава значаен придонес во успешната реализација на филмското дело.

□ **Запомни**

Под поимот **гума** подразбираме специфичен начин на оживување на драмското дејство со помош на повеќе изразни средства.

Задачата на глумецот не се состои само во тоа да го интерпретира текстот, туку да го прикаже настанот, да го води дејството.

□ **Спореи**

Која е разликата меѓу актерот во театар и филмскиот глумец?

Филмскиот глумец им е многу близок на гледачите бидејќи филмската камера ја регистрира секоја промена на неговото лице и неговото однесување. Затоа, филмскиот глумец мора да глуми

природно и повоздржано од актерот во театарот. Филмскиот глумец постојано се прекинува бидејќи снима кадар по кадар кои на крајот се подредуваат и спојуваат. Тој не мора секогаш да учествува со својот глас. Доколку главниот глумец има неадекватен глас, лош говор, се пронаоѓа друг глумец и се синхронизира неговиот глас, додека улогата ја глуми главниот глумец. Во некои филмови каде што има потреба од скокање, качување по јаже, јавање коњ и сл. се ангажираат стручњаци кои се нарекуваат каскадери.

Каскадер е двојник на главниот јунак (дублер) што го заменува во снимањето на опасни сцени во филмот.

Главни средства кај глумецот, кои се важни при снимање на филм се: мимика, говор, гест, движење, поглед, фотогеничност, природност и др.

Како во театарот така и во филмот постојат глумци кои ја играат **главната улога** и **епизодни** кои се појавуваат само во некоја епизода. На сцената (во театар) актерот ја игра улогата во континуитет, а во филмот глумецот снима дел по дел. Во текот на снимањето филмскиот глумец нема контакт со публиката како што е случај со театарскиот актер. Филмскиот глумец игра пред камерата и режисерот кој ја усмерува и обликува неговата работа.

Кадар од филмот „Мис Стон“

Задача за дома

Пронајдете податоци за животот на некој ваш омилен глумец и по можност донесете слики за да ги запознаеш другарчињата со него.

МУЗИКА

□ Присети се

Сигурно си гледал некој филм и си забележал дека **музиката** ти буди разни емоции: смирување, те плаши, вознемирува, поттикнува чувство на мразење или симпатија.

Поразговарајте малку во одделението за некој таков филм, пр., „Психо“ од Хичкок. Каква музика имаше во него?

Филмската музика најчесто ја изведуваат оркестри кои варираат во својата големина. Доколку филмот се изведува без музика, само со тон, ќе го доживеете без емоционална и длабока поврзаност со филмот.

□ Запомни

Под **филмска музика** воглавно се подразбира музика која е напишана посебно за филм. Таа создава атмосфера и угодност при гледање на филмот.

Музиката во филмот е интегрален дел на сликата и концепцијата на режисерот. Таа може да биде **порачана** и **компонирана** во зависност од потребите, но може да се користи и постоечката, т.н. архивска.

Филмската музика, пред сè, има драматуршка улога: го имитира или го надополнува развојот на дејствата.

Авторот на музиката во филмот се вика **композитор**.

□ Научи повеќе

Постојат повеќе видови музика кои се употребуваат при снимање филм, пр., **дескриптивна** музика, **документарна**, **електронска**, **програмска**, **сценска**, и др. За овие видови музика повеќе ќе научи тој кој ќе се определени за студии на оваа седма уметност, како што ја нарекуваат филмската уметност, или оној што има интерес да научи повеќе за музиката во филмот.

Со музика биле придружувани и првите неми филмови, каде нејзината улога била илустративна, но и доволно забележлива да го привлече вниманието на одделни композитори за овој нов музички жанр.

□ Задача

Сигурно си гледал некои филмови каде глумците зборовите ги искажуваат преку песна. Како се викаат тие филмови и посочи некој, ако се сеќаваш, или побарај помош од твоите родители или од Интернет.

На час поразговарајте за музиката во разни видови филмови.

Пабло Пикасо, Стариот гитарист

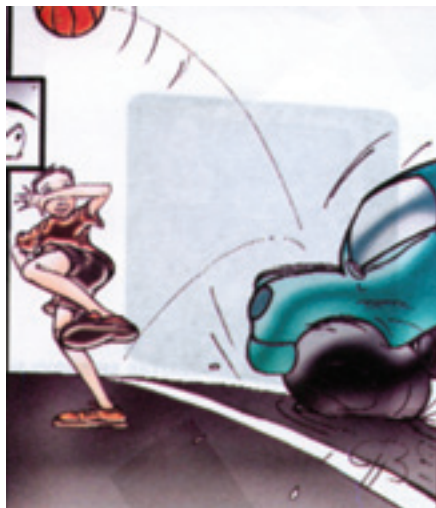
ЗВУЧНИ ЕФЕКТИ

Присети се

Сигурно си гледал повеќе филмови во кои се случувале сообраќајни несреќи (кочење), а тресокот што си го слушнал од судирот кај тебе побудиле емоција на страв и возбуда. Или можеби си слушнал бучење на вода (поплави), поминување на воз, завивање на волци, експлозија и сл. Сите овие звуци и шумови се викаат **звучни ефекти**.

Звучните ефекти имаат, исто така, важна улога во остварувањето на филмското дело. Синхронизирианиот звук е севкупната звучна слика на снимениот амбиент.

Слабо ниво на шумот во просторот служи за пополнување на деловите без дијалог или без спикерски текст.

Задача

Обидете се да снимате на ЦД некои звучни ефекти или посочете некој гледан филм во кој сте забележале звучни ефекти, пр., (ветер, дожд, затворање врата, палење мотор, пукање и сл.).

МАСКА

□ Присети се

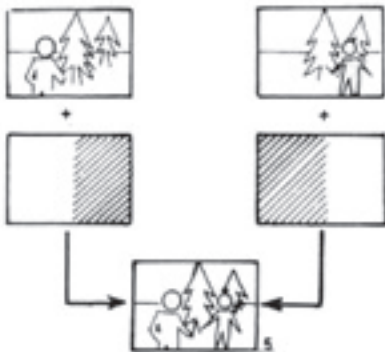
Сигурно веќе си го слушнал зборот **маска** и убеден си дека знаеш што означува овој збор. Маска може да биде вештачки направен лик на човек или животно што го покрива лицето, направа што заштитува од отровни гасови, шминкање на артистите, дел од актерската опрема и сл.

Маска во филмот е нешто друго.

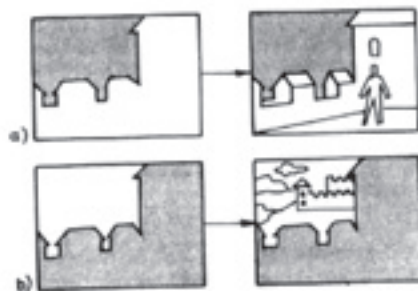
□ Прочитај и согледај

Маска во филмот е посебна обликувана темна површина која се поставува пред објективот на камерата и која овозможува да се експонира или копира онаа површина која не е покриена со маска. Маските се изработуваат во форма, големина и боја во зависност од конкретните потреби при снимањето. Тие можат да покријат еден дел од сликата или цела слика.

Пр., ако се снима во живо, актери во костими од 1920 г., може да се снима на улица во која современите објекти се покриени со маска. Подоцна се додаваат доцртани делови во позадината кои одговараат на тоа време (1920 год.), и тие го заменуваат просторот во кој претходно била поставена темна маска.

Принцип на снимање со маска и контра маска

Маска нацртана на стакло и се става пред камера

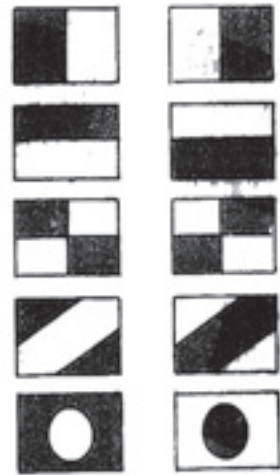
□ **Научи повеќе**

Понекогаш наместо маска се ставаат **цртежи на стакло** или **на друга подлога** што служат за покривање на деловите кои треба да се отфрлат.

Ако е кадарот динамичен и објектот на снимање ја менува својата положба во кадарот, во таков случај потребно е маската да биде подвижна и променлива, односно да е во склад со промените на сликата. Таквите маски што се менуваат од слика до слика, во склад со движењето во кадарот, даваат можности за визуелни ефекти.

Подвижна маска

Шематски приказ на маски во филмска лабораторија

□ **Задача**

На часот по Ликовно обиди се да нацрташ маска и дел што треба да се снима.

ШМИНКА

□ *Запомни*

Шминка е средство кое се користи за портретирање на филмските ѕвезди, давајќи им карактеристичен изглед и истакнувајќи ги одредените детали на лицето (веѓи, очи, уста), по кои ги паметат филмските гледачи.

□ *Прочитај и согледај*

Истакнатите детали се во функција на создавање на имиџот, и со убави реклами најчесто стануваат предмет на кој му се восхитува публиката. Така, низ историјата на филмот останаа да се паметат веѓите на Грета Гарбо, очите на Елизабет Тејлор, устата на Мерлин Монро, мустаќите на Кларк Габел и тн.

Мерлин Монро

Елизабет Тејлор

Шминката не се употребува само за шминкање на лицето, туку и за менување на физичкиот, односно старосниот изглед на глумците, според барањата на филмот. Пр.: Многу често се случува млад глумец да игра средновечен човек или на крајот треба да се прикаже како лик на старец. Тогаш шминкерот ќе ги користи оние делови на лицето и телото кои покажуваат знаци на старост: појачување на брчки, сенчање околу очите, правење специјален дел за ефект на старечки врат, боење на прамени на косата во бела, сива, збрчкување на кожата и сл.

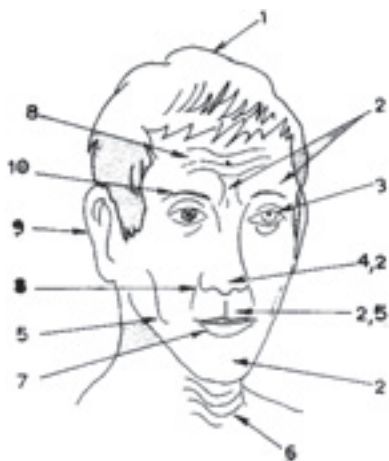
□ **Научи повеќе!**

Стручното лице во филмската или во телевизиската екипа задолжено за поставување шминка се вика **шминкер**.

Главниот шминкер раководи со работната група шминкери кои ја завршуваат работата под негова контрола и идеја. Шминкерот добива инструкции од режисерот, снимателот, уметничкиот директор, но и од самите глумци. Шминкерот е задолжен за изгледот не само на лицето и главата, туку за целото тело.

Разгледај:

Прекиривање различни недостатоци на лицето на глумецот.

1. Коса премногу светла или премногу темна
2. Блесок на испотена кожа
3. Длабоки очни дупки
4. Блескав или црвен нос
5. Брада забележлива и покрај тоа што е бричена
6. Избраздена кожа на вратот
7. Боја на усните – премногу светла или премногу темна
8. Старечки набори и испупчувања
9. Уши премногу светли или со поинаква боја од кожата на лицето
10. Неуредни веѓи, пренагласени или големи

□ **Задача за дома**

Замисли се во улога на шминкер, обиди се да нацрташ портрет и да го нашминкаш.

ФИЛМСКА АДАПТАЦИЈА НА ЛИТЕРАТУРНО ДЕЛО

□ Присети се

Многу од вас сигурно го гледале филмот „Ромео и Јулија”, а некои го читале делото. Убаво би било да го прочитате делото (трагедијата) и да го погледате филмот „Ромео и Јулија” од В. Шекспир. Со овој извадок ќе ве потсетиме на содржината, а потоа ќе поразговараме за тоа како едно литературно дело се адаптира во филм.

РОМЕО И ЈУЛИЈА (извадок)

ЛАВРЕНТИЈ (Се обраќа на членовите на семејствата Монтеки и Капулети):

Јас ќе бидам
што пократок, бидејќи рокот кус
на мојот здив и не е толку долг
ко расказов... Да, Ромео, што тука
е мртов сега, маж на Јулија
и беше. Таа сега тука мртва,
на Ромео му беше верна жена.
Ги венчав. Ама, денот таен за нив,
за Тибалт беше суден. Смртта рана
од овој град го прогна новиот
младоженец. И Јулија почна
да венее за него, но не за Тибалт.
А вие, пак, сакајќи бремето
на жалта да го симнете од неа
- ја свршивте и сакавте со сила
за грофот Парис да ја мажите.
Со изглед див кај мене дојде таа;
ме молеше да најдам некој излез
од бракот втор да се ослободи
ил рече, тука ќе се убие
во мојата соба... Тогаш јас и дадов
а поучен од својата вештина,
да проба една напивка од која
се паѓа во сон; и да даде ефект каков
очекував: и даде смртен изглед.
На Ромео му пишав уште веднаш
да дојде тука таа кобна ноќ,
да помогне, од гробот позајмен
девојчето да го изнесеме;
бидејќи тогаш престануваше
напивката да дејствува. Но тој
што писмото го носеше, фра Јован,
по случај зол бил задржан, па сношти
тој писмото го врати. Тогаш сам
- во часот речен на будењето -
јас дојдов да ја извадам од гробов
на предците, мислејќи да ја чувам
во одајче кај нас, до часот кога
по Ромео би испратил да дојде.
Но кога дојдов – минутка ил две
пред таа да се разбуди – ги видов
на подот долу, мртви прерано,
обајцата: и благородникот

граф. Парис личен, а и верниот наш Ромео. Се разбуди во тој миг. Ја замолив да дојде со мене и мирно злото да го поднесе што Бог го праќа... Тогаш силна врева ме исплаши и излегов. А таа не сакаше, во очајот, да дојде. Па, како што личи - насилство извршила над себеси... А ова е сè што знам. За бракот нејзин знае дадилката. Па ако нешто лошо се случило по мојот живот стар пред рок, а според строги закони...

Вилијам Шекспир

Прочитај и спореди

- Извадокот е земен од делото на Вилијам Шекспир „Ромео и Јулија”.
- Дејството се одвива во Верона – Италија. Што раскажува отецот Лаврентиј?
- Зошто Ромео и Јулија ја прикривале својата љубов?
- Отец Лаврентиј на Јулија ѝ дал чудна напивка. Зошто?
- Цитирај ги стиховите од кои се гледа љубовта на Ромео и Јулија.
- Како, всушност, дошло до трагедијата?
- Зошто отецот Лаврентиј го нуди својот живот?
- Анализирај ги ликовите во филмот.
- Какви разлики откри кај ликовите што ги запозна во литературното дело?

По познатата трагедија „Ромео и Јулија” од Вилијам Шекспир е подготвено сценарио по кое бил снимен истоимен филм. (Има повеќе варијанти - филмови.)

Многу литературни дела: романи, раскази, епски песни, биографии, патописи и др. се снимени како филмови, односно е извршена нивна филмска адаптација.

Запомни

Под поимот **адаптација** се подразбира прилагодување на веќе постојно уметничко или некое друго дело за потребите на филмското производство, а во конкретниот случај трагедијата

„Ромео и Јулија” да се адаптира во филм.

Веќе знаете дека **во литературата** основно изразно средство е зборот, а **во филмската уметност** сликата. Според тоа, основна должност на творците на филмот при екранизација на литературното дело е зборот да го претворат во слика.

Успешна адаптација на литературно дело има ако при создавање на филмот успеало да се сочува богатството на мислите и идеите што се содржани во литературното дело.

Треба да се одбележи дека многу филмови што се снимени по литературни дела претставуваат бисери во светската кинематографија, така што може да се рече дека некои од нив по своите вредности дури се подобри и од самите литературни дела според кои се снимени. Тоа зависи од умешноста на филмскиот режисер за адаптација на едно литературно дело.

□ **Задача**

- Напиши кој сè учествува во создавање на едно филмско дело.
- За која филмска адаптација велите дека е успешна?

Сцена од „Македонска крвава свадба”

СПОРЕДУВАЊЕ НА ТЕАТАРСКАТА, ФИЛМСКАТА И ЛИТЕРАТУРНАТА УМЕТНОСТ

□ Присети се

Театарската, филмската и литературната уметност меѓу себе имаата многу сличности и разлики.

□ Спореди и согледај

Литературното дело „Македонска крвава свадба“ од Војдан Чернодрински се изведува во театар, а македонскиот писател Славко Јаневски подготвил сценарио по кој бил снимен истоимен филм.

Сличности:

- Филмот, литературата и драмската уметност преку своите изразни средства ја одразуваат реалноста, односно, даваат слика за човекот, природата и општеството.
- Трите уметнички дела имаат фабула, односно обработуваат настан од животот на луѓето.
- Во трите уметности го користат зборот како важно изразно средство, но во филмот главно изразно средство е сликата во движење, но се користи и зборот. Во филмот зборот е во вид на

напис, коментар, дијалог и монолог.

- Важни елементи во филмското, литературното и драмското дело се просторот и времето, а тоа значи дека дејствата се одвиваат во определено време и на определен простор. Филмскиот декор мора да одговара на некое време за играта да биде реалистична.

Разлики:

- Филмскиот и театарскиот лик, отелотворен во ликот на избраниот артист е сосема ист за сите гледачи, а литературниот лик е различен за секој читател (на читателот му се остава слобода да го доизградува и дооформи ликот на свој начин).
- Зборот е апстрактен материјал, а филмот и театарот се конкретни.
- Дејството на филмот и театарот има само сегашност – во моментот на гледањето.

**„Судбината на јазикот е
и судбина на народот“.**

Гане Тодоровски

**Текстови за проширување
на знаењата**

- Обиди се да го препознаеш мотивот во песната.
- Согледај ја организацијата на стиховите и на римата во следнава песна.

РАНЕТО СРЦЕ

Откако ни се зададе
и пуста темнина
падна врз земја широка,

ја ми те, Родне, зачекав,
со тажни очи загледав
у тоа ваше пенџере.

Та белки ќе ми излезеш
бисер си уста д'отвориш
и да ми мило прозбориш,

ели со рака мермерна
ишарет да ми направиш,
рането срце да скротиш

А ти се, Родне, не мерна,
ни ме со очи погледна,
нити со рака намавна!

И така ноќта измина,
рујна се зора зазори,
в срце ми рана с'отвори.

Низ рана, Родне, заигра
твоео лице калешо
со тија очи пламени.

Коле Неделковски

Разговор за песната

- Кому му ја посветил поетот песната?
- Какви се желбите и чувствата на лирското јас?
- Како се викаат песните кои искажуваат лични, интимни чувства?

□ Задача

- Откриј го мотивот, поетските слики и изразните средства во песната.
- Издвои ги стиховите во кои уочи гласовни совпаѓања и напиши каков вид рима е употребена.
- Анализирај го јазикот во песната.
- **Прочитај ја** песната и определи го нејзиниот вид

СТАРЕЦОТ

Седнат под старата слива
на кавал старецот свири,
а гласот тажен и тивок
се носи далеку в ширта.

Растоварил старечки гради
не свири, чинам, а плаче,
плаче за својата младост
фрлена в животот мачен!

Млад уште в туѓина ошол,
о, млад од родното село!
А назад еве, си дошол
-старец со збрчкано чело.

Цел живот туѓ простор газел,
цел живот само со тага...
И ништо не донел назад
сал својата папсана снага!

И седнат го гледам сега
в кавалот раствори гради...
тој сега плаче со него,
плаче по својата младост.

Генади Болиновски

□ Разговор за песната

- Каде старецот ја минал младоста?
- Зошто кавалот шири тажна песна?
- Што дозна за животот на печалбарот? Зошто плачат?
- Пронајди ги стилските фигури.

СПОМЕНИК ОД ПЕСНИ

Кога згасна денот зад гори и води,
а остана в поле тих ветреца да броди,
кога сегде стивна глас, трепет и свон
и месечко дури падна в длабок сон -
една мала птица, шарена и красна,
потрепери болно со крилцата лесни,
од клунот, низ крвје, срони задна песна,
во тревата падна, се смири и згасна.

Кој ја уби неа - само ноќта знае
и на мракот некој соучесник таен.

А следното утро над птицата драга
друшки ѝ се збраа потонати в тага.
Не знаеја тие за солзи и клетви,
за лелеци тажни, за протести бесни,
горчливата болка и жалоста црна
ја ткаеја тие низ тековни песни.

Гроб немаше птицата во пустиот предел
ни над горобот белег некој видлив, убав,
но, живите птици ѝ кренаа светол
споменик од песни и од топла љубов.

Видео Подгорец

Разговор за песната

- Што значи последната песна на птицата?
- Кого препозна во судбината на птицата?
- Напиши ги поетски слики и откриј ги изразните средства во песната.
- Објасни ги последните два стиха од песната.

Биди креативен

Напиши поетска творба на тема „Слободата - птица в лет”.
Употреби ги учените изразни средства. Структурата на
строфата и на стихот одреди ги сам.

На часот читајте од творбите и дискутирајте за сработеното.

Додека го читаш извадокот, размисли каков настан е опишан во него.

АВАНТУРИТЕ НА ГОРДИОТ ПИМ

Албатросот е една од најголемите и најсрдечните птици во областа на Јужното Море. Тој спаѓа во галебите и пленот го фаќа во лет. На копно доаѓа само да снесе јајца. Меѓу таа птица и пингвинот се одржува некое особено пријателство. Седалата ги прават по еден општ план: по едно албатросово седало доаѓа во средината на квадратот од четири пингвински седала.

Кога ќе дојде време за лежење, птиците се собираат во големи јата и неколку дена како да се договараат за начинот на своето постапување. Најпосле избираат рамно место, доста широко и што поблиску до морето, па сепак така морето да не може да дојде до него. При изборот на местото решава рамнината на просторот: но, и меѓу таквите уште особено се бара терен што е најмалку натрупан со камења. Кога е решено тоа прашање, тогаш почнуваат во ист момент, и како со една мисла инспирирани, да омеѓуваат математички точен квадрат и толку голем, во него да ги собере сите птици до една, но ни една повеќе, со што веројатно им даваат на значење на евентуалните придојдени, кои не се труделе околу приготвувањето на логорот, дека им нема место. Едната страна на така омеѓениот терен оди паралелно со работ на морето и останува отворена за да влегуваат и излегуваат птиците. Кога се одредени на тој начин границите на седалото, колонијата започнува чистење на теренот од сè што лежи на него: камењата еден по еден се креваат и се изнесуваат надвор од линијата, но веднаш, крај линијата, така што од трите страни се прават од камен цели сидови, околу трите страни на логорот. Покрај сидовите на внатрешната страна, се појавува совршена рамнина и удобна патека, што го порабува целиот логор.

Наредната работа е целиот терен да се подели на еднакви површини во квадратчиња. Тоа се постига со трасирање на тесни, многу мазни патеки кои се сечат под прав агол на површината на целиот терен. На секоја точка на пресекот доаѓа по едно албатроско седало, а во средината на секој квадрат по едно пингвинско седало - така тогаш секој пингвин е опколен со четири албатроси, а секој албатрос, со четири пингвини. Пингвинското седало е дупка в земја, многу плитка, само толку издлабена колку јајцето на пингвинот да се зачува од тркалање. Седалото на

албатросот не е толку просто: албатросот прво исфрла купче, отприлика едно стапало нагоре и две во пречник, од земја, морска трева и луспи, и дури на врвот од тоа купче прави седало.

Тие птици особено се грижат седалата за време на лежењето да не им останат една минута празни. Една птица ако го напушти седалото, другата веќе стои крај неа готова да го завземе нејзиното место. Таа претпазливост е потребна заради вообичаените кражби на јајца во седалото. Макар што во повеќето од тие логори исклучиво живеат албатроси и пингвини, има доста и такви кои прават седалат слободно на сите страни каде што ќе најдат празно место: но никогаш не посвојуваат лежишта на главните крупни птици во логорот...

Накусо, ако ја посматраме ние таа појава од која било страна, присилени сме да се чудиме на особената мудрост на тие предувести животни, и не може човек и самиот да не се предаде на разни рефлексии.

Едгар Алан По
(Извадок од истоимениот роман)

Разговор за текстот

- За какво пријателство меѓу птиците раскажува авторот?
- Борбата за опстанок го бара тоа од нив. Објасни на кој начин тие им се спротивставуваат на сите опасности?
- Како ја организираат својата работа и на кој начин го подготвуваат логорот?
- Зошто човекот е изненаден од мудроста на овие птици? Што научи од нивното однесување?
- На кој вид роман му припаѓа извадокот, со оглед дека авторот во него пишува за места кои се наоѓаат далеку од нас?

Задача

- Направи план на текстот, а потоа прераскажи го обрнувајќи внимание на описите.

АВТОР:
Мирјана Василевска, 86

КНИГИТЕ - НЕГОВА НАЈГОЛЕМА ЉУБОВ

Летото полека одминуваше. Се ближеше денот за училиште. Наскоро почнаа децата да се запишуваат. Кочо ги средуваше книгите и забелешките од изминатата учебна година, ги прелистуваше, небаре сакаше да види дали сè уште си спомнува за изминатите уроци. Се готвеше да појде в училиште заедно со сите други.

Вечерта, кога Кочо се врати во собата, заедно со својот татко, на вечера, рече:

- Ке треба да се готвам за училиште. Има дојдено нови читанки.

Таткото, кој седеше крај него до софрата, се погледна со мајка му на Кочо. Се гледаа извесно време и молчеа. Татко му со здравјето не стоеше добро, па Кочо не можеше да продолжи со школувањето. Но тие не сакаа толку ненадејно да му соопштат на својот син, зашто знаеја оти тоа ќе донесе непријатности во куќата.

Кочо погледнуваше де во татка си, де во мајка си. Чудно ги гледаше. Вечерта стоеше на софрата.

- Да јадеме, - рече татко му.

- Ајде Кочо, - додаде мајка му.

Кочо ги погледна уште еднаши, ја зеде дрвената потемнета лажица. Вечерата мина во молчење. На чардакот постелите беа подготвени. Прв легна Кочо. По малку, до него легна и татко му. Но, Кочо не можеше никако да засpie. Предвидуваше што се случило со него. Му падна тешко. Не можеше да замисли дека нема веќе да оди на училиште. По извесно време му дојдоа рој мисли во главата - што би било од него без училиште, без она што најмногу го сакаше. Така, размислувајќи, по лицето му портекоа солзи.

Татко му беше немирн. Се чувствуваеше виновен што не беше во состојба да му обезбеди редовно школување. Се вртеше лево и десно. Место не го фаќаше. Едно време се сврте и го погледна својот син, го гушна. Кога ги осети солзите, проговори со тивок глас:

- Знаеш...

Кочо не го остави да проговори, се сврте кон него, го гушна и рече:

- Знам.

Утрото кога одекна училишниот звонец, Кочо беше во работилницата до својот татко.

Молчаливо се погледнаа и продолжија да работат.

- Кочо, еве ти пари и појди земи весник, - рече татко му. Малиот Кочо в час се спушти во чаршијата. Го зеде весникот, прелистувајќи го патем, се врати.

- Од денес постојано ќе читаме, рече татко му кога се врати Кочо.

Времето минуваше, а Кочо сè повеќе слободното време го поминуваше во читање, отпрвин весници, а подоцна и книги. Тој беше нивни плен. Малата библиотека ја користеше и татко му, бидејќи и тој бил љубител на книгата.

Во вечерината Кочо легнуваше со сите и обично близу до вратата. Се правеше како да спие. Мижеше колку да видат неговите оти спие, а кога ќе сетеше дека сите се заспани, ќе станеше, ќе земеше кибрит и внимателно ќе се искачеше на таван. Овде ќе ја запалеше свеќата и ќе читаше сè додека не догори.

Така му минуваа дните додека неговите другари одеа в училиште. Но тој не престануваше да учи. Учеше сè повеќе и повеќе. Книгите му станаа неразделни пријатели.

Кочо сè повеќе доаѓаше на таванот. Во тивкоста под покривот на старата куќа момчето размислуваше за прочитаното, за луѓето околу него, за животот. Таквото размислување го продолжуваше и во темната грначарска работилница. Некаква внатрешна сила го натера некои мисли да ги запише, прво во книгите што ги читаше, а потоа и на одделен лист. Виде дека може и тој да напише нешто. Тоа го мамеше, го привлекуваше. Како минуваше времето - тој сè повеќе навлегуваше во тајните на пишувањето. И не престануваше да чита, а читаше сè И насекаде....

Тихо Најдовски

Разговор за текстот

- Кој поет го препозна во текстот?
- Зошто му била одземена можноста да го продолжи школувањето?
- Како ја надополнувал љубовта кон книгата?
- Како започнале неговите први обиди во пишувањето?
- Прераскажувајте го текстот внимавајќи на претворањето на дијалозите во раскажувачка форма.

□ **Задача**

Прочитај и други податоци за авторот и употреби ги при изработката на **предавањето** чии карактеристики се предадени во учебникот. Како инспирација нека ти послужи следната песна која е застапена во збирката „Бели Мугри“. Откако ќе ја прочиташ, направи анализа и откриј ги спецификите на изразот на авторот. Со помош на наставникот разјаснете ги непознатите зборови.

УТРОТО НАД НАС

Од далечините модри се веат
на с'лнцето златни далги,
од далечнините модри се леат
на утрината росните влаги.

По д'лги, меки ширни рамни
магла се танка крева
и по селата мали - заспали
шумоли скришно врева.

Шумоли - в срце тага налева
за црноземните робја,
шумоли скришно за мртви поља
за села и градови - гробја.

Ех, тиа далги ширни рамни!
Ех, таја мака пуста!
Мртви и темни сурови гламњи
Скршена гранка маслинка!

По тиа пот се човечка дими
и снага крвава цвили,
по тиа радост никога нема
а с'лнце радосно има!

Но тиа росни утрини пресни
копнат во гради и тлеат.
Копнат и како бура пеат
и како огин палат.

Кочо Рацин

- Прочитај епска народна песна во која главен лик е Болен Дојчин. Потоа спореди ја содржината на епската песна со содржината на извадокот од драмата.

БОЛЕН ДОЈЧИН

- ДОЈЧИН: Дојди, сестро Ангелино!...
(*Се појавува сенката на Ангелина.*)
- АНГЕЛИНА: Тука сум, брате мој, стопане мој.
Платно не ми достаса за твоите рани...
- ДОЈЧИН: О, да, јас знам, ти ме колнеш...
И колни ме, сестро моја Ангелино.
Но, сè што сторив - јас за тебе го сторив!...
Не ме плашат сенките нивни
туку твоето немо служење ме кори
овие девет години пусти...
- АНГЕЛИНА: Не прекорувај се себе си:
Јас сум твој должник вечен.
- ДОЈЧИН: Тоа го рече наместо прекор,
наместо клетва!...
- АНГЕЛИНА: Не, Дојчине, брате мој, стопане мој!
Прекорите и клетвите ги проврев
низ златен прстен
наменет никому...
Знам дека ниеден крстен
не го заслужува него, освен тебе,
кој не смееш да го носиш!
Но, во душата ти ме имаш!
- ДОЈЧИН: На душа јас те имам:
го сфаќаш ли тоа, мајчице кутра?
(*За тоа време неколку од девојките му се приближуваат, а Ангелина исчезнува.*)
- ПРВА ДЕВОЈКА: Дојчине, достатно си бладал!
Треба да врвине: нè чека далечен пат.
- ВТОРА ДЕВОЈКА: Да тргнеме, Дојчине: веќе се зори!...
(*Девојките исчезнуваат една по една, како гаснење на ѕвезди.*)
- ДОЈЧИН: Јас папсав... Нека се бори
друг некој, од некое далечно идно колено...
Горчлив бил вкусот на победата!
Од неа до бедата
ни чекор немало да се помине...

Зар цел живот го минев тој чекор,
несвесен дека на дофат ми бил?
О, Господи, о, Кирие, о, Домине:
ве именувам - Моја Земја
никогаш во една невидена!...
И сега - каде да побарам спокој
кога не останав свој, на три дена
името да ми го спомене
токму во таа земја испосница?...
Клекнувам пред неа, мои далечни предци
што некогаш ќе клекнете пред туѓа земја
да ги целивате туѓите светци,
барајќи се себе си погорчливо од мене!
Најдете се, и тоа да биде утехата моја!
Јас само дојдов, да видам
и всушност победен да бидам
на прагот на една нова ера...

(Легнува врз одарот. Под дожд од разнобојна светлина влегуваат сите учесници: го поземаат мртвиот Дојчин и високо го издигнуваат над себе. Така полека сите излегуваат.)

Георги Сталев

Разговор за текстот

- Какви сличности и разлики откри во содржината на текстовете што ги прочита? Како се однесува Дојчин кон сестра си Ангелина?
- Што дозна од нивната комуникација? Дали се ликовите среќни или несреќни?
- Од каде доаѓа нивната несреќа?
- Ќе најде ли Дојчин сила за живот по победата над Црна Арапина?
- Анализирај го моментот во кој се опишани чувствата што се јавуваат кај Дојчин. Откриј ги трагичните елементи во драмскиот извадок.

□ Задача

- Поделете го драмскиот текст по улоги, прочитајте го изразно, а потоа подгответе драматизација на извадокот.
- Прочитај го текстот и обрни внимание чие животно дело е опишано во него.

КАЈ ЦАРОТ РОСТИСЛАВ

По тежок пат стигнавме во Велеград, столнината на големата словенска држава Велика Моравија. Градот ќе можеше да се мери по убавина и по големина со Цариград, но нам ни беше помил, поубав, зашто од него дојде пораката и молбата за употреба на словенскиот јазик во црквата и писменоста. Нашите стравувања за пречекот во оваа далечна и загадочна замја - како да исчезнаа уште со првата стапка по нејзиното тло, уште со првата средба на наш брат од Моравија, со честољубивиот и храбар воин Честимир. Со убави зборови, подарени од неговото срце што широко ни го отвори, како брат на брат, тој ни ја отвори вратата на оваа убава замја. Кога кнезот Ростислав, придружен од својата свита, слегна од височинката да нè пресретне, кога ја стави раката на градите и направи смирен поклон пред нашите првоучители, Филозофот и Методиј, од нашите сомневања за приемот не остана никаква трага.

„Драги браќа!“ - рече кнезот Ростислав со силен глас. „Знам дека сте изморени, зашто го донесовте најскапиот дар што може да му се подари на човекот и народот, а тоа е сонцето! Мојата земја често ја бијат градобијни облаци. Небото над неа е поцрнето од црните врани - германските епископи и свештеници. Мојот народ е вешт на мечот, но прост на перото. А знам дека човек што не ги владее и двете, денес или утре ќе го изгуби и името, и честа и животот! Во десницата на мојот враг мечот е послаб од мојот. Ви благодарам, од името на сите Моравски Словени, што ми го носите факелот, што ќе ни го покаже патот кон вистината и вечноста!“ - заврши Ростислав и откако длабоко им се поклони на нашите апостоли, му се поклони на насобраниот народ. А тој - цутеше од радост. Ги слушаа со притаен здив зборовите на својот кнез и со жар во очите ги свртуваа своите погледи кон нас. До кнезот застапа филозофот Кирил. И, како што ја сотре ереста и кај Сарацените, и кај Хазарите, и кај други отпадници од правиот пат, со силата на својот разум и длабоката вистинољубивост на своите зборови, ги плени срцата на сите присутни.

„Драги браќа“! - рече, откако причека да стивне секаков шум. - „Дојдовме изморени од долгиот пат, но убавите зборови на вашиот кнез и нашиот домаќин, ја уништија нашата измореност како сонцето што ја уништува маглата. Голем е словенскиот род. Неговите корени ги хранат водите на Лаба, и на Дунав и на Вардар, и на Висла, и Волга! Плодородни се полињата на Словените, благодетни се нивните планини, затоа кон нив туѓинците вртат стрвни погледи, за да го постигнат она што им е крајна цел, - словенскиот род да остане засекогаш во мрак и незнаење. И како што претскажа евангелистот Марко - „Со моето име ќе ги изгонат беснотиите и нови јазици ќе говорат“, дојде и тој ден кога и нашиот, словенски род, ќе проговори на својот мајчин јазик за да го слави името Господово. А на оние кои што ќе подигнат пречки пред словенските книги, ќе им одговориме пак со зборовите на Марко: „Тешко вам, книжевници и фарисеи, лицемери, што го затворивте царството небеско пред луѓето; зашто вие не влегувате, па не ги оставате да влезат во него и оние што сакаат... Тешко вам, зашто го зедевте клучот на познанието! Самите влеговте и им спречивте на оние што сакаа да влезат! Мајчиниот јазик е клуч што ги отвора тајните на вистината. Без него народот ќе остане при очи слеп, при уши глув, и при разум -прост“.

Лазо Каровски
(Извадок од книгата „*Наум Охридски*“)

Литературно катче

- За делото на Кирил и Методиј има литературни уметнички сведоштва уште од дамнешни времиња. Прв кој ја напишал нивната биографија, се смета дека бил нивниот ученик Климент, подоцна познат како Епископ Охридски.
- Во што се состоела задачата на браќата Св. Кирил и Методиј?
- Со каква симболика е употребено Сонцето во текстот и зошто?
- Пронајдете и прочитајте податоци за мисиите на Светите браќа со кои ја ширеле словенската писменост и дискутирајте на часот.

ОГЛЕДАЛЦА

Седам до прозорецот и гледам во дворот. Дождот тукушто е престанат. А пред малку силно тураше. Право да ви речам, полн бев со задоволство. Толку убаво удираше по стреите, плускаше во прозорците и правеше меурчиња по вирчињата во дворот. По жицата оптегната за алишта патуваа капки. Јадри како бисери. Штом едните паѓаат, веќе други тргнале.

Поубаво нема, мислам, барем за мене. Вака би се пулел ако сакаш цел ден. А можеби и повеќе од толку. Во собава друго немам што да правам. Сите дома ме оставаат на мир. Нека ти помине, велат, па после ќе видиме. Ќе ти најдеме работа. Лепчето не доаѓа така...

Добро, им благодарам за тоа! Но, вака од здодевност немам што да правам. Ја опфаќа ракава - сè уште ме боли. По патот од далеку ми допира викање:

- Алвичкаааа! Блага алвичкаааа!

Тоа е Екрем, оној, алваџијата. Но, јас ушиве ги стискам со прсти. Не сакам да слушам. Така ти е, заради неа, црви ја изгризале, јас вака си настрадав.

А еве ќе кажам:

Пред неколку дена се собравме пред училиштето. Ете ти го Екрем со таблата на гуша. Се развртува кај училиштето и поттргнувајќи се од војниците, ни довикнува:

- Алвичка, блага алвичка!

Добро му е тоа, си ја фали стоката. Ама камо пари? Дома секој динар се гледа како оди. „Камо назад пари“, ќе ми свика мајка ми. „Уште динар ти вратија од солта. Отвори ја устата!“ Ми го пика прстот и динарот го вади од под јазик.

И, ај, сега не плачи си везден.

- Алвичка, блага алвичка, - и спотина Екрем.

- Ами како, сува како трици и мириса на мувла, - се згадувам и плукнувам настрана.

Децата се бунат:

- А - а, таква ли е!? - се тргаат од него.

- Не е, жими неа, жими лебот што го јадам со неа! Еве - на, пробај, - ми подава со ножето.

Земам. Ја маткам низ устава и мрморам:

- Хм, чудна ми е некако...

- Не, пробај уште малку. Пробај!

- Добра е, - повторувам и брзам да ја голтнам.

- Ете гледаш, на здравје нека ти биде!

Децата купуваат. Џвакаат пополека и ја вртат кон тебе. Мораш

да заблазнуваш.

Крај дупката ископана за варница се собираат деца. Се расправаат за нешто и ја мерат со очите. Го слушам Стојчета.

- Кој може да скокне преку неа?
- Што ќе даваш? - го прашува некој.
- Алва!
- Колку?
- За стопариче. Да не сакаш кило?!
- Јас! - се јавувам и трчам.
- Еј, ај, да те видам!

Децата се тргаат и ми прават место. Варницата е широка, но за мене тоа не ништо. Се залетувам и сјурнувам како ветер. Пред дупката некој ме подбутнува. Ми се сплетка чекорот и се струполив внатре, испружувајќи се како риба.

Кога стасав дома целата ми отече.

Ете, таа алва, црви ја изеле, до каде ме донесе! Речиси цела недела затворен сум в соба. Среќа моја прозорецот е свртен кон дворот. А потаму се гледа патот: Можеш да го видиш секој што ќе мине. Еве сега иде Стојче. Го запира Екрема. Рошка по џебовите и вади нешто. Пари се тоа знам. Екрем го лизнува палецот и скинува ливче.

Прозорецот сè уште го врамува Стојчета. Гледам: се оттргнува од Екрема и доаѓа ваму. Застанува пред портата и гледа во прозорецот. Го гледам и јас.

- Ела ваму, - ми мавта со раката. - Слези!
- Како ти е раката? - ме прашува Стојче.
- Уште два - три дена ќе можам да ја мрдам.

- Верувај ми, Војче, премногу бев загрижен. Сиве денови мислев: ах, дали ќе ти помине... Мнозина ми велеа: Му отиде раката! У - ха, сета е искрешена. Ќе го носат в болница за да му ја сечат. Ќе заплачев, верувај ми. Војче. Мајка ми ја терав да те види како си. „Ајде, вели, што ме тераш мене! Тебе ти е другар”. И еве дојдов. Само те молам нешто да ми простиш. И... и нема да се лутиш?

- Боже пази, зошто да се лутам?

- Јас те турнав ... Сакав само така ... да направам смеа. Не помислив што може да стане. А потоа премногу се уплашив. Немав смелост... Ми простуваш, Војче?

Го гледам, подголтнува. Намовнат е целиот. Ја наведнувам главата и гледам пред нозете:

- Ти простувам, - велеам.

- Сега ми е полесно. Многу ти благодарам. Еве ти ја алвата: заслужено ја имаш. Ако не ти попречев, знам, ќе ја рипнеше...

Молчевме обајцата. Сонцето одблеснува во вирчињата пред нас.

Убаво е да се гледа во нив.

- Види што се огледалца! - го мушнувам Стојчета покажувајќи му со рака.

- Наши се, - вели и се стрчува кон нив.

Јован Стрезовски

Разговор за текстот

- Каква глетка е опишана низ прозорецот?
- На каква случка се присетува раскажувачот Војче?
- Кој бил виновен за неговото страдање?
- Како постапува неговиот другар Стојче по немилиот настан?
- Што симболизираат огледалцата во водата?
- Кои сличности и разлики ги воочи во однос на драмски текст.

Задача

Драматизирајте го текстот по улоги. Приредете импровизирана театарска претстава.

ЗА ПИСАТЕЛИТЕ

ГРИГОР ПРЛИЧЕВ – роден 1830 год. во Охрид. Својот живот го посветува на просветителството. Бил близок до браќата Миладинови и ја продолжил нивната учителска дејност. За својата поема **Сердарот** во 1860 година во Атина ја добил највисоката награда за поема – Ловоров венец. Со тоа влегол во историјата на македонската литература како наш најголем писател во 19 век. Најмногу за неговиот живот дознаваме од **Автобиографијата**, а ја напишал и поемата **Скендер – бег**. Умрел 1893 год. во Охрид.

ГАНЕ ТОДОРОВСКИ – Роден во Скопје, 1929 година. Ги објавил книгите поезија: **Во утрините, Тревожни звуци, Спокоен чекор, Божилак и др.** Се занимава со преведување, со историјата на литературата и со критичка дејност.

КОЛЕ НЕДЕЛКОВСКИ – роден во с. Војница, Велешко, 1912 год. Членувал во антифашистичкото движење, а херојски загинал 1941 година. Тој е еден од најреволуционерните поети во македонската литература. Мотивите најчесто му се патриотски, исполнети со лиричност. Ги напишал збирките песни **Молскавици и Пеш по светот**.

ВАСИЛ ИЉОСКИ – Роден во Куманово и е еден од најплодните македонски драматурзи. Ги напишал драмите: **Ленче Кумановче или Бегалка, Ученичка авантура, Биро за безработни, Два спрема еден, Кузман Капидан, Татко и син, Свадба** и др.

ВОЈДАН ЧЕРНОДРИНСКИ – (1875 – 1951) ја напишал првата македонска драма изведена 1900 во Софија. Еден е од најпопуларните македонски писатели од предилинденскиот период. Ги напишал драмите: **Дрвари, Мајстори, Зло за зло, За Нова година, Севда**.

КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ – Се смета за основоположник на македонската литература. Роден е во Струга 1831 година. Заедно со својот брат Димитрија одиграле огромна улога во издигнувањето на националната свет кај македонскиот народ со својата просветителска дејност. Собирањето на народните умотворби го крунисал со издавањето на првиот **Зборник на македонски народни песни** во Загреб, 1862 година. Умрел во цариградскиот затвор во 1862 година.

КОЧО РАЦИН – Роден во Велес, 1908 год. Вистинското име му е Коста Солев. Големата љубов кон книгата и читањето ги крунисува со издавањето на збирката **Бели мугри** во Загреб, 1939 година. Трагично загинал во 1943 година. Во ракопис ги оставил романот **Афион**, поемата **Јане Сандански** и други раскази и студии.

МАТЕЈА МАТЕВСКИ – Роден е 1929 год. во Истанбул. Првата своја песна ја објавил 1951 година. Освен со поезија, се занимава со театарска критика, преведувачка литература и др. Автор е на стихозбирките: **Дождови**, **Рамнодневница**, **Празнична романса**, **Залез** и др. Добитник е на бројни награди и признанија.

РЕЧНИК НА НЕПОЗНАТИ ЗБОРОВИ

А

Арнаути – Албанци
ат – коњ

Б

бискуп – католички свештеник
букфарче – букварче

В

вилен – силен
виѓаш – гледаш
веда – гром

Г

гламњи – изгорено дрво или јаглен

Д

даскал – учител
далги – бранови

Е

екот – ек
еќим – доктор
есап – сметка
ести – е, трето лице еднина од помошен глагол сум

З

зајдвит – заоѓа
зандана – затвор

Ј

јадра – крупна

К

клетка – кафез
куна – животно со убаво крзно
конак – преноќиште
кори – прекорува
книже – книга

Л

личота – убавина

М

маиа - мај (месец)

миндер – дел од мебел

Н

назоба – најаде

ниф – нив

П

папсав – уморив

пасменце – дел од платно

поарно – подобро

потполошка – вид птица

посевјат – сее

псалтир – црковна книга

Р

риза – платно

С

саде – само

смил – ситни жолти цветови

секакфа – секаква

севда – љубов

Т

таја – таа

тиран – непријател

трештат – силно удира

У

угревја – изгрева

Ч

чума – смртоносна болест

чаре – спас, помош, излез

чифлик – имот во турско време

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Модерна теорија на романот – Миливој Солар, Нолит
2. Теорија на книжевноста- Остин Ворен, Рене Велек, Нолит
3. Речник на книжевните термини, Нолит
4. Македонско народно културно наследство – Петко Домазетовски, Друштво за култура и уметност, „Браќа Миладиновци“
5. Народни приказни – д-р Кирил Пенушлиски, „Кочо Рацин“
6. Избрани дела – Кузман Шапкарев, „Мисла“
7. Македонска народна книжевност – д-р Томе Саздов
8. Раскази за деца – Македонска книжевност, „Микена“
9. Извадоци од книги и списанија
10. Граматика на македонскиот литературен јазик-Блаже Конески
11. Правопис на македонскиот литературен јазик - Редакциски одбор: Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев, Р. Угринова-Скаловска
12. Правопис на македонскиот литературен јазик-Издание со изменет и дополнет текст
13. Македонски јазик за средното образование С. Бојковска, Д. Пандев, Л. Минова-Ѓуркова, Ж. Цветковски
13. Стилистика на современиот македонски јазик - Л. Минова-Ѓуркова
14. Методика на наставата по македонски јазик-Р. Паноска
15. Македонскиот јазик во глобалниот свет-Редакција: М. Каранфиловски, И. Велев, С. Веновска-Антевска, Ј. Плевнеш
16. 65 години Министерство за образование (1944-2009)- С. Додевски

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР

ЈАЗИК

Македонскиот јазик во XX век.....	07
Крсте Петков Мисирков.....	07
Македонскиот јазик меѓу двете светски војни.....	09
Кодификација(озаконување)на македонскиот литературен јазик.....	10
Првите објави на македонската азбука и за македонскиот правопис.....	12
Фонетика.....	14
Акцентот на туѓите зборови	14
Морфологија.....	16
Минато неопределено свршено и несвршено	
време.....	16
Идно време.....	18
Глаголски конструкции со сум и со има.....	20
Можен начин.....	21
Честички.....	23
Извици.....	24
Модални зборови.....	26
Исказни зависнословени реченици.....	28
Временски зависнословени реченици.....	30
Причински зависнословени реченици.....	31
Последични зависнословени реченици.....	33
Условни зависнословени реченици.....	35
Допусни зависнословени реченици.....	36
Односни зависнословени реченици.....	37
Начински зависнословени реченици.....	39
Целни зависнословени реченици.....	41
Стилистика - функционални стилови.....	43
Видови реченици.....	45
Интерпункциски и правописни знаци.....	46

ЛИТЕРАТУРА

Лирско-епски видови	49
Поема.....	49
Сердарот.....	49
Вардар.....	52
Видови рими	53
Паралелна рима.....	53
Т'га за југ Константин Миладинов.....	54
Очи Ацо Шопов.....	56
Вкрстена рима.....	57
О, таа земја Љубен Ташковски.....	57
Дожд Михо Атанасовски.....	59
Светот полн е со правда Јунус Емре.....	60
Обгрлена рима.....	61
Езеро Матеја Матевски.....	61
Уплав Блаже Конески.....	62
Тешкото Блаже Конески.....	63
Стилски фигури	66
Симбол.....	66
Везилка Блаже Конески.....	66
Копачите Кочо Рацин.....	68
Црвена Коста Абрашевиќ.....	69
Иронија.....	70
Момче невеста фалеше Народна песна....	70
Ерген шета, ерген оди Народна песна....	70
Крале Марко и Црна Арапина Н.песна.....	72
Ерген одев сто години Народна песна....	72
Словенска антитеза.....	73
Ропство Коле Неделковски.....	73
Разболе се невеста Народна песна....	75
Алегорија.....	76
Без срце Матеј Бор.....	76
Пес и срна.....	78
Се променил.....	78
Магаре во кожа на лав.....	78
Авантуристички роман.....	79
Верни другари Соња Север.....	79
Борба со рибата Ернест Хемингвеј.....	82
Љубовен роман.....	85
Снеговите на Климентина Еванс Г.Петревски...85	
Писмо Велко Неделковски.....	87
Научно - фантастичен роман.....	89

Бескрајна приказна Михаил Енде.....	89
Вселенски брод Филип Дик.....	91
Композиција на драмски текст.....	93
Бегалка Васил Иљоски.....	93
Двојна природа на драмскиот текст.....	98
Македонска крвава свадба Војдан Чернодрински.....	98
Литературно - научни видови	101
Биографија.....	101
Константин Миладинов Ѓорѓи Абаџиев.....	101
За Климент Лазо Каровски.....	104
Автобиографија.....	105
Мерак по книга Марко Цепенков.....	106
Патопис	109
Прага и Москва Славе Николовски -Катин.....	109
Од Камбера до Лактиње Трајан Петровски.....	111
Репортажа	114
Смоларски водопади (од дневен весник).....	114

ИЗРАЗУВАЊЕ И ТВОРЕЊЕ

Новинарска статија Вселенска трка (извадок од дневен весник).....	119
Предавање	120
Мост на епохите (од животописот на К.С.Рацин). 120	
Пишување пријава, телеграма, службени обрасци.....	122
Пријава.....	122
Телеграма.....	123
Комуникација со службени лица и со институции	124
Во училишната канцеларија.....	124
Во пошта.....	125
Во библиотека.....	125

МЕДИУМСКА КУЛТУРА

Изразни средства на филмот.....	129
Говор.....	130
Глума.....	132
Музика.....	134
Звучни ефекти.....	136
Маска.....	137
Шминка.....	139

Филмска адаптација на литературно дело.....	141
Ромео и Јулија Вилијам Шекспир.....	141
Споредување на театарската, филмската и литературната уметност.....	145

ТЕКСТОВИ ЗА ПРОШИРУВАЊЕ НА ЗНАЕЊАТА

Рането срце Коле Неделковски.....	149
Старецот Генади Болиновски.....	150
Споменик од песни Видое Подгорец.....	151
Авантурите на гордиот Пим Е.А.По.....	152
Книгите - негова најголема љубов Тихо Најдовски.....	154
Утрото над нас Кочо Рацин.....	156
Болен Дојчин Георги Сталев.....	157
Кај царот Ростислав Лазо Каревски.....	159
Огледалца Јован Стрезовски.....	161
За писателите.....	164
Речник на непознати зборови.....	166
Користена литература.....	168